

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER
(Bed'u'l-Vahiy Bölümü İle Zekât Bölümü Arasında Yer Alan Hadisler)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şahabettin ÇAĞLAYAN

ŞANLIURFA - 2018

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER
(Bed'u'l-Vahiy Bölümü İle Zekât Bölümü Arasında Yer Alan Hadisler)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Şahabettin ÇAĞLAYAN

Danışman:
Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ŞANLIURFA - 2018

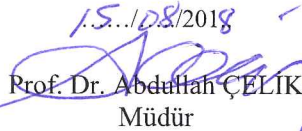
T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 15262320742 numaralı Şahabettin ÇAĞLAYAN'ın hazırladığı “Buhârî'nin Sahih'inde Geçen Mübhem Şahsiyetler (Kitâbü Bed'i'l-Vahy İle Kitâbu'z-Zekât Arası)” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 19/06/ 2018 tarihinde, saat 11.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

19/06/2018

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN	Kabul	
Üye	Prof. Dr. Ahmet KELEŞ	Kabul	
Üye	Doç. Dr. Abdullah YILDIZ	Kabul	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

19.06/2018

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Şahabettin Çağlayan

Öğrenci Numarası: 135202003

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam
Bilimleri

Programı: Yüksek Lisans

Başlık (Türkçe): Buhârî'nin *Sahih*'inde

Geçen Mübhem Şahsiyetler (Bed'u'l-

Vahiy Bölümü İle Zekât Bölümü

Arasında Yer Alan Hadisler)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin, 24/04/2018 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 35'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarımı aşmadığımı ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

13/08/2018

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 13/08/2018

Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın (c.c.) adıyla. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) mahsustur. Salât ve selâm peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'e (s.a.s.), onun ailesine, ashâbına ve kıyamet'e kadar onun yolundan gidenlerin üzerine olsun.

İslâm dininin Kur'ân'dan hemen sonra gelen ikinci temel kaynağı hiç şüphesiz hadislerdir. Dolayısıyla hadislerin sağlıklı ve doğru bir şekilde anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Hadislerdeki mübhem, yani kim olduğu belirtilmeyen şahıs/shahısların bilinmesi, hadisin türünü dolayısıyla hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak için son derece önemlidir.

Hadis âlimleri hadis rivayetlerinde geçen mübhem şahısları bilmeyi önemsemiş ve mübhemâta dair eserler telif etmişlerdir. Ancak, hadis alanında ciddi ve önemli çalışmaların yapıldığı ülkemizde, tespit edebildiğimiz kadarıyla mübhem hadisleri konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Hadislerde bulunan mübhem şahısların kim olduklarını açıklayan bir çalışmanın gerekli ve faydalı olacağını düşünerek *Kütüb-i Sitte*'nin en muteber kitabı olarak kabul edilen *Sahîh-i Buhârî*'de geçen mübhem şahsiyetleri inceledik. Buhârî'deki mübhem şahsiyetler çok fazla olduğundan, tezimizi Kitâbu Bed'i'l-Vahy ile Kitâbu'z-Zekât arasında yer alan mübhem hadislerle sınırlandırdık. Bu bölümler dışında kalan diğer hadisleri ise tezin hacmini artırmamak için kapsam dışında tuttuk. Tezin uzamaması için mübhemin bulunduğu rivayetleri, mübhem şahsın olduğu kısmı vermekle yetinerek kısalttık.

“Buhârî'nin *Sahîh*'inde Geçen Mübhem Şahsiyetler (Kitâbu Bed'i'l-Vahy İle Kitâbu'z-Zekât Arası)” başlıklı çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı, önemi, metodu ve kaynaklarına değindik. Birinci bölümde, *ibhâm* ve *mübhem* kavramlarının tanımı ve açıklaması, *ibhâm*'in kısımları ve sebepleri, mübhem hadisin hadis ilmindeki yeri, mübhemi bilmenin faydaları ve mübhem hadislerle ilgili yazılmış eserleri inceledik. İkinci bölümde, Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen mübhem şahsiyetleri ele aldık. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı tamamladık.

Tezin hazırlanmasında değerli fikirlerinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim saygı değer hocam Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN'e, ilminden istifade ettiğim Doç. Dr. Abdullah Yıldız hocama ve üzerimde emeği olan herkese teşekkürü borç bilirim.

Çalışmak bizden tevfik Allah Teâlâ'dandır.

Şahabettin ÇAĞLAYAN

Şanlıurfa-2018

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	V
ÖZET	VI
BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER	VI
ABSTRACT	VII
GİRİŞ.....	1

Araştırmanın Amacı	1
--------------------------	---

Araştırmanın Önemi	1
--------------------------	---

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
---	---

1. BÖLÜM

MÜBHEM HADİSİN TANIMI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1.1. İbhâm'ın Tanımı.....	3
1.2. İbhâm'ın Kısımları	3
1.2.1. Metinde İbhâm	3
1.2.2. İsnâdda İbhâm	5
1.3. İbhâm'ın Sebepleri	5
1.4. Mübhem'in Tanımı.....	6
1.5. Mübhemi Bilmenin Faydaları	6
1.6. Mübhem Hadislerle İlgili Eserler	7
1.7. Mübhem Hadisin Hadis İlmindeki Yeri	10
1.7.1. Mübhem Hadis'in Hükümü	10
1.7.2. Mübhem Kavramı İle Mühmel Kavramı Arasındaki Fark.....	11
1.7.3. Cerh Ve Ta'dîl Açısından Râvî'nin Mübhem Kalması	11

2. BÖLÜM

BUHÂRÎ'NİN *SAHÎH*'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER

2.1.	Bed'u'l-Vahy Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	14
2.2.	İmân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	17
2.3.	İlim Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	22
2.4.	Vudû' Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler.....	32
2.5.	Gusül Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	41
2.6.	Hayız Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	43
2.7.	Teyemmüm Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	45
2.8.	Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler.....	48
2.9.	Mevâkîtu's-Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	56
2.10.	Ezân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	58
2.11.	Salâtu'l-Cumu'a Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler.....	67
2.12.	Îdeyn Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	71
2.13.	Vitir Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	72
2.14.	Kusûf Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	73
2.15.	Sucûdu'l-Kur'ân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	74
2.16.	Teheccüd Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	74
2.17.	el-'Amel fi's-Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler ..	75
2.18.	Cenâiz Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler.....	76
2.19.	Zekât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler	91
SONUÇ		99
KAYNAKÇA.....		101

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bs.	: Baskı
bt.	: Bint
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhu
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anhu /anha/ anhum
s.	: Sayfa, sayfalar
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ty	: Basım tarihi yok
yy.	: Basım yeri yok

ÖZET

BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER

Bu araştırma, Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen mübhem şahsiyetleri konu edinmektedir. Araştırmanın temel amacı, Buhârî'nin *Sahîh*'inde Kitâbu Bed'i'l-Vahy ile Kitâbu'z-Zekât arasında yer alan mübhem şahsiyetleri tespit etmek ve bunların kim olduklarını ortaya koymaktır.

Araştırma sonucunda, *ibhâm* ve *mübhem* kavramlarının ne anlama geldiği, hadislerin metin veya isnâd yönünden mübhem bırakılmasının sebepleri, *ibhâm*ın kısımları, sened veya metninde mübhem şahıs bulunan rivayetlerin hadis ilmindeki yeri ve hükmü açıklanmıştır. Mübhem şahısların tespiti ile sahâbe veya tâbiîn döneminde ya da diğer asırlarda yaşayan bazı kişilerin kimlikleri tespit edilmiştir. Mübhem (belirsiz) şahsiyetleri açıklayan bazı rivayetlerin farklı olduğu, bazı mübhem şahsiyetlerin kim olduğu ile ilgili Buhârî şerhleri arasında ihtilafın bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca bazı mübhem şahsiyetlerle ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığı tespit edilmiştir..

Anahtar kelimeler: Buhârî, İbhâm, Mübhem, Şahsiyet.

ABSTRACT

THE UNKNOWN PEOPLE MENTIONED IN *SAHÎH AL-BUKHÂRÎ*

This research study deals with unknown people in Sahih al-Bukhari. The main purpose of the study is to identify the unknown people between the chapters Kitâbu Bed'i'l-Vahy (Revelation) and Kitâbu'z-Zekât (Zakat Book) in Sahih al-Bukhari and to find and reveal their identities.

As a result of the study, what the concepts of vague and amphibology mean, the reasons of leaving hadiths vague in terms of text or Isnad, parts of amphibology and the importance and the provision of the narrations with unknown people in the text or Sanad have been explained. Through the identification of unknown people, identities of some people lived in the time of Companions or Tabi'in (Successors) or in other centuries have been revealed. It was determined that some of the narrations describing the unknown people were different, and there was a dispute about the unknown people among the interpretations of Bukhari. In addition, it was determined that there was not any information about some unknown people.

Key words: Bukhârî, amphibology, vague, personality.

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

Mübhem, esas itibariyle râvînin senedinde hocasını ibhâm etmesiyle (belirtmemesiyle) ilgili bir konu olmakla birlikte, bazen hadisin metninde de söz konusu olur. Nitekim metninde “racül (رجل), imra’e (امراة)” gibi mübhem bırakılarak zikredilen şahısların bulunduğu pek çok hadis vardır. Doğrudan doğruya hadisin sıhhatine tesir etmese de İslâm âlimleri metinlerde geçen bu mübhem şahısları tespit etmeye çalışmışlardır.

Buhârî metninde adı açıkça belirtilmeksizin racül (رجل), imra’e (امراة), şeyh (شيخ), fülân (فلان), ah (أخ), uht (أخت), zevc (زوج), zevce (زوجة)” gibi cins isimleriyle işaret edilen mübhem şahıslar bulunmaktadır. Bir hadiste geçen mübhem şahsın bilinmesi hadisin türünü, dolayısıyla hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak için son derece önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada *Sahîh-i Buhârî*’de yer alan mübhem isim ve şahsiyetlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Mübhem kavramı, ilk dönem hadis usûlü kaynaklarında mürsel ve mechûl gibi konularla birlikte ele alınırken daha sonraki devirlere ait usûl kitaplarında genellikle “mübhemât” başlığı altında incelenmiştir. Kökleri Hz. Peygamber dönemine kadar uzanan mübhem isimlerin tespiti çabaları, sahâbe devrinden itibaren hadislerdeki mübhem şahısların açıklamasına dair çalışmalarla önem kazanmıştır. Abdullah b. Abbâs’ın bir ayet-i kerîmede geçen “Allah’a ve Resûlü’ne hicret etmek niyetiyle evinden çıkan kimse”¹ ifadesinde geçen “kimse” sözüyle kimin kastedildiğini öğreninceye kadar on dört yıl uğraşması, mübhem isimleri tespit etmenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.²

Kur’ân-ı Kerîm’den sonra ikinci temel kaynak olan hadislerle ilgili yazılmış eserler arasında en üst sırada yer alan *Sahîh-i Buhârî*’de geçen mübhemlerin

¹ Nisâ, 4/100.

² Emin Aşıkutlu, “Mübhem”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006, c. 31, s. 436.

açıklanması, hadis metninin daha doğru anlaşılmasına vesile olması bakımından büyük önem arz etmektedir.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Çalışmanın birinci bölümünde *ibhâm* ve *mübhem* kavramlarının tanımı ve açıklaması, *ibhâm*'in kısımları ve sebepleri gibi konular incelenmeye çalışılmıştır. Bu kısımda kaynak olarak hadis usûlü, çeşitli mübhemât eserlerine yapılan takdim ve tahkikler, mübhemi konu alan ansiklopedi maddeleri ve kavramların tahlili için *Lisânü'l- 'arab, Kâmûsu'l muhît* gibi lügat kitaplarından yararlanılmıştır.

İkinci bölümünde ise Buhârî'de geçen mübhem şahsiyetler; temel hadis kaynakları, Buhârî şerhleri ve mübhemâta dair eserlerden istifade edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Mübhem şahıslarla ilgili ihtilaflar gerek metinde gerekse dipnotlarda belirtilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında konuyla ilgili objektif değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışma boyunca ismi geçen âlimlerin vefat tarihleri, ilk geçtiği yerde parantez içinde verilmiş, vefat tarihlerine ulaşamayanların ise sadece isimleri kaydedilmiştir. Dipnotlarda bir eserin ilk kez geçmesi durumunda o eserin tam künyesi verilmiş, tekrar geçtiği yerlerde ise kısaltmalarla esere işaret edilmiştir. Kur'ân ayetleri dipnotlarda sure ve ayet numarası şeklinde zikredilmiştir.

Buhârî şerhleri, mübhemâta dair eserler, tarih, tabakât ve ricâl kitapları, ansiklopedi, lügat ve hadis usûlüne dair eserlerden yapılan nakillerde cilt ve sayfa numarası verilmiş; temel hadis kaynaklarından yapılan nakillerde ise Concordance'ın referans usulü esas alınmıştır.

1. BÖLÜM

MÜBHEM HADİSİN TANIMI VE HADİS İLMİNDEKİ YERİ

1.1. İbhâm'ın Tanımı

Ebheme “ابهم” kipinin mastarı olan ibhâm “ابهام”; sözlükte gizli, kapalı olmak, kapalı bırakmak, kapıyı kapatmak anlamlarına gelir.³ İstılahta; hadisin sened veya metninde bir şahsın ismini vermeyip “racül (bir erkek), imra'e (bir kadın), şeyh (bir hoca/bir ihtiyar), fülân (falan kimse), ibn fülân (falanın oğlu), sika (güvenilir biri)” gibi belirsizlik ifade eden isimlerin kullanılmasına denir. Bu isimler arasında en çok belirsizlik ifade eden racül “رجل” ve imra'e “امرأة” kelimeleridir.⁴

1.2. İbhâm'ın Kısımları

Hadis âlimleri genel anlamda ibhâmı isnâdda ve metinde olmak üzere iki kısımda mutalaa etmişlerdir.

1.2.1. Metinde İbhâm

Hadis metninde adı açıkça belirtilmeksizin “racül, imra'e, zevc, zevce, ba'du'n-nâs” gibi belirsizlik ifade eden cins isimlerin kullanılmasına denir. Buna mübhemü'l-metn “مبهم المتن” de denir.

Mübhemü'l-metnle ilgili zikredilen örneklerden biri şöyledir: Ahnef b. Kays'tan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: **Şu adama** (هذا الرجل) yardım etme niyeti ile çıktım. Ebû Bekre ile karşılaştım. Bana: “Nereye gidiyorsun” diye sordu. “Şu adama yardım etmeye gidiyorum” dedim. Ebû Bekre, “Geri dön, çünkü ben Hz. Peygamber'in şöyle dediğini işittim: “İki Müslüman kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman, öldüren de ölen de cehennemdedir”. Resûlullah'a (s.a.s.), “Öldüreni anladım

³ İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed el-Ensârî, *Lisânü'l-'arab*, 1. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005, c. 7, s. 52; Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed, *Kâmûsu'l-muhît*, 2. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007, c. 4, s. 14.

⁴ Ezdî, Abdulğânî b. Saîd, *el-Ğavâmir ve'l-mübhemât*, 1. bs. Cidde, Dâru'l-menâre, 2000, Thk. Ebu'l Fettâh Hamza b. Hüseyin, s. 12-14 (Muhakkikin takdim bölümü).

da, ya şu öldürülen niçin ateştedir? Ey Allah'ın Elçisi!" diye sorunca, "Çünkü o da arkadaşını öldürmeğe hırslı idi" buyurdu.⁵

İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Buhârî'nin (ö. 256/869) Fiten bölümünde kaydettiği hadisten hareketle rivayette geçen belirsiz şahsın Hz. Ali olduğunu bildirmişdir.⁶ Aynı şekilde İsmâîlî (ö. 377/987), bu hadisi "Yani bu adam Ali'dir." (يعني عليا) ilavesiyle rivayet ederek buradaki mübhem şahsın Hz. Ali olduğuna işaret etmiştir.⁷

Buhârî'nin kaydettiği şu rivayet de metin yönünden mübhem hadise misâldir:

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Allah Resûlü'ne, "En faziletli amel nedir" diye soruldu. Resûlullah, "Allah'a ve Resûlü'üne îmân etmektir" buyurdu. "Sonra hangisidir" diye soruldu. "Allah yolunda cihâddır" buyurdu. "Ondan sonra hangisidir" diye sorulunca, "Makbûl olmuş hacdır" cevabını verdi.⁸

Naklettiğimiz bu rivayette Hz. Peygamber'e soruyu soran kişi mübhem bırakılmıştır. Bulkînî (ö. 824/1421), *el-İfhâm* adlı eserinde mübhem bırakılan şahsın Ebû Zerr olduğunu belirtmiştir.⁹

⁵ Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi'u'l-müsnedu's-sahîhi'l-muhtasar min umûri Resûlillah sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenih ve eyyâmih*, 2. bs. Kâhire, Dâru'l-fecr li't-türâs, 2009, İmân, 22, c. 1, s. 17.

⁶ Mübhemî belirten bu rivayet şöyledir: "Hasan-ı Basrî'den rivayet edildiğine göre Ahnef b. Kays şöyle demiştir: "Ben, Ali ile Muâviye arasındaki harb fitnesi günlerinde silâhımla çıkmıştım. Akabinde beni Ebû Bekre karşıladı da, "Nereye gitmek istiyorsun?" diye sordu. Ben de, "Resûlullah'ın amcasının oğluna yardım etmek istiyorum" dedim. Ebû Bekre bana şöyle dedi: "Resûlullah, "İki Müslüman kılıçlarıyla birbirlerine yönelip vuruştukları zaman, ikisi de (yani öldüren de, ölen de) ateştedir" buyurdu. "Öldüren böyledir, ama öldürülen neden ateştedir" diye soruldu. Resûlullah, "Ölen de arkadaşını öldürmek istemiştir" dedi." Buhârî, Fiten, 10, c. 4, s. 369.

⁷ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l-fikr, 1993, c. 1, s. 120.

⁸ Buhârî, İmân, 18, c. 1, s. 15.

⁹ Bulkînî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ömer, *el-İfhâm limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm*, Lübnân, Dâru'nevâdir, 2011, Thk. Nûruddîn b. Tâlib, s. 12. Buhârî'nin 'Itk bölümünde mübhem şahsı belirterek kaydettiği rivayet, bu kişinin Ebû Zerr olduğunu göstermektedir. (Buhârî, 'Itk, 2, c. 2, s. 199).

1.2.2. İsnâdda İbhâm

Bir râvînin sened zincirinde hadis aldığı hocasının ismini açıkça belirtmeksizin “عن رجل”, “عن امرأة”, “عن فلان”, “عن أبيه”, “عن أمه”, “عن شيخ” gibi belirsizlik ifade eden kelimeleri kullanarak rivayet etmesidir. Buna mübhemü’l-İsnâd “مبهم الاسناد” da denir.¹⁰

İsnâd yönünden mübhem olan hadislerle ilgili zikredilen müşahhas örneklerden biri şöyledir: Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Mü'min saftır, kerimdir. Fâcir ise hilekâr ve leimdir (alçaktır).*”¹¹

Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) rivayetine göre Nasr b. Ali bu hadisi Ebû Ahmed → Süfyân → Haccâc b. Furfise → Bir Adam (racül) → Ebû Seleme vasıtasıyla Ebû Hüreyre’den nakletmektedir. Ebû Dâvûd’un başka bir isnâdla zikretmiş olduğu diğer rivayete göre Muhammed b. el-Mütevekkil bu hadisi Abdürrezzâk’tan o da Bişr b. Râfi’den o da Yahya b. Ebû Kesîr’den o da Ebû Seleme vasıtasıyla Ebû Hüreyre’den rivayet etmektedir. Ebû Dâvûd’un zikrettiği bu isnâd, mübhem bırakılan râvînin Yahya b. Ebû Kesîr olduğunu göstermektedir.¹²

1.3. İbhâm’ın Sebepleri

Hadisi rivayet eden kişinin hadis aldığı şahsın adını bilmemesi veya o şahısta za‘fin bulunmasından dolayı rivayet ettiği hadisin reddedilmesinden endişelenmesi yahut râvînin rivayet ettiği her hadisi güvenilir kişilerden nakletmekle meşhûr olması, senedi mübhem bırakma sebeplerindendir.¹³

Saydıklarımızın haricinde şunlar da İbhâm sebepleri arasında zikredilmektedir:

- Hadis metnindeki mübhem şahsın kim olduğunu bilmemek.
- Metindeki mübhem kişinin isminden emin olmamak.
- Amacını ifade edecek şekilde ihtisâr etmek.

¹⁰ İrâkî, Ebû Zür’a Abdurrahîm, *el-Müstefâd min mübhemâti’l-metn ve’l-İsnâd*, 1. bs, Cidde, Dâru’l-Endelüs el-Hadrâ, 1994, Thk. Abdurrahmân Abdulhamîd el-Berr, c. 1, s. 18 (Muhakkikin takdim bölümü).

¹¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, 2. bs. Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2007, Edeb, 6, c. 3, s. 256.

¹² (Ebû Dâvûd, Edeb, 6, c. 3, s. 256).

¹³ Aşikkutlu, “Mübhem”, *DİA*, c. 31, s. 436.

- Eğitim amacıyla metin hakkında detaylı araştırmaya sevk etmek.
- Metinde bahsi geçen kişinin ayıbını örtmek.
- Metinde geçen mübhem şahsın meşhûr olması sebebiyle ismini açıkça zikretmeye gerek duymamak.¹⁴

1.4. Mübhem'in Tanımı

Sözlükte “Gizli ve kapalı olmak, kapalı bırakmak” anlamlarındaki *ibhâm* mastarından sıfat olan mübhem kelimesi, “Kapalı bırakılan, mahiyeti bilinmeyen şey” demek olup çoğulu mübhemât gelir.¹⁵

Istılahta ise metin veya senedinde kim olduğu anlaşılmayan, *racül* (رجل), *imra'e* (امرأة), *aḥ* (أخ), *uḥt* (أخت), *fülân* (فلان), gibi cins isimlerle kapalı bırakılan şahsın bulunduğu hadis için kullanılır. Mübhem kavramı, belli bir şahsa verilen icâzetin aksine mübhem şahsa verilen icâzet, sebebi açıklanmayan mübhem cerh ve ta'dîl manasında da kullanılmaktadır.¹⁶

1.5. Mübhemi Bilmenin Faydaları

Bir hadisteki mübhem şahsın bilinmesi hadisin türünü, dolayısıyla hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak için son derece önemlidir. Bu da siyer ve meğâzî âlimlerinin açıklamalarından veya başka rivayetlerden anlaşılabilir.

Hadis usûlü ve mübhemât ile ilgili eserlerde hadis ilminde mübhem şahsiyetlerin kim olduklarını ortaya çıkarmanın çok önemli bir iş olduğu belirtilmekte ve mübhem şahsı bilmenin ve kim olduğunu beyan etmenin faydaları şöyle sıralanmaktadır:

¹⁴ Ezdî, *el-Gavâmiz ve'l-mübhemât*, s. 16, 17 (Muhakkikin takdim bölümü): ‘Irâkî, *el-Müstefâd*, c. 1, s. 26, 27 (Muhakkikin takdim bölümü).

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisâni'l-'arab*, c. 7, s. 52; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît*, c. 4, s. 14. Mübhemât, hadislerde mahiyeti ve muhtevası kapalı bırakılan isimlerin açıklanmasına dair yazılmış eserler anlamında kullanılmaktadır (el-Kârî, Ali b. Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut, Dâru'l-erkâm, ty., s. 511).

¹⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *et-Takrib ve't-teysîr*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1985, Thk. Muhammed Osmân, s. 59, 116; İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar fi şerhi Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut, Mektebetu'l-asriyye, 2011, s. 81, 111; Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahîm, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî*, Mısır, Mektebetu's-sünne, 2003, Thk. Ali Hüseyin, c. 2, s. 31, c. 4, s. 298; Sirâcuddîn, Abdullah, *Şerhu manzûmeti'l-Beykûnî*, Halep, Dâru'l-felâh, ty., s. 131, 132.

- Açıklanması arzulanan ve merak edilen mübhem şahsın kim olduğunu tespit etmek.
- Güzel hasletleri bulunan mübhem şahsiyeti belirlemenin yanında üstün kişiliğini ve meziyetini ortaya çıkarmak.¹⁷
- Rivayette geçen mübhem şahsiyete uygun olmayan bir şey isnâd edildiği takdirde başkası sanılarak kötü zanda bulunmamak.
- Seneddeki mübhem şahsın bilinmesi ile hadisin makbûl veya merdûd olduğunu tespit etmek.
- Mübhem hadisin başka bir hadisle çakıştığı durumlarda metinde geçen mübhem şahsın bilinmesiyle iki rivayetten hangisinin nâsih ve hangisinin mensûh olduğunu anlamak.¹⁸

1.6. Mübhem Hadislerle İlgili Eserler

Hadislerdeki ibhâm ve mübhem hadisler konusunda hadis usûlüne dair kitapların yanı sıra hadis şerhlerinde de bir kısım örnekler sunulmaktadır. Ayrıca kimi tarih, siyer, tabakât ve ricâl kitaplarında da bazı örneklere rastlamak mümkündür. Bazı âlimler bu konuda müstakil eserler kaleme almışlardır.

Mübhem hadislerle dair yazılmış müstakil eserler şunlardır:

1. Abdülğânî el-Ezdî (ö. 409/1018): *el-Gavâmir ve'l-mübhemât*. Bilindiği kadarıyla Abdülğânî el-Ezdî'nin bu eseri mübhem hadislerle ilgili yapılmış kapsamlı ilk çalışmadır. Daha sonra mübhemât ile ilgili eser yazmış olan müellifler ve hadislerde geçen mübhem şahsiyetleri açıklayan hadis şârihleri el-Ezdî'nin yazmış olduğu bu eserinden nakillerde bulunmuş ve istifade etmişlerdir.¹⁹ Beyazıt Devlet

¹⁷ Bu vesileyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) "*Herkese dindarlığına, ilmine, irfanına ve şerefine uygun şekilde muamelede bulunun*" (Ebû Dâvûd, Edeb, 20, c. 3, s. 267) buyruğuna uyarak bu kişiye hak ettiği şekilde davranmış oluruz.

¹⁸ 'Irâkî, *el-Müstefâd*, c. 1, s. 91, 92; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Kemâl, *Tedribu'r-râvî fi şerhi't-Takrîbi'n-Nevevî*, Kâhire, Dâru'l-hadîs, 2010, Thk. Muhammed Eymen, s. 599, 600.

¹⁹ 'Irâkî, *el-Müstefâd*, c. 1, s. 32 (Muhakkikin takdim bölümü).

(nr. 261/1) ve Bağdât Evkâf (nr. 2886/1) kütüphanelerinde bu eserin yazma nüshası bulunmaktadır.²⁰

2. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071): *el-Esmâ'u'l-mübheme fi'l-enbâi'l-muhkeme*. Hatîb el-Bağdâdî, her bir mübhem hadisin akabinde mübhem şahsı açıklayan bir veya birden fazla rivayet zikretmiştir. Kitabında mübhem şahısları ihtivâ eden 238 rivayet incelemektedir. Mübhem isimleri ihtivâ eden hadislerin mübhem isme göre değil de mübhem şahısların kimliklerini belirten rivayetlere göre alfabetik olarak sıralanması yüzünden eser fazla kullanışlı değildir. Nevevî'nin (ö. 676/1277) bu eser üzerine yaptığı bir ihtisâr ve tehzîb çalışması bulunmaktadır. Dr. İzzuddîn Ali es-Seyyid (ö. 1405/1984) tarafından tahkiki yapılarak sekiz cilt halinde neşredilmiştir.²¹

3. İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113): *Îzâhu'l-işkâl fi men ubhime ismuhû mine'n-nisâ ve'r-ricâl*. İbnü'l-Kayserânî bu eserinde isnâd yönünden mübhem olan rivayetleri zikrettikten sonra metin yönünden mübhem hadisleri tahlîl etmeye çalışmıştır. Mübhemât ile ilgisi olmayan bazı şeyleri de içermektedir. Mektebetü'l-mu'allâ tarafından neşredilmiştir (Kuveyt 1408/ 1987).

4. İbn Beşkuvâl (ö. 578/1183): *Gavâmizu'l-esmâi'l-mübheme el-vâkı'a fi mütûni'l-ehâdîsi'l-müsne*. İbn Beşkuvâl, bu kitabında hadis metinlerinde geçen mübhem şahıslar ile meşhur olmayan künye veya lakapla anılan kişileri ele almıştır. Kitapta 324 rivayet tahlil edilmektedir. Bunlardan 120 kadarı Hatîb'in rivayetleriyle aynıdır. Sıbt İbnü'l-'Acemî'nin (ö. 841/1438) bu eser üzerine bir ihtisâr çalışması bulunmaktadır. Mahmûd Mağrâvî tarafından tahkiki yapılarak iki cilt (Mekke 1988) halinde neşredilmiştir. Mağrâvî dışında İzzuddîn Ali es-Seyyid ile Muhammed Kemâluddîn İzzuddîn tarafından tahkiki yapılmış ve 1987 yılında Beyrut'ta iki cilt (on üç cüz) olarak neşredilmiştir. Eser ayrıca 1994'te Cidde'de basılmıştır.²²

5. Nevevî: (ö. 676/1277) *el-İşârât ilâ beyâni'l-esmâ'i'l-mübhemât*. Nevevî bu kitabında Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ'u'l-mübheme fi'l-enbâi'l-muhkeme*'sini ihtisar ederek yeniden tanzim etmiştir. Rivayetlerin üzerinde kısa ve öz ifadelerle durmakta ve kimi zaman tashîfe uğramasından endişe ettiği mübhem isimlerin yazılış ve okunuşlarına değinmektedir. Ayrıca kitabının sonuna mübhemât ile ilgili

²⁰ Talat Koçyiğit, "Abdulganî el-Ezdî", *DİA*, İstanbul, 1988, c. 1, s. 205.

²¹ M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, s. 457.

²² Nadir Özkuyumcu, "İbn Beşkuvâl" *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, s. 377.

bilinmesi gereken değerli konuları eklemiştir. Nevevî'nin bu muhtasar çalışması Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ'u'l-mübhem*'siyle bir arada neşredilmiştir.²³

6. Kastallânî, Kutbuddîn Muhammed b. Ahmed (ö. 686/1287): *el-İfsâh ani'l-mu'cem mine'l-ğâmiz ve'l-mübhem*. Kastallânî, bu kitabında tahlil etmiş olduğu rivayetleri mübhem şahsiyetlerin harf sıralamasına göre tertip etmiştir. Bu eserde İbn Beşkûvâl ve İbnü'l-Kayserânî'nin mübhemât ile ilgili yazmış oldukları kitaplar ihtisâr edilmiştir. Halep'te Ahmediyye Medresesi Kütüphanesinde (no: 346) yazma bir nüshası bulunmaktadır.²⁴

7. Bulkînî: *el-İfhâm limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm*. Bulkînî (ö. 824/1421) bu eserinde sadece Buhârî'de geçen mübhem şahsiyetleri tesbit ederek mübhem hadisleri tahlil etmiştir. Kitabını Buhârî'deki bablara göre tertip etmiştir. Vefatından iki yıl önce tamamladığı bu eserin yazma bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 679). Bazı kaynaklarda *Şerhu'l-Buhârî* adıyla da zikredilmektedir.²⁵

8. İbnü'l-'Irâkî, Ebû Zür'â Ahmed b. Abdurrahîm (ö. 826/1423): *el-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-isnâd*. Senesinde veya metninde "racül, ibnü fülân" gibi mübhem şahısların kim olduğunu tespit etmeyi amaçlayan Ebû Zür'â; İbn Beşkûvâl'ın *Gavâmizu'l-esmâ'i'l-mübhem*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Esmâ'u'l-mübhem*, İbnü'l Kayserânî'nin *İzâhu'l-işkâl* ve Nevevî'nin *el-İşârât* adlı eserinden faydalanmıştır. Eserde genellikle önce sözü edilen dört kitapta, ardından onların üçünde, daha sonra ikisinde ve sadece birinde yer alan müphem rivayetler kaydedilmiş, ayrıca müellifin tespit ettiği müphem rivayetler de sıralanmıştır. Fıkıh konularına göre düzenlenen bu eser mübhemât konusunda kaleme alınmış en muhtevalı çalışmadır. Abdülhamîd Berr tarafından tahkiki yapılarak üç cilt halinde neşredilmiştir (Cidde, 1414/1994).²⁶

9. Ebul Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449): *el-Ecvibetü'l-vâride 'anil-es'ileti'l-Halebiyye (Tertîbü'l-mübhemât 'alel-ebvâb)*. İbn Hacer bu eserinde Buhârînin *Sahîh*'inde geçen mübhem şahsiyetlerin bir kısmını

²³ 'Irâkî, *el-Müstefâd*, c. 1, s. 33 (Muhakkikin takdim bölümü).

²⁴ Ezdî, *el-Gavâmiz*, s. 21 (Muhakkikin takdim bölümü).

²⁵ M. Yaşar Kandemir, "Bulkînî", *DİA*, İstanbul, 1992, c. 6, s. 410.

²⁶ M. Yaşar Kandemir, "İbnü'l-'Irâkî", *DİA*, İstanbul, 2000, c. 21, s. 90, 91.

açıklamıştır. Mübhemâta dair yazdığı müstakil bir eseri daha bulunmaktadır: *Tesmiyetü men 'urife mimmen übhime fi'l 'Umde*. el-Askalânî bu kitabında Cemmâilî'nin '*Umdetu'l-ahkâm*'ındaki rivayetlerde mübhem olarak geçen kişilerin kimliğini tespit etmeye çalışmıştır. Bunun dışında *Fethu'l-Bârî*'nin mukaddimesi *Hedyu's-sârî*, *el-İsâbe* ve *Telhîsu'l-habîr* gibi eserlerinin bazı kısımları mübhem şahsiyetler konusunda öne çıkan çalışmalarındandır.²⁷

10. Ebû Zerr el-Halebî (ö. 884/1480): *et-Tavzîh li mübhemâti'l-Câmi 'i's-Sahîh*. Müellif bu eserinde *Sahîh-i Buhârî*'de geçen mübhem hadisleri tahlîl etmiştir. Bu kitabını Hatîb el-Bağdâdî, İbn Beşkuvâl, Nevevî, Ebû Zür'a ve İbnü'l-Kayserânî gibi âlimler tarafından telif edilmiş olan mübhemâtla ilgili eserlerden faydalanarak yazmıştır. Bulkînî'nin kitabı gibi bu eser de bablara göre tertip edilmiştir.²⁸

1.7. Mübhem Hadisin Hadis İlmindeki Yeri

Metin veya senedinde kim olduğu anlaşılmayan, racül (رجل), imra'e (امرأة) gibi belirsizlik ifade eden isimlerin bulunduğu hadislere mübhem hadis denir.²⁹

1.7.1. Mübhem Hadis'in Hükümü

Metindeki mübhemlik hadisin anlaşılmasıyla ilgili olup sıhhatiyle ilgili değildir. Dolayısıyla hadisin makbûl olması için gereken şartları ihtivâ eden bir hadis metin yönünden mübhem olmasıyla merdûd sayılmaz. Hadisin sıhhatini ilgilendiren mübhemlik, râvînin güvenilir olup olmadığı tespit edilemediğinden dolayı isnâddaki mübhemliktir.³⁰

Hadis âlimleri isnâd yönünden mübhem olan hadisin ne tür hadis sayılacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Muhaddislerin çoğu mübhem hadisi, isnâdında meçhûl râvî bulunan muttasıl hadis olarak kabul etmişlerdir. Çünkü râvî meçhûl de olsa senedde zikredilmiştir. Dolayısıyla hadisin isnâdında herhangi bir kopukluk yoktur. Bazı hadis âlimleri ise mübhem râvîyi dikkate almayarak münkati' veya mürsel hadis olarak değerlendirmişlerdir. Ancak her iki durumda da böyle bir hadisin hükümü,

²⁷ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19, s. 524; Aşıkcutlu, "Mübhem", *DİA*, c. 31, s. 437.

²⁸ Halebî, Ebû Zerr Ahmed b. İbrâhim, *et-Tavzîh li mübhemâti'l-Câmi 'i's-Sahîh*, 1. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2001, s. 11.

²⁹ Nevevî, *et-Takrîb*, s. 59, 116.

³⁰ Ezdî, *Gavâmiz*, s. 15 (Muhakkikin takdim bölümü).

mübhem kalan râvînin durumuna göre değişmektedir. Mübhem râvînin sahâbe olduğu anlaşılan hadisler delil olarak kabul edilirken seneddeki mübhem râvînin sahâbe olmadığı bilinen rivayetler ise râvînin belirsizliği ortadan kalkıp rivayete ehil olduğu anlaşılmadıkça kabul edilmemektedir.³¹

1.7.2. Mübhem Kavramı İle Mühmel Kavramı Arasındaki Fark

İhmâl (اهمال) mastarından türeyen mühmel (مهمل) kelimesi, sözlükte terkedilmiş anlamına gelmektedir.³² İstilahta ise senedinde râvînin adı veya adı ile baba adı yahut adı ile beraber baba ve dede adı, başka bir râvî veya râvîlerle aynı olduğu halde ayırt edici özelliği zikredilmeyen râvînin bulunduğu hadislere denir. Mesela Buhârî'nin (ö. 256/869) Ahmed vasıtasıyla İbn Vehb'den (ö. 197/814) rivayeti bu kabildendir. Buhârî'nin sened zincirinde ayırt edici özelliğine değinmeden sadece ismini zikrettiği bu şahıs Ahmed b. Sâlih veya Ahmed b. Îsâ'dır. Mühmel bırakılan râvîler sika oldukları takdirde kim olduklarını belirleyici bir özelliklerle anılmamaları hadisin sıhhatına zarar vermez. Hadislerde geçen mühmel râvîler mensup olduğu tabakaya bakmak, başka rivayetlerle karşılaştırmak veya hadisi rivayet eden râvî ve hocasına bakmak gibi yollarla bilinebilir.³³

Yukarıda yapmış olduğumuz tanımdan da anlaşıldığına göre mühmel hadiste geçen şahsın ismi, künyesi veya lakabı başkasıyla aynı olsa da kimliği bilinen bir kimsedir. Mübhem hadiste bulunan şahıs ise racül, imra'e gibi belirsizlik ifade eden isimlerle anılan, kim olduğu bilinmeyen, belirsiz bir şahsiyettir. Ayrıca mühmel, bir hadisin metninden daha çok isnâdıyla ilgili bir kavramdır. Mübhem ise böyle değildir.

1.7.3. Cerh Ve Ta'dîl Açısından Râvî'nin Mübhem Kalması

Hadis ilminin en önemli konularından biri olan cerh ve ta'dîl ile hadislerin değeri tespit edilerek sahih hadisler zayıf olanlardan ayırt edilmektedir.

³¹ Geniş bilgi için bkz, Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, c. 1, s. 189-191; Suyûtî, *Tedrîb*, s. 160, 161.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, c. 6, s. 773.

³³ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, c. 4, s. 278-280; el-Kârî, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, s. 648-651; Mahmud Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Riyâd, Mektebetü'l-ma'ârif, 2011, s. 258, 259.

Sözlükte³⁴ yaralamak, tesir etmek gibi anlamlarda kullanılan cerh kelimesi, ıstılahta bir râvînin, kendisinde veya rivayetinde bulunan kusur sebebiyle rivayetinin rededilmesine denmektedir. Yalancılık, sefâhat, bid‘at, rivayetlerde şâz ve münker hadislere fazla yer vermek, rivayetlerde fazla hata yapmak, tedlîs, ihtilâf gibi haller, râvînin cerh edilmesine sebep olan kusurlar arasında sayılmaktadır.³⁵

Cerh, müfesser ve mübhem olmak üzere iki kısma ayrılır. Râvîyi geçerli cerh sebeplerini açıklayarak tenkit etmeye müfesser cerh denir. Ehli tarafından yapılmış olan böyle bir cerhin kabulünde ihtilâf yoktur. Sebebi veya sebepleri açıklanmadan sadece adalet ve zabt sıfatlarını tam taşımadığı ileri sürülerek râvînin tenkit edilmesine mübhem cerh denmektedir. Bu tür cerhin kabul edilip edilemeyeceği konusunda ihtilaf vardır. Âlimlerin çoğuna göre cerhin kabulü için bir tek sebep söylemek yeterli olduğundan, böyle bir cerh sebebi belirtilmediği için makbûl değildir.³⁶

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Ebu'l-Fazl el-'Irâkî (ö. 806/1404) ve Bulkînî gibi âlimlere göre cerh ve ta‘dîl sebeplerini iyi bilen, itikadı sağlam bir âlimin ta‘dîl sebebini açıklaması gerekmediği gibi cerhin sebebini de açıklaması şart değildir.³⁷

Adl “عدل” mastarından türeyen ta‘dîl kelimesi sözlükte düzeltmek, tezkiye etmek anlamlarında kullanılmaktadır.³⁸ İstılahta ise cerh ve ta‘dîl sebeplerini bilen hadis âlimleri tarafından rivayetinin kabul edilmesini gerektiren güvenilir olmak ve adalet gibi sıfatlarla râvînin nitelenmesine denir.³⁹

Ta‘dîl de aynı şekilde müfesser ve mübhem olmak üzere iki kısma ayrılır. Sebeplerini açıklayarak râvînin adalet sahibi ve güvenilir biri olduğunu söylemeye müfesser ta‘dîl denir. Geçerli sebeplere dayanan böyle bir ta‘dîl makbuldür. Mübhem ta‘dîl ise sebeplerini açıklamaksızın râvînin adalet ve zabt sıfatlarını taşıdığını belirtmeye denir. Mübhem cerhte olduğu gibi mübhem ta‘dîlin kabul edilip

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, c. 2, s. 205.

³⁵ Ahmet Naim, *Hadis Usûlü*, 1. bs. İstanbul, Ravza Yayınları, 2009, s. 351, 352; Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Ankara, 4. bs. TDV Yayınları, 2004, s. 186-188; Emin Aşıkcutlu, “Cerh ve Ta‘dîl”, *DİA*, İstanbul, 1993, c. 7, s. 394.

³⁶ İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahîm eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadîs*, Beyrut, Dâru'l-fikr, 2010, Thk. Nûruddîn 'İtr, s. 106, 107; Suyûtî, *Tedrîb*, s. 264.

³⁷ Suyûtî, *Tedrîb*, s. 266.

³⁸ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-muhît*, c. 3, s. 485.

³⁹ Aşıkcutlu, “Cerh ve Ta‘dîl”, *DİA*, c. 7, s. 394.

edilemeyeceği hususunda âlimler arasında ihtilâf vâki olmuştur. Râvînin adâletini gösteren sebepleri teker teker saymak zor olduğundan âlimlerin çoğu böyle bir ta‘dîl’i makbul saymıştır.⁴⁰

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre bir râvî’nin kendisinden hadis aldığı hocasını mübhem bırakarak “أخبرني الثقة” (bana sika olan biri haber verdi) sözü, sika olma nedeni açıklanmadığı için mübhem ta‘dîl sayılır. Âlimlerin çoğuna göre böyle bir ta‘dîl makbul olduğundan isnadda sika olarak nitelenen kişinin mübhem kalması rivayetin sıhhatine zarar vermez. Eğer râvî kim olduğunu açıklamaksızın hadis aldığı kişi hakkında “أخبرني من كان روايته مردودا” (rivayeti makbul olmayan biri bana haber verdi) derse mübhem olarak onu cerh etmiş olur. Böyle bir cerh çoğu âlim tarafından kabul edilmediğinden bu şekilde mübhem bırakılan hadis makbul sayılmaz. Ancak Bağdâdî, ‘Irâkî ve Bulkînî’ye göre makbul sayılır.

⁴⁰ İbnu’s-Salâh, ‘*Ulûmu’l-hadîs*, s. 106; Suyûtî, *Tedrîb*, s. 264.

2. BÖLÜM

BUHÂRÎ'NİN SAHÎH'İNDE GEÇEN MÜBHEM ŞAHSİYETLER

Mübhem, daha önce açıkladığımız gibi hadisin sened veya metninde bir şahsın ismini vermeyip “racül (bir erkek), imra'e (bir kadın)...” gibi belirsizlik ifade eden isimlerin kullanılmasına denir. Buhârî'nin (ö. 256/869) *Sahîh*'inde tekil ve çoğul olmak üzere birçok mübhem şahıs/shahıslar bulunmaktadır. Buhârî şerhleri yanı sıra mübhemât ile ilgili eserlerde bunların kim olduğu, mübhem şahsın müfesser olarak kaydedildiği başka rivayetler delil gösterilerek beyan edilmektedir. İbn Hacer (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî* adlı eserinin mukaddime bölümünde *Sahîh-i Buhârî*'de geçen birçok mübhem ismin kim olduklarını tespit edip açıklamış, mübhem hadisi şerh ederken bilinmeyen şahsı ayrıca beyan etmiş, bazı mübhem şahsiyetlerin ismine vakıf olmadığını belirtmiştir. Diğer Buhârî şârihleri, mübhem şahsiyetleri ilgili hadisi şerh ederken tanıtmış, İbn Hacer gibi toplu bir liste vermemişlerdir.

Daha önce belirttiğimiz gibi Buhârî'de bulunan mübhem hadisler çok fazla olduğu için tezimizi birinci bölüm olan Kitâbu bed'u'l-vahy ile Kitâbu'z-zekât bölümleri arasında yer alan mübhem hadislerle sınırlandırdık. Şimdi bu bölümlerde geçen mübhem şahsiyetleri sırayla tanıtacağız.

2.1. Bed'u'l-Vahy Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Hz. Aişe'nin naklettiğine göre Hâris b. Hişâm Allah Resûlüne “ Ya Resûlellah size vahiy nasıl geliyor” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap verdi: “ *Bazı zamanlarda çingirak sesi gibi gelir ki, bana en ağır geleni de budur. Benden o hal gider gitmez, bana söylediğini iyice ezberlemiş olurum. Bazen de melek bana bir insan suretinde gelir, benimle konuşur, bende söylediğini iyice hıfzederim.*⁴¹

Bulkînî ve Halebî metinde geçen meleğin Hz. Cibrîl olduğunu belirtmişlerdir.⁴²

2. Hz. Ömer şöyle demiştir: “Ben Allah Resûlü'nün şunları söylediğini işittim: “*Ameller ancak niyetlere göredir. Herkes için niyet ettiği şeyin karşılığı vardır. Her*

⁴¹ Buhârî, *Bed'u'l-Vahy*, 1, c. 1, s. 5.

⁴² Bulkînî, *İfhâm*, s. 6; Halebî, *Tavzîh*, s. 11.

kim elde edeceği bir dünya malı veya evleneceği bir **kadından** dolayı hicret etmiş ise, onun hicreti (Allah'ın ve Resûlü'nün rızasına değil), hicret etmiş olduğu şeydir.”⁴³

Mezkûr metinde geçen “evleneceği bir kadın” sözü ile Ümmü Kays'a işaret edilmiştir.⁴⁴ Taberânî'nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayetten Ümmü Kays'a işaret edildiği anlaşılmaktadır. Onun A'meş'ten naklettiği rivayet şöyledir: “Bir adam Ümmü Kays adında bir kadınla evlenmek için hicret etti. Bu adam Ümmü Kays'ın muhâciri (onun için hicret eden) olarak anılırdı.”⁴⁵

3. Abdullah b. Abbâs (r.a), Ebû Süfyân'dan naklen şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Ebû Süfyan ve Kureyşli kâfirlerle Hudeybiye Antlaşmasını imzaladığı mütâreke günlerinde Ebû Süfyân Şâm'a ticaret için giden bir **Kureyş kervanında** bulunuyordu. Herakleios (Rum İmparatoru), Kureyşli kervanla birlikte Ebû Süfyân'ı huzuruna çağırttı. Ebû Süfyân ve arkadaşları Herakleios'un huzuruna girdiler. O zaman Herakleios ve yanındakiler İliyâ'da (Kudüs'te) idiler. Rumların ileri gelenleriyle birlikte iken imparator bunları huzuruna çağırdı ve **tercümanın** da gelmesini emretti.

Tercüman, “Peygamberim diyen bu adama hanginiz soy olarak daha yakındır?” diye sordu. Ebû Süfyân, “Ben” dedi. Bunun üzerine Herakleios, “Onu yanıma, arkadaşlarını da yakına getirin. Onun arkasında dursunlar” dedi. Sonra tercümanına dönüp, “Bunlara de ki: Ben bu zat hakkında bu adama bazı şeyler soracağım. Bana yalan söylerse onu yalanlasınlar.”

Ondan sonra Herakleios, Dihye'nin elçiliği ile **Busrâ Emîrine** gönderilen (ve onun tarafından imparatora ulaştırılan) Peygamberin mektubunu istedi. Getiren kişi onu Herakleios'a verdi, o da okudu.

Ebû Süfyân dedi ki: Herakleios sözünü söyledikten ve mektubu bitirdikten sonra yanında gürültü çoğaldı, sesler yükseldi. Biz de yanından çıkarıldık. (Arkadaşlarımla yalnız kalınca) onlara dedim ki: “**Ebû Kebşe'nin oğlunun işi gerçekten büyüyor.**

⁴³ Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 1, c. 1, s. 5.

⁴⁴ Hadisin vürûduna sebep olan kadın Ümmü Kays olmakla birlikte rivayette geçen hüküm sadece onunla ilgili değildir. Rivayette bir kişinin evleneceği herhangi bir kadın için yapmış olduğu hicretin Allah ve Resûlüne yapılan hicretten sayılmayacağı belirtilmek istenmiştir. Dolayısıyla metinde geçen “imra'e” (kadın) sözü sadece onu ifade ediyor anlamına gelmez. (Kastallânî, Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sârî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 3. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012, c. 1, s. 78).

⁴⁵ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 2. bs. Kâhire, Dâru'n-neşr, 1994, c. 9, s. 103.

Asraf Oğullarının (Rumların) kralı bile ondan korkuyor. Artık Allah Resûlü'nün galip geleceğine, Allah İslâm'ı kalbime yerleştirenceye kadar kesin olarak inanmaya devam ettim.

İliyâ (Beyt-i Makdis) Emîri ve Herakleios'un dostu olup Şâm Hristiyanlarına piskopos tayin edilen İbnü'n-Nâtûr, Herakleios'tan bahsederek dedi ki: "Herakleios, Beyt-i Makdis'e geldiği zaman çok üzgün göründü. **Komutanlarından bazıları** ona, "Senin bir sıkıntın olduğunu görüyoruz" dediler."

Derken Herakleios'un huzuruna **Gassânî Hükümdarı** tarafından Hz. Peygamber'e dair haber ulaştırmakla görevli **bir adam** getirildi. Herakleios o adamdan haberi alınca, "Bu adam sünnetli midir, değil midir? Bir bakın" dedi. Baktılar ve sünnetli olduğunu bildirdiler. Herakleios gelen adama, "Araplar sünnet olur mu?" diye sordu. Sünnet olduklarını öğrenince, "Bu ümmetin kralı işte ortaya çıkmıştır" dedi. Ondan sonra Herakleios, Româ'da ilimde kendisine denk **bir dostuna** mektup yazıp Hıms'a gitti. Hıms'dan ayrılmadan o dostundan, peygamberin çıktığı ve bunun gerçek bir peygamber olduğu hakkındaki görüşüne uygun bir mektup geldi."⁴⁶

İbn Hacer, Şâm'a giden Kureyşli kervanın yirmi kişi civarında veya otuz kişi olduklarını ve İbn Ebî Şeybe'nin mürsel olarak kaydettiği rivayette Muğîre b. Şu'be'yi bunlardan biri olarak saydığını nakletmektedir. Ancak Muğîre'nin o zaman Müslüman olduğunu ileri sürerek bu kervandan biri olmasını doğru bulmamıştır.⁴⁷ Muğîre hakkındaki rivayet dışında diğer kişilerin ve tercümanın kimliği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Kastallânî (ö. 923/1517), Busrâ Emîrinin el-Hâris b. Ebû Şimr el-Gassânî olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, metinde geçen Gassânî Hükümdarının Busrâ Emîri olan el-Hâris b. Ebû Şimr ile aynı kişi olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

İbn Hacer, Ebû Süfyân'ın Ebû Kebşe'nin oğlu ile Hz. Peygamber'i kastederek dedelerinden birine nispet ettiğini de söylemiştir. Bununla birlikte Ebû Kebşe'nin Hz. Peygamber'in sütbabası Hâris b. Abduluzzâ olma ihtimalini de nakletmiştir. Ebû

⁴⁶ Buhârî, *Bed'u'l-vahy*, 6, c. 1, s. 8, 9.

⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 49.

⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 61; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 112.

Kebşe künyesiyle anılmadıkları için Hz. Peygamber'in anne tarafından dedesi sayılan Vehb'in dedesi olma ihtimalini ve dedesi Abdulmuttalib'in anne tarafından dedesi olma ihtimalini doğru bulmamıştır.⁴⁹

Son olarak İbn Hacer, Hattâbî (ö. 388/998) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) Ebû Kebşe'yi Huzâ'a kabilesinden olup putlara tapma hususunda Kureyş'e muhâlafet eden biri olarak açıkladıklarını ve Hz. Peygamber'i onlara muhâlefet ettiği için bu şahsa nisbet ettiklerini nakletmektedir. Halebî (ö. 884/1480), bu kişinin Vecz b. Gâlib olduğunu söylemektedir.⁵⁰

Mübhem komutanlarla ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır. İbn Hacer, Herakleios'a getirilen adamın Adîyy b. Hâtim olabileceğini söylemiştir. Bulkînî (ö. 824/1421), Herakleios'un Româ'daki dostunun adının Dagâtir olduğunu belirtmiştir.⁵¹

2.2. İmân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Mûsâ'dan (r.a) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber'e (s.a.s.), "Ey Allah'ın Resûlü, İslâm'ın (Müslümanların) hangisi daha faziletlidir?" diye **sordular**. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap verdi: "*Dilinden ve elinden Müslümanların selamette olduğu kişidir.*"⁵²

Mezkûr rivayette Hz. Peygamber'e soruyu soran kişiler mübhem bırakılmıştır. Bu şahısların kaç kişi olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bulkînî ve Halebî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin bunlardan biri olduğunu söylemişlerdir. Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451); Ebû Zerr el-Ğîfârî (r.a.) ve Umeyr b. Katâde'nin (r.a.) de böyle bir soruyu Hz. Peygamber'e yönelttiklerini nakletmiştir.⁵³

2. Abdullah b. Amr'dan (r.a) rivayet edildiğine göre **bir adam** Hz. Peygamber'e (s.a.s.), "İslâmın hangi ameli daha faziletlidir?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle cevap verdi: "*Yemek yedirmen, tanıdığın ve tanımadığın herkese selâm vermendir.*"⁵⁴

⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 58; Halebî, *Tavzîh* s. 13.

⁵⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 58.

⁵¹ Bulkînî, *İfhâm*, s. 7; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 61.

⁵² Buhârî, *İmân*, 5, c. 1, s. 11.

⁵³ Bulkînî, *İfhâm*, s. 8; Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009, c. 1, s. 223; Halebî, *Tavzîh*, s. 15.

⁵⁴ Buhârî, *İmân*, 6, c. 1, s. 11.

Bulkînî ve İbn Hacer (ö. 852/1449), zikredilen mübhem şahısla ilgili şöyle demiştir: “Bu adamın Ebû Zerr el-Ğıfârî olduğu söylenmiştir. İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) rivayetinde ise Hânî’ b. Yezîd olduğu geçmektedir.”⁵⁵

3. Ubâde b. es-Sâmit şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.), yanında sahâbeden **bir grup** varken şöyle buyurdu: “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşturmak, zina etmemek, hırsızlık yapmamak, çocuklarınızı öldürmemek, hiç kimseye iftira etmemek, hiçbir iyi işte isyân etmemek üzere bana biat ediniz...”⁵⁶

Bulkînî’nin naklettiğine göre Birinci Akabe biatında yer alan bu grup, Evs ve Hazrec kabilesinden olan on iki kişidir. Hazrec’ten olanlar şunlardır: Es’ad b. Zürâre, Zekvân b. Abdukays, Ubâde b. es-Sâmit, Râfi’ b. Mâlik, Abbâs b. Ubâde, Yezîd b. Sa’lebe, Hâris’in iki oğlu Avf ve Mu’âz, Ukbe b. Âmir ve Kutbe b. Âmir’dir. Evs’ten olanlar ise ‘Uveym b. Sâ’ide ve Ebu’l-Heysen b. Teyyihân’dır.⁵⁷

4. Abdullah b. Ömer’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Ensâr’dan **bir kişinin** yanından geçiyordu. O sırada bu kişi **kardeşine** hayâsı (utangaçlık) sebebiyle öğüt veriyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) ona şöyle buyurdu: “Onu bırak! Çünkü hayâ (utanmak) imândandır.”⁵⁸

Zikredilen rivayette iki mübhem şahıs bulunmaktadır. Bunların kimliği ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

5. Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah’a (s.a.s.), “En faziletli amel nedir?” diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Allah’a ve Resûlüne imândır” buyurdu. “Sonra hangisidir?” denilince “Allah yolunda cihâttır” dedi. “Sonra hangisidir?” diye sorulunca, “Mebrûr (Kabul edilmiş) hacdır” buyurdu.⁵⁹

Buhârî’nin ‘Itk bölümünde kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’e soruyu soran kişi Ebû Zerr el-Ğıfârî’dir.⁶⁰

6. Âmir, babası Sa’d b. Ebû Vakkâs’tan rivayetle şöyle demiştir: Sa’d’ın oturduğu bir sırada Allah Resûlü (s.a.s.) **bir grup** insana bir şeyler verdi, benim en

⁵⁵ Bulkînî, *İfham*, s. 9; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 81.

⁵⁶ Buhârî, *İmân*, 11, c. 1, s. 13.

⁵⁷ Bulkînî, *İfham*, s. 9.

⁵⁸ Buhârî, *İmân*, 16, c. 1, s. 14.

⁵⁹ Buhârî, *İmân*, 18, c. 1, s. 15.

⁶⁰ Buhârî, *‘Itk*, 2, c. 2, s. 199.

beğendiğim adama ise bir şey vermedi. “Ey Allah’ın Elçisi! **Falancaya** vermemenizin sebebi nedir? Vallahi ben onu mümin olarak görüyorum,” dedim. Allah’ın Resûlü, “*Yahut Müslümandır*” buyurdu...⁶¹

Kastallânî, bu grubun müellefe-i kulûbdan (kalpleri İslâm’a ısındırılanlardan) olduğunu söylemiştir. Bu topluğun kaç kişi oldukları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Hacer’in naklettiğine göre mezkûr rivayette grup anlamına gelen رَهْط (raht) kelimesi üç ile on arası kişiler için kullanılmaktadır. Daha fazlası için kullanımı çok nadirdir. Dârekutnî’nin (ö. 385/ 995) rivayetinden Uyeyne ve el-Akra‘ın zekât malı alan gruba dâhil oldukları anlaşılmaktadır. Kalan diğer kişilerle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bulkînî, Vâkidî’nin (ö. 207/822) *Meğâzî*’sinde geçtiğini ileri sürerek “falanca” adamın Cu‘ayl b. Sürâka olduğunu söylemiştir.⁶²

7. Ma‘rûr’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ebû Zerr ile Rebeze’de karşılaştık. Kendisinin ve **kölesinin** üzerinde bir takım elbise vardı. Ona bunun (kölesinin kendisi gibi giyinmesi) sebebini sorduğumda şöyle dedi: “**Bir adama** sövdüm, onu **anasından** dolayı ayıpladım. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) bana şöyle dedi: “*Ey Ebû Zerr! Onu anasından dolayı ayıplıyor musun? Gerçekten sen kendisinde cahiliye (ahlakı) olan birisin. Hizmetçileriniz sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin idarenize verdi. Kimin elinin altında kardeşi varsa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirdin. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işler yüklemeyin. Şayet onlara bir iş yüklerseniz kendilerine yardımcı olunuz.*”⁶³

Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451), rivayetlerde mübhem kölenin isminin açıklanmadığını söylemiştir. İbn Hacer de açıklanmadığına değinmiş ve bu kölenin Ebû Zerr’in atatlısı olan Ebû Mervâh olabileceğini ifade etmiştir.⁶⁴

Bulkînî’nin naklettiğine göre Ebû Zerr’in ayıpladığı kişi, Hz. Peygamber’in müezzini Bilâl b. Rebâh, annesinin adı ise Hamâme’dir.⁶⁵

⁶¹ Buhârî, İmân, 19, c. 1, s. 15. Buhârî bu rivayeti Zekât bölümünde tekrar kaydetmiştir. (Buhârî, Zekât, 53, c. 1, s. 383).

⁶² Dârekutnî, Ali b. Ömer, *el-Mü’telif ve’l-Muhtelif*, Beyrut, Dâru’l-ğarbi’l-islâmî, 1986, c. 1, s. 457; Bulkînî, *İfhâm*, s. 13; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 112; Kastallânî, *İrşâdus-sârî*, c. 1, s. 161.

⁶³ Buhârî, İmân, 22, c. 1, s. 16.

⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 121; Aynî, *Umdetul-kârî*, c. 1, s. 327.

⁶⁵ Bulkînî, *İfhâm*, s.13.

8. Ahnef b. Kays'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: **Şu adama** (Hz. Ali'ye) yardım etme niyetiyle çıktım. Ebû Bekre ile karşılaştım. Bana: "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "Şu adama yardım etmeye gidiyorum" dedim."⁶⁶

Daha önce belirttiğimiz gibi İbn Hacer (ö. 852/1449), Buhârî'nin (ö. 256/869) Fiten bölümünde kaydettiği hadisten hareketle rivayette geçen belirsiz şahsın Hz. Ali olduğunu bildirmiştir.⁶⁷

9. Berâ'dan (r.a.) nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye ilk geldiğinde Ensâr'dan ecdadının -yahut dayılarının- yanında misafir olarak kaldı. On altı ay (yahut on yedi ay) boyunca Beytu'l-Makdis'e yönelerek namaz kıldı. Kiblenin Kâbe olmasını istiyordu. Medine'de Kâbe'ye yönelerek kıldığı ilk namaz ikinci namazı idi. **Bir grup sahâbe** de onunla birlikte kıldılar. Hz. Peygamber ile (s.a.s.) birlikte namaz kılanlardan **bir sahâbî** namazdan çıkınca bir başka mescidde namaz kılan **bir topluluğun** yanına uğradı.

Züheyr demiştir ki: "Kiblenin değiştirilmesinden önce **bazı kişiler** vefat etmiş ve şehit olmuşlardı. Biz onlar hakkında ne diyeceğimizi bilemedik."⁶⁸

Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beraber namaz kılan cemaatin kaç kişi ve kimler olduğu hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kastallânî'nin naklettiğine göre mezkûr rivayette "bir başka mescid" olarak ifade edilen Kibleteyn mescidinde namaz kılan topluluk Hârise Oğullarıdır. Hz. Peygamber ile namaz kıldıktan sonra onların yanına uğrayan sahâbî, 'Abbâd b. Bişr b. Kayzî veya 'Abbâd b. Nehîk'tir.⁶⁹

İbn Hacer, kible değiştirilmeden önce vefat eden on sahâbiyî şöyle açıklamıştır: Abdulah b. Şihâb, Muttalib b. Ezher, es-Sekrân b. Amr el-Âmirî, Hutâb b. el-Hâris, Amr b. Ümeyye, Abdullah b. el-Hâris, 'Urve b. Abduluzzâ, 'Adiyy b. Nadle, el-Berâ b. Ma'rûr ve Es'ad b. Zürâre'dir. Bu on kişi dışında mümin olup olmadığında ihtilâf bulunan İyâs b. Mu'âz el-Eşhelî de daha önce vefat etmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Buhârî, *Îmân*, 22. c. 1, s. 17.

⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 120.

⁶⁸ Buhârî, *Îmân*, 30, c. 1, s. 19. Buhârî aynı rivayeti mübhem olarak Salât bölümünde kaydetmiştir. (Buhârî, *Salât*, 31, c. 1, s. 114.)

⁶⁹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 183.

⁷⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 136.

10. Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre bir gün **bir kadın**'la beraber otururken Hz. Peygamber (s.a.s.) yanlarına gelerek, “*Bu hanım kimdir?*” diye sordu. Hz. Aişe, “Falancadır.” dedi. Hz. Aişe, kadının kıldığı namazları Hz. Peygamber'e anlatmaya başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Dur bakalım, bunları saymayı bırak! Gücünüzün yettiği amelleri yapın. Allah'a and olsun ki, siz usanmadıkça Allah usanmaz. Allah'ın en çok sevdiği din (amel), sahibinin devamlı yapabildiğidir.*”⁷¹

Müslim'in (ö. 261/875) kaydettiği rivayete göre bu kadının adı el-Havlâ bt. Tüveyt'tir.⁷²

11. Hz. Ömer'den nakledildiğine göre **yahudîlerden biri** ona şöyle dedi: “Ey Müminlerin Emîri! Sizin kitabınızda okuduğunuz bir ayet (var ki, o ayet) biz Yahûdîler topluluğuna inmiş olsaydı, o ayetin indiği günü bayram edinirdik”. Hz. Ömer hangi ayet olduğunu sordu. Yahûdî, “*Bugün size dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'dan razı oldum*” ayetidir⁷³ dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, “ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bu ayetin indirildiği günü ve yeri biliyoruz. Nebî (s.a.s.), Arafât'ta ayakta beklerken Cuma günü indirildi.” dedi.⁷⁴

Taberânî'nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayetten Hz. Ömer'e “bu günü bayram edinirdik” diyen kişinin Ka'bu'l-Ahbâr olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuşma, onun Müslüman olmasından önce meydana gelmiştir.⁷⁵

12. Talha b. Ubeydullah'tan (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Necidlilerden saç başı dağınık **bir adam** Hz. Peygamber'e (s.a.s.) geldi. Sesinin mırıltısı duyuluyor, ancak ne dediği anlaşılmıyordu. Baktık ki, islâm hakkında soruyor. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Bir gün ve gecede beş vakit namaz*” buyurdu. Adam, “Benim üzerime bunlar dışında başka bir şey var mıdır?” diye sordu. Nebî (s.a.s.) “*Hayır! Ancak, dilerse nâfile olarak yaparsın*” buyurdu.⁷⁶

⁷¹ Buhârî, İmân, 32, c. 1, s. 19.

⁷² Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 3. bs. Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2011, Salâtu'l-müsâfirîn, 220, c. 1, s. 437.

⁷³ Mâide 4/3.

⁷⁴ Buhârî, İmân, 33, c. 1, s. 20.

⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, Kâhire, Dâru'l-harameyn, ty., c. 1, s. 253.

⁷⁶ Buhârî, İmân, 34, c. 1, s. 20.

İbn Hacer'in naklettiğine göre bu adamın ismi Cezm b. Battâl'dır.⁷⁷

13. 'Ubâde b. es-Sâmit'ten rivayet edildiğine göre Allah Resûlü, Kadir Gecesi'ni haber vermek üzere evinden çıktı. Müslümanlardan **iki kişi** tartışıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Size Kadir Gecesi'ni haber vermek üzere çıkmıştım. Ancak falan ile falan tartışınca (buna dair bilgi hafızamdan) kaldırıldı. Umarım bu, sizin için hayırlı olur. Kadir Gecesi'ni yirmiden sonraki beşinci, yedinci ve dokuzuncu gecede arayınız.*”⁷⁸

Kastallânî (ö. 923/1517), İbnü'd-Dihye'den naklen metindeki iki kişinin Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Hadred olduğunu söylemiştir.⁷⁹

14. Ebû Cemre şöyle demiştir: “Ben İbn Abbâs ile beraber oturdum, o beni kendi yerine oturturdu. Bana, “Benim yanımda kal, sana kendi malımdan bir hisse vereyim” dedi. Bunun üzerine ben onun yanında iki ay kaldım.” Sonra İbn Abbâs (r.a.) şöyle dedi: **Abdulkays Oğulları heyeti** Hz. Peygamber'e (s.a.s.) geldiklerinde Allah Resûlü (s.a.s.), “*Bu topluluk (bu heyet) kimdir?*” diye sordu. Sahâbîler, “Onlar, Rabî'a'dır” dediler. Nebî (s.a.s.) onlara, “*Merhaba. Allah sizi utandırmasın, pişman etmesin*” buyurdu...”⁸⁰

Nevevî (ö. 676/1277), el-İsbehânî'den naklen Abdulkays Oğulları tarafından gönderilen heyetin on dört kişi olduğunu belirtmiş ve bir kısmını şöyle açıklamıştır: el-Eşeccu'l-Asrî, Mezîde b. Mâlik el-Muhâribî, Ubeyde b. Hemmâm el-Muhâribî, Suhâr b. el-Abbâs, Amr b. Merhûm el-Asrî, Hâris b. Şu'ayb el-Asrî ve Hâris b. Cündüb'dür. Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de diğer kalan altı kişiyi 'Utbe b. Hârût, Cüheyem b. Kusem, Rüseym el-'Adevî, Cüveyre el-Kindî, Zâri' b. Âid el-Abdî ve Kays b. Nu'mân olarak açıklamıştır.⁸¹

2.3. İlim Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Hüreyre'den (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) bir mecliste konuşurken **bir bedevî** geldi ve “Kıyamet ne zaman?” diye sordu. Allah

⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 147.

⁷⁸ Buhârî, *İmân*, 36, c. 1, s. 21.

⁷⁹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 201.

⁸⁰ Buhârî, *İmân*, 40, c. 1, s. 23. Buhârî bu rivayeti ilim ve zekât bölümlerinde de kaydetmiştir. (Buhârî, *İlim*, 25, c. 1, s. 34, *Zekât*, 1, c. 1, s. 361).

⁸¹ Nevevî, *el-Minhâc*, Beyrut, Dâru-ihyâi't-turâs, 1972, c. 1, s. 181; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, c. 1, s. 479.

Resûlü (s.a.s.) konuşmasına devam etti. **Bazıları**, “Hz. Peygamber (s.a.s.) adamın sesini duydu ama soru sorma şeklini yadırgadı, bu sebeple cevap vermedi.” derken, **bazıları** da, “Hz. Peygamber (s.a.s.) adamı duymadı” dediler. Allah Resûlü (s.a.s.) konuşmasını bitirince, “*Kıyametin vaktini soran kişi nerede?*” buyurdu. Adam, “Buradayım, Ey Allah’ın Elçisi!” dedi. Nebî (s.a.s.), “*Emanet kaybedildiğinde kıyameti bekle*” buyurdu. Adam, “Emanet nasıl kaybedilir?” diye sorunca Resûlullah (s.a.s.), “*İş ehil olmayana bırakıldığında kıyameti bekle*” buyurdu.⁸²

İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Halebî (ö. 884/1480), metinde geçen bedevînin ismine vâkıf olamadıklarını belirtmişlerdir. Kastallânî ise şöyle demiştir: “Birmâvî’den nakledildiğine göre Ebu’l-Âliye, bedevinin Refî’ adında biri olduğunu söylemiştir.”⁸³ Mezkûr rivayetdeki diğer mübhem şahıslarla ilgili ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2. Ubeydullah b. Abdullah b. ‘Utbe b. Mes‘ud’un naklettiğine göre Abdullah b. Abbâs ona şunu haber vermiştir: “Resûlullah (s.a.s.) **bir adama** mektup göndermiş ve bunu **Bahreyn Emîrine** (yöneticisine) vermesini emretti. Bahreyn Emîri de bunu **Kisrâ**’ya (Pers hükümdarına) vermiş, İran Kisrâ’sı da mektubu okuyunca yırtmıştı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) onların (ülke ve yönetimlerinin) parça parça olmaları için beddua etti.”⁸⁴

İbn Hacer ve Kastallânî’nin naklettiğine göre Hz. Peygamber’in elçi olarak gönderdiği kişi Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Bahreyn Emîrinin adı el-Münzir b. Sâvey, mektubun gönderildiği sırada İran hükümdarı olan kişi ise Ebrûvîz b. Hürmüz’dür.⁸⁵

3. Ebû Vâkid el-Leysî’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) sahâbîlerle birlikte mescidde otururken **üç kişi** mescide geldi. İki kişi Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bulunduğu tarafa yöneldi, biri başka tarafa gitti. Bu iki kişi Allah Resûlü’nün (s.a.s.) huzurunda beklediler. Birisi halkada gördüğü boş yere oturdu, diğeri oturanların arkasına oturdu. Üçüncüsü ise arkasını dönerek gitti. Nebî (s.a.s.) sözünü tamamlayınca şöyle dedi: “*Size şu üç kişinin durumunu bildireyim mi? Birisi Allah’a*

⁸² Buhârî, İlim, 2, c. 1, s. 25.

⁸³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 194; Halebî, *Tavzîh*, s. 23; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 1, s. 227.

⁸⁴ Buhârî, İlim, 7, c. 1, s. 27.

⁸⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 210; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 1, s. 240, 241.

sığındı, Allah da onu kendi korumasına aldı. Diğeri hayâ etti, müteeddib ve mütevâzi davrandı Allah da onun edebini ve tevazusunu artırdı. Üçüncüsü sohbetten yüz çevirdi. Allah da onu sohbetin ilminden, bereketinden mahrum bıraktı.”⁸⁶

Bakabildiğimiz kaynaklarda rivayette geçen üç kişinin kimliği ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.

4. Ebû Bekre, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) devesinin üzerine oturdu, **bir kişi** de devesinin yularını tutuyordu. Resûlullah (s.a.s.), “*Bugün hangi gündür?*” diye sordu. Biz bugüne başka bir isim vereceğini sanarak sustuk. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Bu, Kurban Bayramı günü değil mi?*” dedi. “Evet!” dedik...”⁸⁷

Ümmü’l-Husayn’dan nakledilen rivayette devenin yularını tutan kişinin Hz. Bilâl olduğu bildirilmektedir.⁸⁸ Ancak İbn Hacer bu ihtimali zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Doğrusu buradaki mübhem şahıs Ebû Bekre’dir. Zira İsmâîlî (ö. 377/987), Ebû Bekre’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) bineği üzerinde hutbe verdi. Ben de bineğin yularını tuttum.”⁸⁹ Kanaatimizce de mübhem şahsın Ebû Bekre olması daha doğrudur. Çünkü Ebû Bekre bizzat kendisi yuları tuttuğunu ifade etmiştir. Ümmü’l-Husayn’ın ise, Hz. Peygamber’in devesinin yularını tutanı gördüğünde onu Bilâl zannedip bu şekilde rivayet etmiş olması muhtemeldir.

5. Ebû Vâil’in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Abdullah b. Mes‘ûd insanlara her perşembe vaaz verirdi. **Bir adam** ona, “Keşke bize her gün vaaz versen” dedi. İbn Mes‘ûd: “Sizi usandırmaktan korktuğum için bunu yapmıyorum. Hz. Peygamber (s.a.s.) bizi usandırmamak maksadıyla vaaz vermek için uygun zamanlarımızı kolladığı gibi, ben de sizin istekli olduğunuz zamanları kolluyorum” dedi.⁹⁰

⁸⁶ Buhârî, İlim, 8, c. 1, s. 28.

⁸⁷ Buhârî, İlim, 9, c. 1, s. 28.

⁸⁸ Nesâî, Menâsik, 220, c. 5, s. 297.

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 214.

⁹⁰ Buhârî, İlim, 12, c. 1, s. 29.

İbn Hacer (ö. 852/1449), Buhârî'nin (ö. 256/869) Da'avât bölümünde kaydettiği rivayetten hareketle metinde geçen kişinin Yezîd b. Mu'âviye en-Neha'î olabileceğini söylemiştir.⁹¹

6. Rivayet edildiğine göre İbn Abbâs ile Hürri b. Kays b. Hısn el-Fezârî, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) (Kur'an'da bulunduğu bahsedilen) arkadaşı hakkında görüş ayrılığına düştüler. İbn Abbâs bunun Hızır olduğunu söyledi. Onların yanından Übey b. Ka'b geçiyordu. İbn Abbâs onu çağırarak sordu: "Ben ve bu arkadaşım, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kendisiyle buluşmak için yol aradığı kişi hakkında tartıştık. Onunla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir şey söylediğini işitmiş miydin?" dedi. Übey şöyle anlattı: "Hz. Mûsâ, **İsrâîl Oğullarından bir grup** ile birlikte iken **bir adam** ona gelerek, "Senden daha bilgili bir kimse biliyor musun?" diye sordu. Hz. Mûsâ, "Hayır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya vahy ederek şöyle dedi: "Evet senden daha bilgili bir kimse var; o da kulumuz Hızır'dır" dedi. Hz. Mûsâ (a.s.) onun yanına nasıl gideceğini sordu. Yüce Allah balığı onun için bir alâmet kıldı. Hz. Mûsâ'ya (a.s.), "Balığı kaybettiğinde dön, çünkü onunla buluşacaksın" denildi. Hz. Mûsâ (a.s.) denizde balığın izini sürerdi. Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yanındaki yol arkadaşı olan **genç adam**, "Gördün mü? Kayaya sığındığımız sırada balığı unuttum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O, (balık) şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti." Hz. Mûsâ (a.s.), 'İşte aradığımız o idi' dedi. Hemen izlerinin üzerine geri döndüler. Ardından Hızır'ı buldular. Daha sonra Hızır ile Mûsâ arasında Allah'ın kitabında haber verdiği olaylar yaşandı."⁹²

⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 221. Buhârî'nin Da'avât bölümünde kaydettiği rivayet şöyledir: el-A'meş'ten nakledildiğine göre Şakîk şöyle demiştir: Biz İbn Mes'ûd'u beklediğimiz sırada Yezîd b. Mu'âviye yanımıza geldi. Biz ona, "Yâ Yezîd! Ders meclisi kurmaz mısın?" dedik. O, "Hayır, ancak ben İbn Mes'ûd'un evine girer ve onu sizin için çıkarırım. Eğer onu çıkaramazsam, ben gelir sizin için ders meclisine otururum" dedi. Biraz sonra Abdullah b. Mes'ûd, Yezîd'in elinden tutarak evinden dışarı çıktı, gelip bizim yanımızda dikildi ve şöyle dedi: "Dikkat edin! Sizin benden (sık sık) ders isteme durumunda olduğunuz bana söylendi. Ancak gerçek şudur: Beni sizin yanınıza vaaz ve ders için çıkmaktan alıkoyan şey, Resûlullah'ın (s.a.s.) vaaz ve ders hususunda bize bıkkınlık gelmesini istemediği için hâlimize bakıp kollar ve ona göre bazı günlerde vaaz eder olmasındır" dedi. (Buhârî, Da'avât, 69, c. 4, s. 201).

⁹² Buhârî, İlim, 19, c. 1, s. 31.

Hz. Mûsâ ile beraber bulunan grup ve ona soru soran şahsın kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Halebî, yanındaki yol arkadaşının Yûşa' b. Nûn olduğunu söylemiştir.⁹³

7. Abdullah b. Amr b. el-Âs rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) Veda Haccı sırasında Mina'da durdu. İnsanlar ona soru soruyorlardı. **Bir adam** gelerek, "Bilmeyerek kurban kesmeden önce tıraş oldum" dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Şimdi kurbanını kes, sakıncası yok*" buyurdu. **Bir başkası** gelerek, "Bilmeyerek şeytan taşlamadan önce kurban kestim" dedi. Nebî (s.a.s.), "*Şimdi şeytanı taşı, sakıncası yok*" buyurdu. Yapılması gerekenden önce veya sonra yapılmış olan şeylerle ilgili olarak Resûlullah'a (s.a.s.) ne sorulduysa "*Yap, bir sakıncası yok*" buyurdu.⁹⁴

Bu kişilerin kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır. İbn Hacer, Veda Haccı sırasında Hz. Peygamber'e soru soran kişilerin çok olmasından dolayı mezkûr rivayette geçen mübhem şahısların açıklanmadığını ifade etmiştir.⁹⁵

8. 'Ukbe b. Hâris, Ebû İhâb b. Azîz'in **kızı** ile evlendi. **Bir kadın** gelerek kendisine, "Ben Ukbe'yi de onun evlendiği kadını da emzirdim" dedi. 'Ukbe kadına, "Senin beni emzirdiğini de bunu bana daha önce söylediğini de bilmiyorum" dedi. Daha sonra 'Ukbe bineğine binerek Medine'ye, Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına gitti. Ona bu durumu sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: "*Sana böyle söylendiği halde nasıl (evliliğe devam edersin)?*" Bunun üzerine 'Ukbe, karısından ayrıldı. Kadın daha sonra başka **bir adamla** evlendi.⁹⁶

Kastallânî, 'Ukbe'nin evlendiği kadının Ümmü Yahyâ künyeli Ğaniyye olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, süt emzirdiğini söyleyen kadının ismine vâkıf olmadığını belirtmiştir. Halebî ise bu kadının ismini Sevdâ olarak açıklamıştır. Bu kadının sonradan evlendiği adam da Zurayb b. el-Hars'dır.⁹⁷

9. Abdullah b. Abbâs, Hz. Ömer'den şunu rivayet etmiştir: Ensâr'dan bir **komşum** ile beraber Benû Ümeyye b. Zeyd yurdunda (mahalle) oturuyorduk. Bu yer

⁹³ Halebî, *Tavzîh*, s. 25.

⁹⁴ Buhârî, *İlim*, 23, c. 1, s. 33.

⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 244.

⁹⁶ Buhârî, *İlim*, 26, c. 1, s. 35.

⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 249; Halebî, *Tavzîh*, s. 26; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 278.

Medine'nin 'Avâlf denilen bölgesinde idi. Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, bir gün ben giderdim. Ben Hz. Peygamber'in yanına gittiğimde o gün vahy ve sâireye dair ne duysam, haberini komşuma getirirdim. O da gittiği zaman böyle yapardı..."⁹⁸

Hadiste zikredilen Hz. Ömer'in komşusu, Hazrec kabilesine mensup olan İtbân b. Mâlik el-Ensârî'dir. Kastallânî, İtbân b. Mâlik olduğunu belirttiikten sonra şöyle demiştir: "Birmâvî, Hz. Peygamber'in Ömer ile Evs'i kardeş kılmasına dayanarak buradaki belirsiz şahsın Evs b. Havle olduğunu söylemiştir. Ancak kardeş olmaları komşu olmaları anlamına gelmez."⁹⁹

10. Ebû Mes'ûd el-Ensârî şöyle demiştir: **Bir adam** Peygamberimiz'e (s.a.s.) gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! **Falanca** bize namaz kıldırırken namazı uzattığından, cemaatle namaza yaklaşmıyorum (ara sıra terk ediyorum)" demişti. Hz. Peygamber'i (s.a.s.), o gün verdiği vaaz sırasındaki öfkeli halinden daha öfkeli görmedim. Şöyle buyurdu: "*Ey insanlar! Sizler nefret ettiriyorsunuz. İnsanlara namaz kıldırın kişi namazı hafif tutsun. Çünkü namaz kılanların (cemaatin) içinde hasta, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlar vardır.*"¹⁰⁰

Buhârî'nin Ezân bölümünde kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu hâdise sabah namazında cereyan etmiştir.¹⁰¹

İbn Hacer, namazı uzatan imamla ilgili şöyle demiştir: "Namaz kıldıranı Mu'âz b. Cebel olarak açıklayan kişi yanılmıştır. Zira onunla ilgili olan olay Benû Seleme mescidinde kılınan yatsı namazında cereyan etmiştir. Mezkûr rivayette geçen hâdise ise Kubâ mescidinde kılınan sabah namazında vâki olmuştur. Ebû Ya'lâ'nın rivayetinden anlaşıldığına göre bu mescidde namaz kıldırın kişi Übeyy b. Ka'b'tır." Bulkînî (ö. 824/1421) de konuyla ilgili aynı değerlendirmelerde bulunmuş ve imâmın Übeyy b. Ka'b olduğunu gösteren Ebû Ya'lâ'nın rivayetine değinmiştir.¹⁰²

İbn Hacer, namazın uzatıldığını şikâyet eden kişinin ismine vakıf olmadığını ve Hazm ile ilgili hâdisenin Mu'âz b. Cebel ile ikisi arasında cereyan ettiğini ileri

⁹⁸ Buhârî, İlim, 27, c. 1, s. 35.

⁹⁹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 279.

¹⁰⁰ Buhârî, İlim, 28, c. 1, s. 35. Buhârî, bu rivayeti Ezân bölümünde de mübhem olarak kaydetmiştir (Buhârî, Ezân, 61, c. 1, s. 184).

¹⁰¹ Buhârî, Ezân, 61, c. 1, s. 184.

¹⁰² Bulkînî, *İfham*, s. 76; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 431.

sürerek rivayetteki şikâyetçi şahsı Übeyy b. Ka‘b’ın oğlu Hazm olarak açıklayan kişinin yanıldığını söylemiştir.¹⁰³

11. Zeyd b. Hâlid el-Cühenî’den rivayet edildiğine göre **bir adam** Hz. Peygamber’e buluntu mal hakkında soru sordu. Resûlullah (s.a.s.), “*Bağını yâhut kabını, kılıfını iyice belle, sonra bir yıl boyunca mal bulduğunu etrafa duyur, sonra onu kullan. Eğer sahibi çıkarsa malı ona ver.*” buyurdu...¹⁰⁴

İbn Beşkûvâl, Ebû Dâvûd’dan (ö. 275/889) naklettiği rivayete dayanarak zikredilen mübhem şahsın Hz. Bilâl olduğunu söylemiştir. Ebû Dâvûd’dan naklettiği bu rivayeti, “Bilâl (r.a.), Hz. Peygamber’e buluntu mal hakkında soru sordu.” şeklinde kaydetmektedir.¹⁰⁵ Ancak İbn Hacer, İbn Beşkûvâl’in bu görüşünü doğru bulmamış ve Ebû Dâvûd’un hiçbir nüshasında böyle bir rivayete rastlamadığını belirtmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca Buhârî’nin Lukata bölümünde aynı olayı “Bir Adam” yerine “Bir bedevî Hz. Peygamber’e (s.a.s.) geldi.”¹⁰⁷ şeklinde kaydetmesi bu kişinin Hz. Bilâl olmadığını göstermektedir. Zira onun bedevî olmak gibi bir özelliği bulunmamaktadır.¹⁰⁸

Taberânî’nin (ö. 360/971) *el-Mu‘cemu’l-evsat*’ta kaydettiği rivayette¹⁰⁹ soruyu soran kişinin Zeyd b. Hâlid el-Cühenî olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu rivayetin senesinde bulunan İbn Lehî‘a, zayıf bir râvîdir.¹¹⁰ Dolayısıyla bu rivayete dayanarak zikri geçen mübhem şahsın, hadisi rivayet eden Zeyd b. Hâlid olduğunu söylemek çok isabetli olmayacaktır. Ayrıca Müslim’in (ö. 261/875) Zeyd b. Hâlid’den nakille, “Bir adam Hz. Peygamber’e (s.a.s.) geldi ve ben de onunla beraberdim” şeklindeki rivayeti,¹¹¹ soruyu soran kişinin Zeyd b. Hâlid olmadığını göstermektedir.

Taberânî ve Beğavî’nin (ö. 317/929) ‘Ukbe b. Süveyd’den naklettikleri haberden, mübhem kişinin Süveyd el-Cühenî olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu

¹⁰³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 431.

¹⁰⁴ Buhârî, İlim, 28, c. 1, s. 36.

¹⁰⁵ İbn Beşkûvâl, Ebu’l-Kâsım Halef, *Ğavâmizu’l-esmâi’l-mübheme*, 1. bs. Beyrut, Âlemul-kütüb, 1987, (thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid, Muhammed Kemâluddîn İzzuddîn), c. 2, s. 841.

¹⁰⁶ Araştırmamızda biz de Ebû Dâvûd’un böyle bir rivayetine rastlamadık.

¹⁰⁷ Buhârî, Lukata, 2, c. 2, s. 172.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 5, s. 364.

¹⁰⁹ Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-evsat*, Kâhire, Dâru’l-harameyn, ty. , c. 8, s. 194.

¹¹⁰ Bulkînî, *İfham*, s. 26.

¹¹¹ Müslim, Lukata, 3, c. 3, s. 152.

rivayette Süveyd el-Cühenî, “Hz. Peygamber’e (s.a.s.) kayıp koyun hakkında soru sordum” diyerek soran kişinin kendisi olduğunu belirtmiştir.¹¹²

Kanaatimizce mübhem kişinin Süveyd el-Cühenî olma ihtimali daha isabetli ve tercihe şayandır. Zira o, zikrettiğimiz hadisi rivayet eden Zeyd b. Hâlid gibi Cüheyne kabilesine mensuptur. Zeyd’in aynı kabileden olan Süveyd el-Cühenî ile ilgili bir olayı anlatması akla gelebilecek en güçlü ihtimaldir.

12. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hoşuna gitmeyecek şeyler soruldu. Ona sorulan sorular çoğaldıkça öfkesi arttı ve “*Bana istediğinizi sorun*” buyurdu. Bunun üzerine **bir adam**, “Benim babam kimdir?” diye sordu. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Baban Huzâfe’dir.*” dedi. **Başka bir adam** kalkarak, “Benim babam kimdir ey Allah’ın Resûlü?” diye sordu. Hz. Peygamber “*Senin baban Şeybe’nin azatlısı Sâlim’dir.*” buyurdu. Hz. Ömer, Resûlullah’ın (s.a.s.) yüzünde kızgınlığın belirtisini görünce şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü, biz Allah’a (c.c.) tövbe ediyoruz.”¹¹³

İbn Hacer ve Bulkînî, Hz. Peygamber’e ilk soruyu soran kişinin Resûlullah’ın Kısra’ya elçi olarak gönderdiği Abdullah b. Huzâfe olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ İbn Abdilberr (ö. 463/1071), diğer belirsiz kişinin Sa’d b. Sâlim olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

13. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle demiştir: Kadınlar Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelerek “Ey Allah’ın Resûlü, erkeklerden bize meydan kalmıyor. Bize kendinden bir gün ayır” dediler. Resûlullah’da (s.a.s.) kadınlara bir gün belirledi. O günde kadınlarla buluşarak onlara vaaz verdi, bazı hususları emretti. Emrettikleri arasında şu sözler vardı: “*İçinizden (kendinden önce) ahirete üç çocuk yollayan her kadın için bu çocuklar cehenneme karşı bir siper olur*”. **Bir kadın**: “Ya iki çocuk?” diye sordu. “*İki çocuk da öyledir*” buyurdu.¹¹⁶

¹¹² Beğavî, Abdullah b. Muhammed, *Mu‘cemu’s-sahâbe*, 1. bs. Kuveyt, Dâru’l-beyân, 2000, c. 3, s. 225; Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebîr*, c. 7, s. 90.

¹¹³ Buhârî, İlim, 28, c. 1, s. 36.

¹¹⁴ Bulkînî, *İfham*, s. 26; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 253.

¹¹⁵ İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh, *et-Temhîd limâ fi’l Muvatta minel-meânî ve’l-esânîd*, Mağrib, Vezaret il umûm ve’l evkâf ve’ş-şu’ûn il-islâmiyye, 1967, Thk: Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed b. Abdulkebîr el-Bekrî, c. 21, s. 291.

¹¹⁶ Buhârî, İlim, 35, c. 1, s. 38. Buhârî aynı rivayeti Cenâiz bölümünde de kaydetmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 6, c. 1, s. 322).

Halebî, Taberânî'nin mübhem bırakılan kadını Ümmü Eymen olarak açıklayan rivayetine değinmiş ve bu rivayetin isnâdında bulunan Nâsîh b. Abdullah'ın metrûk bir râvî olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bulkînî'den naklederek şöyle demiştir: “Bu kadının Ümmü Mübeşşir olduğunu ifade eden Taberânî'nin kaydettiği (diğer) rivayetin senedinde bulunan el-Müsennâ b. es-Sabbâh, kendisinde za‘f bulunan bir râvîdir.”¹¹⁷

Taberânî'nin kaydettiği başka bir rivayetten anlaşıldığına göre bu kadın Ümmü Süleym'dir.¹¹⁸ İbn Hacer, Taberânî'nin bu rivayeti ceyyid (sahih derecesine ulaşım ulaşamadığı tereddüt edilen) bir isnâdla kaydettiğini ve bu kadının Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym el-Ensâriyye olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹

14. Abdullah b. Zübeyr'in oğlu Âmir, babasından şunu nakletmiştir: (Babam) Zübeyr'e, “**Falan ve falan** kimselerin hadis rivayet ettiği gibi senin Resûlullah'tan (s.a.s.) hadis rivayet ettiğini (niçin) duymuyorum?” dedim. O şöyle cevap verdi: “Gerçek şu ki, ben Hz. Peygamber'den (s.a.s.) hiç ayrılmadım, ancak onun şöyle dediğini duydum (bu sebeple çok hadis rivayet etmiyorum): “*Kim benim ağzımdan yalan söz uydurursa cehennemdeki yerini hazırlasın.*”¹²⁰

Bulkîni, Nesâî'nin (ö. 303/915) kaydettiği rivayete dayanarak mezkûr metinde geçen iki kişiden birinin İbn Mes‘ûd olduğunu söylemiştir. Halebî, diğer kişi ile ilgili şöyle demiştir: “Bu şahsın Ebû Hüreyre olduğu söylenmektedir.”¹²¹

15. Ebû Hüreyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre Mekke'nin fethedildiği yıl Huzâ‘a kabilesinden **birisi, öldürülen bir adamlarına** karşılık olarak Leys Oğulları kabilesinden **bir adamı** öldürdüler. Bu, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bildirilince bineğine bindi ve şu konuşmayı yaptı: “*Allah, Mekke'den öldürmeyi (yahut fili) alıyordu, onlara (Mekke ehline) Allah'ın Resûlünü ve Müminleri musallat etti. Dikkat edin! Mekke benden önce hiç kimseye helal kılınmamıştır, benden sonra da hiç kimseye helal kılınmayacaktır. Dikkat edin! Mekke bana da yalnızca gündüzün bir anında helal kılınmıştır. Dikkat edin! İçinde bulunduğum şu anda Mekke haramdır. Onun dikenini kesilmez, ağacına balta vurulmaz...*”

¹¹⁷ Halebî, *Tavzîh*, s. 29.

¹¹⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebîr*, c. 25, s. 126.

¹¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 459.

¹²⁰ Buhârî, *İlim*, 38, c. 1, s. 40.

¹²¹ Bulkînî, *İfham*, s. 27; Halebî, *Tavzîh*, s. 30.

Yemenli bir adam gelerek, “Ey Allah’ın Resûlü, bu konuşmayı benim için yazınız” dedi. Hz. Peygamber de (s.a.s.) “*Bunu falan kimse için yazınız*” buyurdu. **Kureyş’ten bir adam** “İzhir otu hariç Ey Allah’ın Elçisi. Çünkü biz onu evlerimizde ve kabirlerimizde kullanırız” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), “*İzhir (otu) hariç*” buyurdu...¹²²

Bulkînî (ö. 824/1421) ve Halebî (ö. 884/1480), İbn İshâk’tan nakille Huzâ’a kabilesinden öldürülen şahsın adının Ahmer, onun intikamını alan kişinin Hirâş b. Ümeyye olduğunu söylemiştir. Leys Oğullarından öldürülen kişi ise Cündüb b. Akra‘ el-Hüzelî’dir.¹²³

Buhârî’nin (ö. 256/869) Lukata bölümünde kaydettiği rivayette Yemenli adamın Ebû Şâh, Kureyşli olan kişinin ise Hz. Peygamber’in (s.a.s.) amcası Abbâs b. Abdulmuttalib olduğu geçmektedir.¹²⁴

16. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî şöyle demiştir: “**Bir adam** Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelerek, “Ey Allah’ın Resûlü! Allah yolunda savaşmak nedir? Birimiz öfkesi sebebiyle savaşıyor, birimiz taassup ve gayretinden dolayı savaşıyor.” dedi. Resûlullah (s.a.s.) başını ona doğru kaldırdı ve şöyle buyurdu: “*Kim Allah’ın kelimesi en yüce olsun diye savaşırsa işte o Allah yolundadır.*”¹²⁵

Halebî, Bulkînî’den naklederek bu şahsın Lâhik b. Humeyra olmasının muhtemel olduğunu söylemektedir. İbn Hacer ve Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451) ise şöyle demiştir: “Göründüğü kadarıyla bu kişi Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’dir. Ancak onun dışında başka birinin olması da muhtemeldir.”¹²⁶

17. İbn Ömer’in (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “**Bir adam** mescidde kalkarak şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü! İhrâma nereden girmemizi emredersiniz?” Nebî (s.a.s.), “*Medineliler Zülhuleyfe’den, Şâmlular Cuhfe’den, Necidliler Karn’dan ihrâma girerler*” buyurdu. İbn Ömer şöyle devam etti: Hz. Peygamber’in (s.a.s.)

¹²² Buhârî, İlim, 39, c. 1, s. 41.

¹²³ Bulkînî, *İfhâm*, s. 28; Halebî, *Tavzîh*, s. 30.

¹²⁴ Buhârî, Lukata, 7, c. 2, s. 174.

¹²⁵ Buhârî, İlim, 45, c. 1, s. 44.

¹²⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 300; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, c. 2, s. 297; Halebî, *Tavzîh*, s. 31.

şöyle dediğini de iddia ediyorlar: “*Yemenliler Yelemlem’den ihrâma girerler.*” İbn Ömer, “Ben bunu Resûlullah’tan (s.a.s.) öğrenmedim” demiştir.¹²⁷

Bu şahsın kim olduğu hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

18. İbn Ömer şöyle demiştir: “**Bir adam** Hz. Peygamber’e (s.a.s.), “İhrâmlı kişi ne giyer?” diye sordu. Resûlullah (s.a.s.) şöyle cevap verdi: “*Gömlek, sarık, pantolon, bornoz giyemeyeceği gibi, vers (sarı boya için kullanılan bir bitki) veya safran ile boyanmış bir kumaş da giyemez. Şayet terlik bulamazsa mest giysin, onları topuklara varıncaya kadar önden kessin.*”¹²⁸

Rivayette geçen adamın kim olduğu hakkında bakabildiğimiz kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

2.4. Vudû’ Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Abdestsiz olan kişi abdest almadıkça namazı kabul edilmez.*” **Hadramevli bir adam** Ebû Hüreyre’ye, “Hades (abdestsizlik) nedir? Ey Ebû Hüreyre!” diye sordu. Ebû Hüreyre, “Sessiz veya sesli yel” diye cevap verdi.¹²⁹

Hadis kaynakları, Buhârî şerhleri ve mübhemâta dair eserlerde bu şahsın kim olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2. İbn Abbâs şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) helaya girdi, ben de onun (abdest alması) için oraya su bıraktım. Nebî (s.a.s.), “*Bu suyu kim buraya bıraktı?*” diye sordu. Ona benim bıraktığım **haber verilince** şöyle dua etti: “*Allahım onu dinde fakîh (derin anlayış sahibi) kıl.*”¹³⁰

¹²⁷ Buhârî, İlim, 52, c. 1, s. 47.

¹²⁸ Buhârî, İlim, 53, c. 1, s. 47. Buhârî aynı rivayeti mübhem olarak Salât bölümünde de kaydetmiştir. (Buhârî, Salât, 9, c. 1, s. 106).

¹²⁹ Buhârî, Vudû’, 2, c. 1, s. 48.

¹³⁰ Buhârî, Vudû’, 10, c. 1, s. 50.

Mezkûr rivayette Hz. Peygamber'e (s.a.s.) haber veren kişi mübhem bırakılmıştır. Kastallânî (ö. 923/1517), bu kişinin İbn Abbâs'ın teyzesi Meymûne bt. Hâris olduğunu söylemiştir.¹³¹

3. Vâsi' b. Hibbân'ın rivayet ettiğine göre Abdullah b. Ömer şöyle dedi: “**İnsanlar** tuvalet yapmak için oturduğunda kıbleye ve Beytül-Makdis'e önünü dönme” diyorlar. Oysa ben bir gün evlerimizden birinin üzerine çıktım. Resûlullah'ı (s.a.s.) tuvalet ihtiyacını görmek üzere iki tuğla üzerine oturmuş ve önünü Beytül-Makdis'e dönmüş olarak gördüm.”¹³²

İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Kastallânî'nin naklettiğine göre metinde mübhem olarak geçen bu kişilerden bazısı Ebû Hüreyre, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Ma'kil el-Esedî'dir. Diğer kişilerin kim olduğu açıklanmamıştır.¹³³

4. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) tuvalet ihtiyacını görmek üzere çıkınca ben ve benimle birlikte **bir çocuk** tuvalet temizliği için ona bir su kırbası götürürdük.”¹³⁴

Buhârî, Vudû' bölümünde bu rivayeti iki yerde daha zikretmektedir.¹³⁵ Mezkûr rivayetten hemen sonra “ben ve bizden olan bir çocuk su kırbası götürürdük” şeklinde kaydetmiştir.¹³⁶

Buhârî'nin Fezâil bölümünde kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber için su götürme hizmetinde bulunmuştur.¹³⁷ İbn Hacer, Buhârî'nin mezkûr rivayetin bab başlığında İbn Mes'ûd ile ilgili rivayetin bir kısmını zikretmesi, mübhem şahsın Abdullah b. Mes'ûd olduğuna işaret ettiğini ve mecaz olarak kendisine çocuk denmiş olabileceğini belirtmiştir.¹³⁸

Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451), İbn Hacer'in bu görüşüne atıfta bulunarak şöyle demiştir: “Bu söylediğinde iki tane sorun bulunmaktadır. Birincisi şudur: “Zaruret olmadıkça mecaz manaya gidilmez. Diğerisi ise İsmâîlî'nin “ensârdan bir

¹³¹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 354.

¹³² Buhârî, Vudû', 12, c. 1, s. 51.

¹³³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 333; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 357.

¹³⁴ Buhârî, Vudû', 15, c. 1, s. 52.

¹³⁵ Buhârî, Vudû', 16, 17, c. 1, s. 52.

¹³⁶ Buhârî, Vudû', 16, c. 1, s. 52.

¹³⁷ Buhârî, Fezâil, 20, c. 3, s. 28.

¹³⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 338.

çocuk” şeklinde kaydettiği rivayete muhalif olmasıdır.” Ayrıca Aynî, başka bir rivayette bu çocuğun küçük biri olmakla nitelenmesini, İbn Mes‘ûd olmadığını gösteren en güçlü delil olarak ileri sürmüştür.¹³⁹

İbn Hacer, İsmâîlî’nin “Ensârdan bir çocuk” şeklinde kaydettiği rivayeti şöyle yorumlamıştır: “Hadisi rivayet eden kişi “bizden bir çocuk” rivayetini Ensârdan bir çocuk olarak anladığı için bu şekilde rivayet etmiştir.” Ancak “bizden bir çocuk” rivayeti sahâbeden olan bir çocuk veya Hz. Peygamber’in hizmetiyle uğraşan bir çocuk anlamındadır.”¹⁴⁰ İbn Hacer, mecaz mana ile ilgili itiraza bir cevap vermemiştir.

Kanaatimizce rivayeti farklı yorumlayarak mübhemin İbn Mes‘ûd olduğunu söylemek çok isabetli olmayacaktır. Ayrıca başka rivayette küçük bir çocuk olarak geçmesi rivayetteki mübhemi İbn Mes‘ûd olarak açıklamanın uzak bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Bulkînî, Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) kaydettiği rivayetten hareketle Ebû Hüreyre’nin de Hz. Peygamber için böyle bir hizmet yaptığını belirtmiştir. Ancak Halebî, Ebû Hüreyre’nin Medine’ye geldiği zaman çocuk olmadığını belirtmektedir.¹⁴¹ Dolayısıyla metinde geçen mübhemi Ebû Hüreyre olarak açıklamak doğru olmayacaktır.

Ayrıca Bulkînî, İbn Abbâs’ın da su götürme hizmetinde bulunduğunu söylemiştir. Halebî rivayette “bizden bir çocuk” ifadesi olmasaydı bu çocuğu İbn Abbâs olarak açıklamanın daha doğru olacağını belirtmektedir.¹⁴²

İbn Hacer, Müslim’in (ö. 261/875) kaydettiği rivayete değinerek Câbir’in de Hz. Peygamber için su götürmeler arasında olduğunu ve metindeki kişinin Câbir b. Abdullah olarak açıklanabileceğini söylemiştir.¹⁴³

Kanaatimizce hicretin gerçekleştiği yıllarda on beş veya on altı yaşlarında olması ve Ensâr’dan biri olması,¹⁴⁴ rivayette geçen mübhem kişinin Câbir olma

¹³⁹ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, c. 2, s. 444.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 338.

¹⁴¹ Bulkînî, *İfham*, s. 31; Halebî, *Tavzîh*, s. 34.

¹⁴² Bulkînî, *İfham*, s. 31; Halebî, *Tavzîh*, s. 34.

¹⁴³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 339.

¹⁴⁴ M. Yaşar, Kandemir, “Cabir b. Abdullah”, *DİA*, 1992, c. 6, s. 530.

ihtimalini güçlü kılmaktadır. Dolayısıyla mezkûr metinde geçen çocuğun Câbir b. Abdullah olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

5. Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) şunu rivayet etmiştir: “(Geçmiş ümmetlerden) **Bir adam**, susuzluktan ıslak toprağı (çamuru) yalayan bir köpek gördü. Ayakkabısı ile (kuyudan) köpeğe su çıkarıp, susuzluğunu giderinceye kadar köpeğe su içirdi. Allah da onun bu yaptığını kabul ederek kendisini cennete koydu.”¹⁴⁵

Kastallânî, bu şahsın İsrâil Oğullarından biri olduğunu söylemiştir.¹⁴⁶ Kimliği ile ilgili ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

6. Câbir'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.), Zâtu'r-rikâ' gazvesinde idi. **Bir adama** namazdayken ok atıldı. Adamdan çokça kan geldiği halde rükû ve secde etti, namazına devam etti.¹⁴⁷

Bulkînî'nin naklettiğine göre bu şahıs 'Abbâd b. Bişr'dir.¹⁴⁸

7. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Kişi mescidde namazı beklediğinde, abdestini bozmadığı sürece namazdaymış gibi sevap alır.” **Yabancı bir adam**, “Hades nedir? Ey Ebû Hüreyre!” diye sordu. Ebû Hüreyre'de (r.a.), “Sesli yellenmektir” dedi.¹⁴⁹

Halebî, soruyu soranın Ebû Râfi' olduğunu söylemiştir.¹⁵⁰

8. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.), **Ensâr'dan bir adamı** çağırttı. Adam başından sular damlayarak geldi. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Galiba seni aceleye getirdik.” dedi. Adam, “Evet!” deyince Resûlullah (s.a.s.), “İşin aceleye gelirse veya inzâl olmazsa abdest alman gerekir (bu yeterlidir)” buyurdu.¹⁵¹

Kastallânî bu adamın kimliği ile ilgili şu bilgiyi vermiştir: Müslim'in kaydettiği rivayete göre bu şahıs İtbân b. Mâlik, Abdülğanî el-Ezdi'nin (ö. 409/1018) nakline

¹⁴⁵ Buhârî, Vudû', 33, c. 1, s. 57.

¹⁴⁶ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 390.

¹⁴⁷ Buhârî, Vudû', 34, c. 1, s. 57.

¹⁴⁸ Bulkînî, *İfhâm*, s. 32.

¹⁴⁹ Buhârî, Vudû', 34, c. 1, s. 58.

¹⁵⁰ Halebî, *Tavzîh*, s. 36.

¹⁵¹ Buhârî, Vudû', 34, c. 1, s. 58.

göre Sâlih el-Ensârî, İbn Beşkuvâl'in (ö. 578/1183) aktardığına göre ise Râfi' b. Hadîc'tir.¹⁵²

İbn Hacer (ö. 852/1449), Müslim'deki rivayete değindikten sonra mübhem şahsın Sâlih el-Ensârî olduğunu gösteren rivayetin İbn İshâk'ın *Meğâzî*'sinde geçtiğini, Râfi' olduğunu bildiren rivayetin ise Ahmed b. Hanbel ve başkaları tarafından nakledildiğini belirtmiştir. Bu ihtimallere değindikten sonra Müslim'de geçen rivayetin diğerlerinden daha sahih olmasını ileri sürerek metindeki mübhem şahsın İtbân b. Mâlik olarak açıklanmasını daha doğru bulmaktadır.¹⁵³

9. Ebû Mûsâ el-Eş'arî şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.), su dolu bir kap getirilmesini istedi. Bu kapta ellerini ve yüzünü yıkadı ve kabın içine ağızından su püskürttü. Sonra kabı getiren **iki kişiye** şöyle dedi: “*Bu sudan için ve yüzünüz ile göğüslerinize sürün*”.¹⁵⁴

Buhârî'nin Meğâzî bölümünde kaydettiği rivayetten, Hz. Peygamber'e su kabını getiren şahısların Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Hz. Bilâl olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁵

10. Sâib b. Yezîd şöyle demiştir: “**Teyzem** beni Hz. Peygamber'e (s.a.s.) götürdü ve “Ey Allah'ın Resûlü! **Kız kardeşimin** oğlunun ayakları ağrıyor” dedi. Resûlullah (s.a.s.) başımı okşayarak benim için bereket duası etti. Sonra abdest aldı, ben onun abdest suyundan içtim. Sonra arkasında durdum. İki kürek kemiği arasında keklük yumurtası büyüklüğünde peygamberlik mührünü gördüm.”¹⁵⁶

Sâib b. Yezîd'in teyzesinin ismine vakıf olamadığını belirten İbn Hacer, Sâib'in annesinin ‘Ulbe bt. Şurayh olduğunu söylemiştir. Halebî ise Sâib'i Hz. Peygamber'e götürenin Fâtıma bt. Şurayh olduğunu ifade ederek mübhem olan teyzesinin ismini açıklamıştır.¹⁵⁷

11. Amr b. Yahyâ, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: “**Amcam** çok abdest alırdı. Abdullah b. Zeyd'e, “Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nasıl abdest aldığını bana anlat” dedi. Bunun üzerine Abdullah bir kap su istedi. İki avucu ile su alarak

¹⁵² Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 399.

¹⁵³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 380, 381.

¹⁵⁴ Buhârî, *Vudû'*, 40, c. 1, s. 61.

¹⁵⁵ Buhârî, *Meğâzî*, 56, c. 3, s. 177, 178. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin adı Abdullah b. Kays'dır (Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 9, s. 306).

¹⁵⁶ Buhârî, *Vudû'*, 40, c. 1, s. 61.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 7, s. 255; Halebî, *Tavzîh*, s. 37.

ellerini üç kere yıkadı. Sonra elini kaba soktu, tek bir avuçla ağzına ve burnuna su verdi. Bunu üç kere yaptı. Sonra tekrar kaptan su alarak yüzünü üç kere yıkadı. Sonra kollarını dirseklere kadar ikişer kere yıkadı. Sonra eline su alarak başını meshetti. Ellerini bir arkaya bir öne getirdi. Ardından ayaklarını yıkadı ve “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) işte böyle abdest aldığı görürdüm” dedi.”¹⁵⁸

İbn Hacer ve Bedruddîn el-Aynî, Yahyâ b. ‘Umâre’nin amcası olan mübhem şahsın Amr b. Ebû Hasen olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵⁹

12. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.), Medine’deki veya Mekke’deki bahçelerden birine uğradı. Kabirlerinde azap gören **iki insanın** sesini duydu. Bunun üzerine şöyle buyurdu : “*İkisi azap görüyorlar. Kendilerince büyük bir günah sebebiyle azap görmüyorlar. Oysaki bu büyük bir günahdır. Birisi idrarından sakınmazdı. Diğeri ise insanlar arasında laf getirip götürür, koğuculuk yapardı.*” Sonra bir dal istedi. Dalı ikiye ayırarak her birinin kabrinin başına bir parçasını koydu. Kendisine, “Ey Allah’ın Resûlü, bunu niçin yaptın?” diye sorulunca, “*Umulur ki bu dallar kurumadıkça onların azabı hafifletilir*” buyurdu.¹⁶⁰

Taberânî’nin (ö. 360/971) rivayetinden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’e dalı getiren kişi Ebû Bekre’dir.¹⁶¹ Ona niçin yaptığını soran şahsın kimliği ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İbn Hacer, kabirde azap gören kişilerle ilgili şunları söylemektedir: “Bunların kim olduğu bilinmemektedir. Bu hadisi rivayet eden râvîler onların durumlarını örtmek maksadıyla kasten belirtmemişlerdir. Bu güzel bir davranıştır. Kınamayı gerektiren bir durumu olan kişinin kim olduğunu tespit etmek için aşırı araştırma uygun değildir.”¹⁶²

¹⁵⁸ Buhârî, Vudû’, 46, c. 1, s. 64.

¹⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 406; Aynî, *Umdetu’l-kârî*, c. 3, s. 138.

¹⁶⁰ Buhârî, Vudû’, 55, 56, c. 1, s. 67. Buhârî bu rivayeti Cenâiz bölümünde tekrar kaydetmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 81, 88, c. 1, s. 349, 354).

¹⁶¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-’evsat*, c. 4, s. 113.

¹⁶² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 428, 429. Zikredilen iki kişinin mümin mi kâfir mi olduklarında farklı görüşler bulunmaktadır. Ebû Mûsâ el-Medîni, kâfir olduklarını ve cahiliye döneminde öldüklerini söylemektedir. İbnü’l-Attâr ise bunların kesin olarak Müslüman olduğunu belirterek şöyle demiştir: “Bunların kâfir olduğu söylenemez. Çünkü kâfir olsalardı, azaplarının hafifletilmesi için dua edilmez, bunun olması ümit edilmezdi. Şayet bu Hz. Peygamber’e özel bir durum olsaydı o bunu açıklardı (İbnü’l-Attâr, Ali b. İbrahim, *el-Udde fi şerhi’l-’Umde fi ahâdîsi’l-ahkâm*, 1. bs. Beyrut, Dâru’l-beşâiri’l-islâmiyye, 2006, c. 1, s. 144). Kanaatimize göre İbnü’l Attâr haklıdır. Zira Taberânî’nin bu konuda zikrettiği rivayet, kabirde azap gören bu iki kişinin Medine’de Bakî’ mezarlığında medfûn olduğunu göstermektedir.(Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, c. 8, s. 216.) Müslümanların medfûn olduğu bir mezarlığa kâfir olan bir kişi defnedilmemektedir.

13. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) mescide idrarını yapan bir **bedevî**yi gördü. Bunun üzerine diğer insanlara, “*Onu bırakın!*” buyurdu. Bedevî hacetini giderdikten sonra Allah Resûlü (s.a.s.) bir kova su istedi ve idrarın üzerine döktü.¹⁶³

Kastallânî'nin belirttiğine göre mescidde abdest bozan kişi Akra' b. Hâbis et-Temîmî veya Zülhuvaysira el-Yemânî'dir. İbn Hacer her iki ihtimali zikretmiş ve Zülhuvaysira el-Yemânî ile ilgili Ebû Mûsâ el-Medîni'nin kaydettiği rivayetin mürsel olduğunu belirtmiş, ayrıca mübhem şahsın 'Uyeyne b. Hısn olma ihtimalini de zikretmiştir.¹⁶⁴

14. Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Resûlullah'a (s.a.s.) bir erkek **çocuk** getirildi. Çocuk, onun (s.a.s.) elbisesine idrarını yaptı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) su istedi, çocuğun idrarını yaptığı yere serpti.”¹⁶⁵

Kastallânî, hadiste kimliği belirtilmeyen çocuğun ya Ümmü Kays'ın oğlu veya Hz. Hasan yahut Hz. Hüseyin olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, bu ihtimalleri zikretmiş ve Ümmü Kays'ın oğlu olmasını daha doğru bulmuştur. Buhârî'nin (ö. 256/869) mezkûr hadisten hemen sonra kaydettiği rivayetten de Ümmü Kays'ın oğlunun Hz. Peygamber'e getirildiği ve elbisesine idrarını yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁶ Ancak çocuğun ismiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

15. Esmâ şöyle demiştir: **Bir kadın** Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek, “Bizden birisinin elbisesi üzerine adet kanı bulaşırsa ne yapsın?” diye sordu. Nebî (s.a.s.)

Dolayısıyla Bakî' mezarlığında medfûn olan bu kişiler kâfir değildir. Ayrıca İbn Mâce'nin bu konudaki rivayeti ölen kişilerin cahiliyye döneminde değil de Hz. Peygamber zamanında öldüklerini göstermektedir (İbn Mâce, Taharet, 26, c. 1, s. 201).

¹⁶³ Buhârî, Vudû', 57, c. 1, s. 68.

¹⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 433; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s.446.

¹⁶⁵ Buhârî, Vudû', 59, c. 1, s. 68.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 436; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 449. Buhârî'de geçen rivayet şöyledir: “Ümmü Kays'tan rivayet edildiğine göre o, yemek yeme çağına ulaşmamış olan küçük çocuğunu Hz. Peygamber'e getirdi. Resûlullah çocuğu kucığına oturttu. Çocuk, Allah Resûlü'nün elbisesine idrarını yaptı. Bunun üzerine Nebî su istedi, suyu çocuğun idrarını yaptığı yere serpti, orayı yıkamadı.” (Buhârî, Vudû', 59, c. 1, s. 68). Ümmü Kays'ın adı Cüzâme veya Âmine'dir. (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 437).

şöyle buyurdu: “*Elbisesinin kan bulaşan yerini eliyle ovalasın su dökerek tırnaklarıyla kazısın ve sonra su ile yıkayıp o elbiseyle namazını kılsın.*”¹⁶⁷

Bulkînî (ö. 824/1421) ve Halebî (ö. 884/1480), İmâm Şâfiî'nin (ö. 204/820) *Müsned*'inde kaydettiği rivayetten hareketle soruyu soranın, hadisi rivayet eden Esmâ bt. Ebû Bekr olduğunu söylemiştir.¹⁶⁸

İbn Hacer de İmâm Şâfiî'nin bu rivayetine değinmiş ve isnâdının sahîh olduğunu ileri sürerek Nevevî'nin (ö. 676/1277) herhangi bir delil olmaksızın bu rivayeti garîb saymasını doğru bulmamıştır.¹⁶⁹

16. Enes (r.a.) şöyle demiştir: ‘Ukl veya ‘Ureyne kabilelerinden **bazı kimseler** Medine’ye geldiler. Medine’nin havası onlara iyi gelmediğinden karınları ağrıdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) onlara, yeni yavrulamış develerin süt ve idrarlarından içmelerini tavsiye etti. Onlar da zekât develerinin bulunduğu yere giderek Peygamberimizin (s.a.s.) emrini aynen yaptılar, zamanla iyileştiler. İyileştikten sonra, Resûlullah’ın (s.a.s.) bu hayvanlara bakan görevli **çobanını** öldürerek ümmetin beytü’l-malına ait zekât develerini alıp kaçtılar. Bu haber gündüzün ilk saatlerinde Allah Resûlüne (s.a.s.) ulaşınca onları takip etmek üzere **bazı kişiler** gönderdi. Bu kişiler güneş yükselince, adamları yakalayıp getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.s.), el ve ayaklarının kesilmesini emretti. Bunların gözlerine mil çekildi. “Harre” denilen sıcak yere atıldılar, su istemelerine rağmen kendilerine su verilmedi. Ebû Kılâbe şöyle demiştir: Bunlar hırsızlık yaptılar, adam öldürdüler, imân ettikten sonra inkâr ettiler, Allah ve Resûlüne karşı harp ilan ettiler.¹⁷⁰

Halebî, öldürülen çobanın adının Yesâr olduğunu, develeri alıp kaçanların sekiz kişi olduğunu, isimlerini bilmediğini söylemiştir. Biz de bu kişilerin kimliği ile ilgili Buhârî şerhleri ve mübhemâta dair eserlerde herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Kastallânî (ö. 923/1517), Hz. Peygamber’in hırsızları takib edip yakalamaları için yirmi kişiden oluşan bir birlik gönderdiğini belirtmiştir. Vâkîdî'nin (ö. 207/822) naklettiğine göre Kürz b. Câbir el-Fihri, Saîd b. Zeyd, Büreyde b. Husayb, Seleme b.

¹⁶⁷ Buhârî, *Vudû'*, 63, c. 1, s. 69. Buhârî aynı rivayeti mübhem olarak Hayız bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, *Hayız*, 9, c. 1, s. 88).

¹⁶⁸ Bulkînî, *İfham*, s. 40; Halebî, *Tavzîh*, s. 40.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 443.

¹⁷⁰ Buhârî, *Vudû'*, 66, c. 1, s. 70. Buhârî bu rivayeti Zekât bölümünde tekrar kaydetmiştir (Buhârî, *Zekât*, 68, c. 1, s. 390).

el-Ekva‘, Mekîs’in iki oğlu Cüdeb ve Râfi‘, Ebû Zerr el-Ğifârî, Ebû Ruhm el-Ğifârî, Bilâl b. Hâris, Abdullah b. Amr el-Müzenî, Cu‘ayl b. Suraka, Safvân b. Mu‘attal, Ma‘bed b. Hâlid el-Cühenî, Abdullah b. Bedr, Süveyd b. Sahr ve Ebû Dübeys el-Cühenî, gönderilen birlikte yer alan kişilerdendir.¹⁷¹ Kalan dört kişinin kimliği ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

17. Abdullah b. Mes‘ûd şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) Kâ‘be’de namaz kılıyordu. Ebû Cehil ve **arkadaşları** Kâ‘be’nin yakınında oturuyorlardı. **Onlardan biri**, “Hanginiz falan oğullarının deve kestikleri yerden bir işkembe getirip secdeye vardığı zaman Muhammed’in sırtına koyacak?” dedi. Bu konuşma üzerine içlerinden **en haydut olan birisi** kalkarak işkembeyi getirdi. Resûlullah (s.a.s.) secdeye yattığında işkembeyi sırtına, iki kürek kemiği arasına koydu. (İbn Mes‘ûd dedi ki): “Ben bunu gördüğüm halde bir şey yapamıyordum. Ah ne olurdu, o zaman bunu önleyecek gücüm olsaydı!” Onlar gülmeye başladılar, gülmekten birbirlerinin üzerine yıkılıyorlardı. Allah Resûlü (s.a.s.) secde ediyor, başını kaldırmıyordu. Nihayet Fâtıma (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yanına geldi ve işkembeyi onun sırtından attı. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) başını kaldırdıktan sonra üç kere, “Allah’ım! Kureyş’i sana havale ediyorum” dedi. Resûlullah’ın (s.a.s.) beddua etmesi onlara ağır geldi. Çünkü onlar bu beldede yapılan duanın kabul edileceğine inanıyorlardı. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) birer birer isim sayarak şöyle dedi: “Allah’ım! Ebû Cehil’i sana havale ediyorum. ‘Utbe b. Rabî‘a’yı sana havale ediyorum. Şeybe b. Rabî‘a’yı sana havale ediyorum. Velîd b. ‘Utbe’yi sana havale ediyorum. Ümeyye b. Halef’i sana havale ediyorum. ‘Ukbe b. Ebû Mu‘ayt’ı sana havale ediyorum”. İbn Mes‘ûd diyor ki: Yedinci bir kişinin daha adını söyledi, ancak ben onun adını hatırlamıyorum. Canımı elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, Resûlullah’ın (s.a.s.) ismini saydığı kişilerin (Bedir savaşında öldürülerek) Bedir çukuruna atılmış olduklarını gözlerimle gördüm.”¹⁷²

Mezkûr rivayetin devamından anlaşıldığı gibi Ebû Cehil ile birlikte oturan arkadaşları Hz. Peygamber’in isimlerini zikrederek beddua ettiği kişilerdir. Buhârî Salât bölümünde kaydettiği rivayette mübhem kalan yedinci kişiyi ‘Umâre b. Velîd

¹⁷¹ Vâkîdî, Muhammed b. Amr, *el-Meğâzî*, 3. bs. Beyrut, Dâru’l-a‘lemî, 1989, c. 2, s. 569-571; Halebî, *Tavzîh*, s. 40; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 1, s. 461.

¹⁷² Buhârî, *Vudû’*, 69, c. 1, s. 72.

olarak açıklamıştır. Müslim'in konu ile ilgili rivayetinden Hz. Peygamber'in sırtına işkembe konmasını isteyen şahsın Ebû Cehil, yapan kişinin ise 'Ukbe b. Ebû Mu'ayt olduğu anlaşılmaktadır."¹⁷³

18. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Rüyamda misvak kullandığımı gördüm. Biri diğerinden daha büyük olan iki adam geldi. Ben misvağı küçük olanına verdim. Bana, 'Büyük olana ver' denildi. Ben de büyük olana verdim."*¹⁷⁴

Halebî'nin naklettiğine göre bu iki kişi, insan suretine bürünmüş Cebrâîl ve Mîkâîl'dir.¹⁷⁵

2.5. Gusül Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Seleme şöyle demiştir: **"Hz. Aişe'nin kardeşi** ile birlikte onun yanına gittik. Kardeşi ona, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nasıl gusül abdesti aldığını sordu. Bunun üzerine Hz. Aişe, bir sa' (Medine âhâlisinin kullandığı bir ölçü birimi) miktarında bir kap getirtti ve gusül etti. Başından aşağı su döktü. Onunla aramıza bir perde vardı."¹⁷⁶

Müslim'in (ö. 261/ 875) konu ile ilgili kaydettiği rivayetten bu kişinin Hz. Aişe'nin gerçek kardeşi değil de sütkardeşi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

İbn Hacer (ö. 852/1449), metinde geçen belirsiz şahısla ilgili şunları söyler: *"Nevevî, Ebû Seleme ile beraber Hz. Aişe'nin yanına giden sütkardeşin Abdullah b. Yezîd olduğunu belirtmiştir. Bana göre Abdullah b. Yezîd olduğu kesin değildir. Zira Abdullah gibi Kesîr b. 'Ubeyd de Hz. Aişe'nin sütkardeşidir."*¹⁷⁸

Hadiste geçen mübhem şahsın Hz. Aişe'nin gerçek kardeşi olmadığı, sütkardeşi olduğu, ancak tam olarak hangi sütkardeşin kastedildiği bilinmemektedir.

2. Ebû Ca'fer'den nakledildiğine göre o, **babası** ile birlikte Câbir b. Abdullah'ın yanında bulunurken **orada bulunanlardan biri**, Câbir'e gusül abdestinin ne kadar su

¹⁷³ Buhârî, Salât, 109, c. 1, s. 142; Müslim, Cihâd, 107, 108, c. 3, s. 197, 198.

¹⁷⁴ Buhârî, Vudû', 74, c. 1, s. 74.

¹⁷⁵ Halebî, *Tavzîh*, s. 42.

¹⁷⁶ Buhârî, Gusül, 3, c. 1, s. 76.

¹⁷⁷ Müslim, Hayız, 42, c. 1, s. 212.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 486.

ile alınabileceğini sordu. “Bir sa‘ (Medine âhâlisinin kullandığı bir ölçü birimi) yeter” diye cevap verince **başka bir adam**, “Bana yetmez” dedi. Bunun üzerine Câbir, “Senden daha fazla saçı bulunan ve senden daha hayırlı birine yetiyordu” dedi. Sonra bir parça bezden oluşan elbisesi ile bize namaz kıldırıldı.¹⁷⁹

Kastallânî'nin naklettiğine göre mezkûr rivayette Câbir'in senden daha hayırlı kişi ile kastedtiği kişi Hz. Peygamber, Ebû Ca'fer'in babası Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib'dir. Soruyu soran kişi hadisi rivayet eden Ebû Ca'fer'dir. “Bir sa‘ yetmez” diyen kişinin adı ise el-Hasen b. Muhammed b. el-Hanefiyye'dir.¹⁸⁰

3. Enes b. Mâlik'ten şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) gecenin ve gündüzün bir vaktinde hanımlarını dolaşırdı. **On bir tane hanımı vardı.**” Onun bu sözü üzerine hadisin râvîlerinden Katâde, Enes'e, “Resûlullah (s.a.s.) buna güç yetirebiliyor muydu?” diye sormuş. O da, “Biz, ona otuz kişinin gücü verildiğinden bahsederdik” diye cevap vermiştir. Saîd'in Katâde'den naklettiği diğer bir rivayete göre ise Enes, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) hanımlarının sayısını dokuz olarak rivayet etmiştir.¹⁸¹

Bulkînî'nin naklettiğine göre rivayette geçen on bir kişinin dokuzu Hz. Peygamber'in zevcesi, kalan diğer ikisi ise cariyesidir. Dokuz zevcesi; Hz. Aişe (r.a.), Hz. Sevde (r.a.), Hz. Hafsa (r.a.), Hz. Zeyneb bt. Cahş (r.a.), Hz. Meymûne (r.a.), Hz. Safiyye (r.a.) ve Hz. Cüveyriyye'dir (r.a.). İki Cariye ise Mâriye ve Reyhâne'dir.¹⁸²

4. Hz. Ali'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben, mezisi çok gelen biriydim. Konumumdan dolayı (Hz. Peygamber'in damadı olması) **birini** Resûlullah'a (s.a.s.) gidip bu hususu sorması için görevlendirdim. O kişi bu meseleyi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sorunca şöyle buyurdu: “*Abdest al ve cinsel organını yıka.*”¹⁸³

Buhârî'nin İlim ve Vudû' bölümünde kaydettiği rivayetten, soruyu soran şahsın Mikdâd b. el-Esved olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Buhârî, Gusûl, 3, c. 1, s. 76.

¹⁸⁰ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 491.

¹⁸¹ Buhârî, Gusûl, 12, c. 1, s. 79.

¹⁸² Bulkînî, *İfham*, s. 43.

¹⁸³ Buhârî, Gusûl, 13, c. 1, s. 79.

¹⁸⁴ Buhârî, İlim, 51, c. 1, s. 47; Vudû', 34, c. 1, s. 58.

2.6. Hayız Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. İkrime'nin naklettiğine göre Hz. Aişe şöyle demiştir: “Hz. Peygamber ile (s.a.s.) birlikte özür kanı gören **hanımlarından biri** itikâfa girdi. Kanın akmasından dolayı altına bir leğen koyduğu da olurdu.”¹⁸⁵

Halebî (ö. 884/1480) bu durumda Hz. Peygamber ile itikâfa giren zevcesinin Hz. Sevde olduğunu söylemiştir.¹⁸⁶

İbn Hacer, rivayetteki mübhemi Sevde bt. Zem‘a olarak açıklamanın olası bir ihtimal olduğunu ve Hz. Sevde'nin özür kanı gördüğünü bildiren ‘Alâ’ b. Müseyyeb’in kaydettiği rivayetin mürsel olduğunu nakletmektedir. Ayrıca Ümmü Seleme'nin özür kanı gördüğü halde itikâfa girdiğine dair rivayetin Saîd b. Mansûr'un süneninde geçtiğini ve Buhârî’de olduğu gibi Ümmü Seleme ile ilgili bu rivayette İkrime’den nakledildiği için mezkûr metindeki mübhem şahsı Ümmü Seleme olarak açıklamanın daha uygun olacağını belirtmiştir.¹⁸⁷

2. Hz. Aişe’den şöyle nakledilmiştir: “**Bir kadın** Hz. Peygamber’e (s.a.s.) gelip hayızından dolayı nasıl gusül abdesti alacağını sordu. Resûlullah (s.a.s.) ona, nasıl gusül abdesti alacağını şu şekilde bildirdi: “*Bir parça kokulu bez ya da pamuk al, onunla temizlen!*” Kadın, “Nasıl temizleneyim?” diye sordu. Allah Resûlü (s.a.s.) “*Bununla temizlen*” dedi. Kadın “Nasıl yani?” diye sorunca Peygamber Efendimiz (s.a.s.) “*Sübhanallah, temizlen işte!*” dedi. Bunun üzerine kadını yanıma çektim ve “Bunu kanının izine sür” dedim.”¹⁸⁸

Buhârî mezkûr hadisten hemen sonra kaydettiği rivayette bu kadının Ensâr’dan olduğunu belirtmiş,¹⁸⁹ Müslim’in kaydettiği rivayette ise Hz. Peygamber’e soruyu soran kadın Esmâ bt. Şekel olarak açıklanmıştır.¹⁹⁰

3. Mu‘âze’den nakledildiğine göre **bir kadın** Hz. Aişe’ye, “hayızdan çıkınca namazımızı kaza edelim mi?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Aişe şöyle cevap verdi:

¹⁸⁵ Buhârî, Hayız, 10, c. 1, s. 89.

¹⁸⁶ Halebî, *Tavzîh*, s. 43.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 548.

¹⁸⁸ Buhârî, Hayız, 13, c. 1, s. 89.

¹⁸⁹ Buhârî, Hayız, 14, c. 1, s. 90.

¹⁹⁰ Müslim, Hayız, 61, c. 1, s. 216.

“Yoksa sen, Harûriyye¹⁹¹ fırkasından mısın? Biz Hz. Peygamber (s.a.s.) varken hayız olurduk. O bize böyle bir şey emretmedi.” Ya da Hz. Aişe (son cümle yerine) “Biz kaza etmezdik” demiştir.”¹⁹²

Müslim’in kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu kadın mezkûr hadisi rivayet eden Mu‘âze bt. Abdullah el-‘Adeviyye’dir.¹⁹³

4. Hafsa bt. Sîrîn’den şöyle nakledilmiştir: “Biz genç kızlarımıza, bayramlara katılmak için evden çıkmalarına izin vermezdik. **Bir kadın** geldi ve (Basra’daki) Benû Halef Kasrı’na yerleşti. **Kocası**, Hz. Peygamber ile (s.a.s.) on iki gazveye katılmış **bacısından/kızkardeşinden** bahsetti: “Kız kardeşim, altı savaşta kocasının yanında yer aldı. Bize (savaştaki vazifeleri hakkında), “Yaralıları tedavi eder, hastalarla ilgilenirdik” dedi.”

Kız kardeşim Hz. Peygamber’e (s.a.s.), “Çarşafı olmadığı için (bayramlar gibi hayrın bolca işlendiği günlerde) dışarı çıkmayan kadınlara günah olur mu?” diye sordu. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Böylesi durumlarda arkadaşı, ona kendi çarşafını versin. O da bu sayede hayrın bulunduğu meclislere katılsın ve Müslümanların topluca dua ettiği ortamlarda bulunsun*” şeklinde cevap verdi. Ümmü Atiyye (Basra’ya) geldiği zaman ona, “Bu sözü Hz. Peygamber’den (s.a.s.) duydun mu?” diye sordum. O da, “Babam ona feda olsun ki, evet!” dedi.¹⁹⁴

İbn Hacer, Basra’ya gelen kadın ve kocasının ismine vakıf olmadığını belirtmiştir. Bulkînî (ö. 824/1421), hadisin devamında zikredilen Ümmü Atiyye’nin rivayetteki mübhem kız kardeş olduğunu ve isminin Nüseybe olduğunu söylemiştir. Basra’ya gelen kadınla ilgili ise şu bilgileri vermiştir: “Taberânî’nin (ö. 360/971) kaydettiği bir rivayette Ümmü Atiyye’nin Dubâ’a adında bir kardeşi olduğu

¹⁹¹ Harûrî, Kûfe’ye iki mil uzaklıkta olan Harûra şehrine nispet edilen bir isimdir. Hâricîlerin Hz. Ali’ye karşı ilk ayaklanmaları bu şehirde olduğu için Hâricî mezhebine mensûp kişilere Harûrî denilmektedir. Bu fırka Kur’ân dışında sünnet ile sabit olan hükümleri kabul etmemektedir. Bundan dolayı Hz. Aişe kadına cevap verirken, ‘Hz. Peygamber’in sünneti ile sabit olanı kabul etmiyor musun’ anlamında “sen Harûrî misin” demiştir (İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 560).

¹⁹² Buhârî, Hayız, 20, c. 1, s. 92.

¹⁹³ Müslim, Hayız, 68, c. 1, s. 219.

¹⁹⁴ Buhârî, Hayız, 23, c. 1, s. 92.

söylenmiştir. Ancak bu bir vehimden ibarettir. Çünkü Dubâ‘a, Zübeyrin kızıdır.” Kastallânî, Ümmü Atiyye’nin babasının Hâris veya Ka‘b olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

5. Hz. Peygamber’in eşi Hz. Aişe’den şöyle nakledilmiştir: “**Ümmü Habîbe** yedi yıl özür kanı gördü. Bunun hükmünü Allah Resûlü’ne (s.a.s.) sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) de ona gusül abdesti almasını emretti ve “*Bu, damardan gelen bir kandır*” dedi. Ümmü Habîbe, her namaz için gusül abdesti alırdı.”¹⁹⁶

Rivayette geçen Ümmü Habîbe, künyesiyle anıldığı için tam olarak mübhem sayılmamaktadır. Ancak Hz. Peygamber döneminde bu künye ile birden fazla kadın şöhret bulmuştur. Dolayısıyla bu kadının tam olarak kim olduğu anlaşılmamaktadır. Bu belirsizlikten dolayı mübhemâta dair kitaplarda metinde geçen kişinin kim olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

İbn Hacer ve Bulkînî, soruyu soran Ümmü Habîbe’nin, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) eşi Ümmü Habîbe olmadığını, Resûlullah’ın eşlerinden biri olan Zeyneb bt. Cahş’ın kızkardeşi Hamne bt. Cahş olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷

6. Semure b. Cündüb’ten şöyle nakledilmiştir: “**Bir kadın** doğum yaparken vefat etti. Cenaze namazını Hz. Peygamber (s.a.s.) kıldırdı. Namaz kıldırırken cenazenin ortasında durdu.”¹⁹⁸

Müslim’in kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu kadın Ümmü Ka‘b’tır.¹⁹⁹ İbn Hacer, Müslim’in bu rivayetine değinmiş ve Ebû Nu‘aym’dan naklederek Ümmü Ka‘b el-Ensâriyye olduğunu söylemiştir.²⁰⁰

2.7. Teyemmüm Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Hz. Aişe’den nakledildiğine göre kendisi (kız kardeşi) Esmâ’dan bir gerdanlık ödünç almıştı. Ama gerdanlık kayboldu. Hz. Peygamber (s.a.s.) onu araması için **bir adam** gönderdi. Adam gerdanlığı buldu. Bu esnada, namaz vakti girdi. İnsanların yanında su yoktu. Buna rağmen namaz kıldılar. Bu durumu Hz. Peygamber’e (s.a.s.)

¹⁹⁵ Bulkînî, *İfhâm*, s. 47, 48; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 562; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 1, s. 566.

¹⁹⁶ Buhârî, Hayız, 26, c. 1, s. 93.

¹⁹⁷ Bulkînî, *İfhâm*, s. 48; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 567.

¹⁹⁸ Buhârî, Hayız, 29, c. 1, s. 94. Buhârî, bu rivayeti Cenâiz bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, Cenâiz, 62, c. 1, s. 341).

¹⁹⁹ Müslim, Cenâiz, 87, c. 2, s. 66.

²⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 1, s. 570.

şikâyet ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ teyemmüm ayetini indirdi. Bu olaydan sonra Üseyd b. Hudayr, Hz. Aişe'ye, "Allah daima hayrını versin. Allah'a andolsun ki, her ne seni üzen bir hadise meydana gelse Hak Teâlâ onda hem senin hem de Müslümanlar için hayır kılıyor" dedi.²⁰¹

Bulkînî ve Kastallânî'nin (ö. 923/1517) naklettiğine göre Hz. Peygamber'in gerdanlığı araması için gönderdiği şahıs, hadisin devamında zikredilen Üseyd b. Hudayr'dır.²⁰²

2. İbn Abbâs'ın azatlı kölesi 'Umeyr'den şöyle nakledilmiştir: "Hz. Meymûne validemizin azatlı kölesi Abdullah b. Yesâr ile birlikte geliyorduk. Nihayet Ensâr'dan Ebû Cüheym b. Hâris b. Sımme'nin yanına vardık. Ebû Cüheym şöyle dedi: "Hz. Peygamber (s.a.s.) Bi'r-i Cemel denilen yerden geliyordu. **Adamın biri** onu karşılayıp selam verdi. Ancak Allah Resûlü adamın selamını almadı. Bir duvara yöneldi, yüzünü ve elini mesh etti. Daha sonra adamın selamına karşılık verdi."²⁰³

Bulkînî ve Kastallânî, İmâm Şâfi'î'nin (ö. 204/820) kaydettiği rivayetten hareketle bu şahsın hadisi rivayet eden kişi olan Ebû Cüheym b. Hâris olduğunu söylemiştir.²⁰⁴

3. Saîd b. Adurrahmân babasının şöyle dediğini nakletmiştir: "**Adamın biri** Hz. Ömer'e gelip, "Ben cünüp oldum, ama su bulamıyorum" dedi. Bunun üzerine Ammâr b. Yâsir, Hz. Ömer'e şöyle dedi: Hatırlar mısın, bir defasında seninle birlikte bir seferdeydik. Sen namaz kılmamıştın. Ben ise toprak üstünde yuvarlanarak debelenip namaz kılmıştım. Sonra bu olayı Hz. Peygamber'e (s.a.s.) anlatmıştım. O da, "*Şöyle yapman yeterliydi*" buyurmuştu ve ellerini yere vurduktan sonra onlara üflemişti. Daha sonra ise elinin iç kısmıyla yüzünü ve tüm elini mesh etmişti."²⁰⁵

Rivayette geçen kişinin kimliği ile ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

4. İmrân'dan şöyle nakledilmiştir: "Hz. Peygamber'le (s.a.s.) birlikte bir seferdeydik. Geceleyin ilerlemeye devam ettik. Gecenin sonlarına geldiğimiz zaman düşüp uyuduk. Bir yolcu için bundan daha tatlı bir uyku olamazdı. Sabahleyin ancak

²⁰¹ Buhârî, Teyemmüm, 2, c. 1, s. 96.

²⁰² Bulkînî, *İfhâm*, s. 50; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 579.

²⁰³ Buhârî, Teyemmüm, 3, c. 1, s. 96.

²⁰⁴ Bulkînî, *İfhâm*, s. 50; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 582.

²⁰⁵ Buhârî, Teyemmüm, 4, c. 1, s. 96.

güneşin sıcağı bastırınca uyanabildik. **İlk önce falanca, sonra falanca, daha sonra ise falanca uyandı.** (Ebu'r-Recâ, uyanan ilk üç kişinin isimlerini zikretmiş, Avf ise unutmuştur.) Dördüncü olarak ise Hz. Ömer uyandı.

Hz. Peygamber (s.a.s.) uyanınca Hz. Ömer ona gidip insanların başına gelen durumu anlattı. Allah Resûlü “*Hiçbir zararı yok*” veya “*bir şey olmaz, haydi yola koyulun*” dedi. Bunun üzerine insanlar yola çıktı. Biraz yürüdükten sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) konakladı ve abdest suyu istedi. Sonra abdest aldı. Namaz için ezân okundu. Daha sonra Nebî (s.a.s.) insanlara namaz kıldırdı. Namazı bitirip yönünü çevirince toplulukla birlikte namaz kılmayan **bir adamın** insanlardan ayrı durduğunu fark etti. Ona, “*Ey falanca! Neden cemaatle birlikte namaz kılmadın?*” diye sordu. Adam, “Cünüb oldum, yanımda da su yok” diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), “*Toprakla teyemmüm et! Bu sana yeter*” buyurdu.

Daha sonra Allah Resûlü (s.a.s.) ilerlemeye devam etti. Bu defa insanlar ona gelip susuzluktan yakındı. Hz. Peygamber (s.a.s.) yine konakladı ve **Falancayı** (Ebû Recâ bu kişinin adını zikretmiş, Avf ise unutmuştur) ve Hz. Ali’yi yanına çağırdı. Onlara, “*Gidip su arayın*” dedi. Onlar da yola çıktılar. Derken devesi üzerinde su dolu iki büyük kırba arasına oturmuş **bir kadına** rastladılar. Ona, “Suyu nerede buldun?” diye sordular. Kadın, “Dün bu vakitler su dolduruyordum. Adamlarımızı suyun başında bıraktık” diye cevap verdi. Bunun üzerine ona, “Haydi yürü bakalım” dediler. Kadın “Nereye?” diye sorunca, “Allah Resûlü’nün yanına” diyerek karşılık verdiler.”²⁰⁶

İbn Hacer ve Kastallânî’nin naklettiklerine göre ilk uyanan kişinin Hz. Ebû Bekir olduğu, ikinci kişinin İmrân b. Husayn, üçüncü olarak uyananın ise Zû Mihbar olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Kastallânî, Cünüb olduğu için cemaate katılmayan adamın isminin açıklanmadığını ve Hallâd b. Râfi‘ olduğunu söylen kişinin yanıldığını belirtmiştir.²⁰⁷ Biz de bu şahsın kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşamadık.

Buhârî (ö. 256/869) ve Müslim’in (ö. 261/875) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Ali ile beraber su araması için gönderilen şahıs, mezkûr hadisi

²⁰⁶ Buhârî, Teyemmüm, 6, c. 1, s. 97.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 1, s. 596, 597; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 1, s. 590, 591

rivayet eden İmrân b. Husayn'dır.²⁰⁸ Su ararken karşılaştıkları kadının kim olduğuyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

2.8. Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ümmü Atiyye'den şöyle nakledilmiştir: “Bayram günlerinde hayızlı kadınlarla yeni ergenlik çağına girmiş kızları dışarı çıkarmamız emredildi. Onlar Müslümanların cemaatine ve dualarına iştirak ederlerdi. Yalnız hayızlı kadınlar namazgâhlardan uzak dururlardı. **Bir kadın** Hz. Peygamber'e (s.a.s.), “Ey Allah'ın Resûlü! Bazılarımızın çarşafı yok” diyerek (bayramlara iştiraklerinin nasıl sağlanacağını) sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*O zaman arkadaşı ona kendi çarşafını giydirdin.*”²⁰⁹

Müslim'in kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu soruyu Hz. Peygamber'e (s.a.s.), mezkûr hadisi rivayet eden Ümmü Atiyye sormuştur.²¹⁰

2. Muhammed b. el-Münkedir'den şöyle nakledilmiştir: “Câbir, elbisesi askıda asılı durduğu halde, ensesi üzerinde bağladığı bir peştamal giyerek namaz kıldı. Bu durum karşısında **biri** çıkıp, “Bir peştamalla namaz mı kılıyorsun?” diye sordu. Bunun üzerine Câbir şöyle dedi: “Senin gibi ahmaklar beni (bu halde) görsün diye bunu (bilerek) yaptım. Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde hangimizin iki parça elbisesi vardı!”²¹¹

Müslim'in kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre böyle bir soruyu 'Ubâde b. el-Velîd b. 'Ubâde b. es-Sâmit sormuştur.²¹²

Bulkînî, Müslim'in bu rivayetine değindikten sonra Ahmed b. Menî'in *Müsned*'inde kaydettiği rivayete dayanarak Ebû Seleme'nin de Câbir'e bu soruyu sorduğunu söylemiştir.²¹³

3. Ümmü Hânî bt. Ebû Tâlib'in azatlı kölesi Ebû Mürre, Ümmü Hânî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: “Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gittim. Yanına vardığımda yıkanıyordu. Hz. Fâtıma onu perdelemişti. Ona selam verdim.

²⁰⁸ Buhârî, Menâkıb, 25, c. 2, s. 492; Müslim, Mesâcid, 312, c. 1, s. 384.

²⁰⁹ Buhârî, Salât, 2, c. 1, s. 102.

²¹⁰ Müslim, Salâtü'l-İdeyn, 12, c. 2, s. 24.

²¹¹ Buhârî, Salât, 3, c. 1, s. 103.

²¹² Müslim, Zühd ve'r-rekâik, 74, c. 4, s. 403.

²¹³ Bulkînî, *İfham*, s. 55.

Bunun üzerine, “*Gelen kim?*” diye sordu. Ben de, “Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hânî” diye cevap verdim. Bunun üzerine, “*Hoş geldin, Ümmü Hânî*” diyerek karşılık verdi. Yıkanmasını bitirince kalktı ve bir elbiseye büründüğü halde sekiz rekât namaz kıldı. Namazını bitirince, “Ey Allah’ın Resûlü! **Kardeşim** benim emân verdiğim Hübeyra oğlu **falancayı** öldürmeye azmetti” dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Ey Ümmü Hânî! Senin emân verdiğine biz de emân veririz.*” Ümmü Hânî bu olayın kuşluk vakti gerçekleştiğini belirtmiştir.”²¹⁴

Kastallânî’nin naklettiğine göre Ümmü Hânî’nin kardeşim dediği kişi Hz. Ali’dir. Mahzûm Oğullarından olan Hübeyra, Ümmü Hânî’nin kocasıdır. Ümmü Hânî’nin emân verdiği çocuk ise ikisinin oğlu olan Ca’de veya râvînin adını unuttuğu Hübeyra’nın başka eşinden olan oğlu olabilir. Ancak hâdisenin cereyan ettiği sırada Ca’de küçük yaşta olduğu için Hz. Ali onu öldürmeyi kasetmeyeceğinden onun böyle bir emâna ihtiyaç duyması düşünülemez. Dolayısıyla Hübeyra’nın oğlu falancayı Ca’de ile açıklamak doğru olmaz.²¹⁵

İbn Hacer, mezkûr rivayette bir kelimenin hafzedildiğini veya değiştirildiğini ileri sürerek şöyle demiştir: “Gördüğüm kadarıyla bu rivayette bir eksiklik bulunmaktadır. Sanki bu rivayet ‘*فلان بن عم هبيرة*’ (Hübeyra’nın amcaoğlu falan) veya *فلان قريب هبيرة* (Hübeyra’nın yakını falan) şeklinde iken yanlışlıkla Hübeyra’nın oğlu olarak değiştirilmiştir.” Ayrıca İbn Hacer, Ümmü Hânî’nin Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî, Züheyr b. Ümeyye el-Mahzûmî ve Abdullah b. Ebû Rabî’â el-Mahzûmî’ye emân verdiğini ve rivayetteki mübhem kişinin bu üç kişiden biriyle açıklanabileceğini söylemiştir.²¹⁶

4. Ebû Hüreyre’den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “**Bir adam** Hz. Peygamber’e (s.a.s.) tek elbiseyle kılınan namazın hükmünü sordu. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), “*Her birinizin iki elbisesi var mı ki?*” dedi.”²¹⁷

Serahsî’nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinde zikrettiği rivayetten Hz. Peygamber’e soruyu soran sahâbînin Sevbân olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸

²¹⁴ Buhârî, Salât, 4, c. 1, s. 104.

²¹⁵ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 17.

²¹⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 19.

²¹⁷ Buhârî, Salât, 4, c. 1, s. 104.

²¹⁸ Sarahsî, Muhammed. b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut, Dâru’l-ma’rife, 1993, c. 1, s. 33.

5. Enes b. Mâlik'ten şöyle nakledilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) Hayber’e sefer düzenledi. Enes olayı anlatmaya şöyle devam eder: “Hayber’i savaşarak aldık. Sonra esirler bir araya toplandı. Bu esnada Dihye gelerek, “Ey Allah’ın Elçisi! Esirlerden bana bir cariye ver” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de, “*Git ve birini seç*” buyurdu. Dihye, Safiyye bt. Huyey’i aldı. Bunun üzerine **biri** Resûlullah’a (s.a.s.) gelip, “Ey Allah’ın Elçisi, Dihye’ye Kurayza ve Nadîr kabilelerinin hanımefendisi Safiyye bt. Huyey’i verdin. Muhakkak ki bu kadın ancak sana yakışır” dedi. Nebî (s.a.s.), “*Kadınla birlikte Dihye’yi çağırın*” buyurdu. Allah Resûlü (s.a.s.) Safiyye’yi görünce Dihye’ye, “*Esirlerden bunun dışında bir cariye al*” dedi.²¹⁹

“Bu kadın sana yakışır” diyen kişinin kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Metinde geçen mübhem cariyeyle ilgili İbn Hacer, İmâm Şâfi’î’den naklederek Safiyye’nin kocası Kinâne b. Rebî’in kızkardeşinin Dihye’ye cariye olarak verildiğini söylemiştir.²²⁰

6. Ebû Hazm’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Sehl b. Sa’d’a, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) minberinin neden yapıldığı soruldu. O da şöyle cevap verdi: İnsanlar arasında bunu benden iyi bilen biri kalmadı. Söz konusu minber, ormandan getirilen bir ağaçtan yapıldı. Onu **falanca kadının filanca kölesi** Allah Resûlü için yaptı.”²²¹

Bulkînî (ö. 824/1421), Zehebî’nin (ö. 748/1348) *Tecrîdu esmâi’s-sahâbe* adlı eserinde metinde geçen falanca kadınla ilgili فلانة (fulâne) yerine hatayla علانة (‘Ulâse) yazıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu kadının isminin Ulâse olduğuna söylemek doğru olmayacaktır.²²²

İbn Hacer bu kadının Ensâr’dan olduğunu ve adının bilinmediğini söylemiş ve şu açıklamayı yapmıştır: “Kirmânî, kadının isminin Âişe olduğunu söylemiştir. Şayet buna dair bir delil zikretseydi daha uygun olurdu. Taberânî’de (ö. 360/971) Âişe olduğuna dair bir rivayetle karşılaştım. Ancak bu rivayetin isnâdında za‘f bulunmaktadır.”²²³

²¹⁹ Buhârî, Salât, 12, c. 1, s. 107, 108.

²²⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 33.

²²¹ Buhârî, Salât, 18, c. 1, s. 109. Buhârî bu rivayeti Cuma bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, Cuma, 26, c. 1, s. 235).

²²² Bulkînî, *İfham*, s. 60.

²²³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 40, 41.

Minberi yapan kölenin kim olduğu hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. İbn Hacer, adının İbrahim olduğunu bildiren Taberânî'nin kaydettiği rivayete değinmiş ve bu rivayetin isnâdında bulunan el-'Alâ' b. Mesleme er-Revvâs'ın metrûk bir râvî olduğunu belirtmiştir. Kölenin Bâkûl olduğunu bildiren rivayetin isnâdında za'f ve inkita' bulunduğu, Bâkûm olduğunu bildiren Ebû Nu'aym'ın rivayetinde za'f bulunduğu; bu kölenin Subâh olduğunu belirten İbn Beşkûvâl'in (ö. 578/1183) kaydettiği rivayetin munkatı' olduğunu, Kabîsa olduğunu bildiren rivayetin ise mürsel olduğunu bildirmiştir. Bu ihtimaller dışında mezkûr kölenin adını Meymûn olarak açıklayan rivayeti aktarmış ve bu rivayetin Sehl b. Sa'd'dan nakledildiğine dayanarak en doğru görüşün bu olacağını belirtmiştir.²²⁴

7. Enes b. Mâlik'den şöyle nakledilmiştir: “Enes b. Mâlik'in ninesi Müleyke, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) onun için pişirdiği bir yemeğe davet etmişti. Allah Resûlü (s.a.s.) yemeği yedikten sonra, “*Kalkın size namaz kıldırayım*” dedi. Enes der ki: “Çok kullanılmaktan kararan bir hasırımız vardı, ona doğru yöneldim. Üzerine biraz su serptim. Hz. Peygamber (s.a.s.) kalkıp namaza başladı. Ben ve **yetim bir çocuk** arkasında saf tuttuk. İhtiyar ninem ise bizim arkamızda namaza durdu. Nebî (s.a.s.) bize iki rekât namaz kıldırıldı. Sonra yanımızdan ayrıldı.”²²⁵

Kastallânî (ö. 923/1517), Zehebî'nin *et-Tecrîd* adlı eserinde geçtiğini ileri sürerek bu yetim çocuğun Dumayra b. Ebû Dumayra olduğunu söylemiştir.²²⁶

8. Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet edilmiştir: “Müslümanlar Kubâ mescidinde sabah namazını kılarlarken **birisi** çıkagelip onlara, “Bu gece inen ayetle Allah Resûlü'ne (s.a.s.) Kâ'be'ye yönelmesi emredildi, siz de o tarafa yönelin” deyince, yüzleri Şâm'a dönük olan cemaat hemen o anda Kâ'be'ye doğru döndü.²²⁷

Kastallânî kıblenin değiştiğini bildiren kişinin 'Abbâd b. Bişr olduğunu söylemiştir. İbn Hacer, Kubâ mescidi ahâlisinin Amr b. Avf Oğulları olduğunu bildirmiştir. Bu haberi veren şahsı 'Abbâd olarak açıklamanın ancak bu hâdisenin iki ayrı yerde cereyan etmesiyle doğru olacağını belirterek şöyle demiştir: “ ‘Abbâd'ın,

²²⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 60.

²²⁵ Buhârî, *Salât*, 20, c. 1, s. 110. Buhârî bu rivayeti Ezân bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, *Ezân*, 78, c. 1, s. 190).

²²⁶ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 2, s. 45.

²²⁷ Buhârî, *Salât*, 32, c. 1, s. 115.

Kıbleteyn mescidinde ikinci namazı kılan Hârise Oğullarına kiblenin değiştiğini bildirdikten sonra Kubâ ahâlisine gidip bunu haber vermiş olmasđ muhtemeldir.”²²⁸

9. Sehl b. Sa’d’dan şöyle nakledilmiştir: “**Bir adam** Hz. Peygamber’e (s.a.s.), “Ey Allah’ın Resûlü! Adam karısının yanında başka bir erkeği görürse, onu öldürebilir mi?” diye sordu. Sonra benim yanımda camide iken karđ koca birbiriyle liân yaptı.”²²⁹

Kastallânî bu adamın ‘Uveymir b. Âmir el-‘Aclânî veya Hilâl b. Ümeyye olduğunu söylemiştir. Karısıyla liân yapmadığından dolayı bu řahsđ Sa’d b. ‘Ubâde olarak açıklamayı doğru bulmamıştır. Ayrıca Âsım el-‘Aclânî olarak açıklanmasđnı eleştirerek şöyle demiştir: “ Âsım kendisi için değil de ‘Uveymir’in talebi üzere onun için bu soruyu Hz. Peygamber’e sormuştur. ”²³⁰

Aynî (ö. 855/1451), İbnü’t-Tîn ve Mâverdi’den naklederek Hilâl b. Ümeyye ile ilgili liân olayının Uveymir ile karısı arasında cereyan eden hâdiseden önce meydana geldiğini belirtmiştir.²³¹

10. Mahmûd b. er-Rebî’ el-Ensârî şöyle demiştir: Ashâb-ı kirâm’ın Ensâr kolundan Bedir Savaşına katılmış ‘İtbân b. Mâlik bir gün Resûlullah’a (s.a.s.) gelerek “Ey Allah’ın Elçisi! **Akrabalarđma** namaz kıldırıyorum. Ama artık gözlerim fonksiyonunu yitirmeye başladı. Yağmur yağıp onlarla evimin arasındaki vadiden seller akınca camilerine gidip onlara namaz kıldıramıyorum. Ey Allah’ın Resûlü, istedim ki gelip evimde bana namaz kıldırasđn. Sonra ben de orayı namazgâh edineyim” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*İnşallah, gelirim*” diyerek karşılık verdi.” ‘İtbân, olayın bundan sonraki kısmını şu şekilde anlatır: “Bir sabah güneş yükselince Nebî (s.a.s.), Ebû Bekir’le birlikte çıkageldi.

Hz. Peygamber’in geldiğini duyan çok sayıda mahalle sakini eve akın etti. **İçlerinden biri**, “Mâlik İbnu’d-Duhayşin veya İbnu’d-Duşşün nerede?” dedi. **Oradakilerden biri**, “O, Allah’ı ve Resûlü’nü sevmeyen bir münafıktır” dedi.

²²⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 65; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 67.

²²⁹ Buhârî, *Salât*, 44, c. 1, s. 119.

²³⁰ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 81.

²³¹ Aynî, *Umdetu’l-kârî*, c. 4, s. 243.

Resûlullah (s.a.s) ona, “ *Böyle deme. Onun Allah rızasını gözeterek lâ ilahe illallah dediğini görmedin mi?*” buyurdu.²³²

Halebî'nin (ö. 884/1480) belirttiğine göre metinde zikredilen ‘İtbân b. Mâlik’in akrabaları Hazrec kabilesinin bir kolu olan Sâlim Oğullarıdır.²³³

Mâlik İbnu'd-Duhayşin'in nerede olduğunu soran kişiyle ilgili bir bilgi tespit edilememiştir. Kastallânî, onu münafık olmakla itham eden kişiyle ilgili “Onun İtbân b. Mâlik olduğu söylenmiştir” demiştir.²³⁴

11. Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir: “**Arap bir kabilenin zenci bir cariyesi** vardı. Onu azat etmişlerdi. Buna rağmen cariye, onlardan ayrılmamıştı. Cariye şöyle dedi: “Bir defasında kabileye mensup **bir kız** evden çıktı. Bu esnada üzerinde kırmızı meşinden yapılmış bir kuşak (kemer) vardı. Onu çıkarmış veya düşürmüştü. Bir küçük çaylak gelerek yerdeki ziynet eşyasını et sanıp kapmış. İnsanlar o kuşağı arayıp durdular, ama bulamadılar. Bunun üzerine bu kuşağı benim aldığımı zannedip beni hırsızlıkla itham ettiler.”²³⁵

Bakabildiğimiz kaynaklarda rivayette geçen mübhem kabile, cariye ve kızla ilgili bir bilgiye rastlayamadık.

12. Süfyân'dan nakledildiğine göre şöyle demiştir: “Amr'a, Câbir b. Abdullah'ın “**Bir adam** Mescid-i Nebvî'ye geldi, yanında oklar taşıyordu. Allah Resûlü (s.a.s.) ona, “*Okun ucundaki demir kısma sahip ol!*” buyurdu.” dediğini işitip işitmediğini sordum.”²³⁶

Rivayette geçen şahsın kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

13. Ebû Hüreyre'den şöyle nakledilmiştir: “**Zenci bir adam veya zenci bir kadın** Mescid-i Nebvî'yi süpürürdü. Derken vefat etti. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.) onu sordu. “Vefat etti” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Allah Resûlü

²³² Buhârî, Salât, 46, c. 1, s. 119, 120.

²³³ Halebî, *Tavzîh*, s. 53.

²³⁴ Kastallânî, *İrşâdu's-sarî*, c. 2, s. 85.

²³⁵ Buhârî, Salât, 57, c. 1, s. 123.

²³⁶ Buhârî, Salât, 66, c. 1, s. 126.

(s.a.s.) “Onun vefatını bana haber vermeniz gerekmiyor muydu? Bana kabrini gösterin!” buyurdu. Sonra mezarına gelip onun için namaz kıldı.²³⁷

Buhârî (ö. 256/869) aynı rivayeti Salât bölümünde ikinci defa zikretmiştir. Hammâd’dan naklettiği bu ikinci rivayette şu ifade geçmektedir: “Onun ancak kadın olduğunu sanıyorum”. İbn Hacer de (ö. 852/1449) İbn Huzeyme’nin (ö. 311/924) zenci bir adamı zikretmeden bu rivayeti “zenci bir kadın” şeklinde kaydettiğini belirtmektedir.²³⁸

Buhârî’nin ikinci yerde kaydettiği rivayet ve İbn Hacer’in beyanı Mescid-i Nebvî’nin temizliğiyle uğraşan şahsın erkek değil de kadın olması ihtimalini güçlü kılmaktadır. Böyle bir adamın olup olmadığı şüphelidir. Buhârî şerhleri ve mübhemâta dair eserlerde kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Zenci kadınla ilgili İbn Hacer, Beyhakî’nin hasen bir isnâdla kaydettiği rivayette bu kadını Ümmü Mihcân, Hz. Peygamber’e öldüğünü bildiren kişiyi de Hz. Ebû Bekir olarak açıkladığını söylemiştir. Bulkînî de Zehebî’den naklederek metinde geçen zenci kadının Ümmü Mihcân olduğunu söylemiştir.²³⁹

14. Ebû Katâde’den şöyle rivayet edilmiştir: “Enes’in haber verdiğine göre Resûlullah’ın (s.a.s.) sahâbîlerinden **iki kişi** karanlık bir gecede onun huzurundan ayrılmıştı. Ellerinde ise fenere benzer, yollarını aydınlatan iki ışık vardı. Birbirlerinden ayrıldıkları vakit her birinin elinde bir ışık vardı. Neticede ikisi de bu şekilde ailesinin yanına vardı.”²⁴⁰

Buhârî’nin Menâkıb bölümünde kaydettiği rivayette bu iki kişi Üseyd b. Hudayr ve ‘Abbâd b. Bişr olarak açıklanmıştır.²⁴¹

15. İbn Ömer’den şöyle nakledilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) minberde iken **adamın biri** ona, “Gece namazı hakkında ne buyuruyorsun?” diye sordu. O da şöyle buyurdu: “*İkişer ikişer kılınır. Eğer namaz kılan kişi, sabah namazı vaktinin girmesinden endişe ederse tek rekât kılar. Kıldığı bu tek rekât önceden kıldıklarını*

²³⁷ Buhârî, Salât, 72, c. 1, s. 128.

²³⁸ Buhârî, Salât, 74; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 126

²³⁹ Bulkînî, *İfham*, s. 65; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 126.

²⁴⁰ Buhârî, Salât, 79, c. 1, s. 130.

²⁴¹ Buhârî, Menâkibu’l-Ensâr, 13, c. 3, s. 41, 42.

vitre çevirir.” İbn Ömer şöyle derdi: “Geceleyin kıldığınız son namaz vitir olsun. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) böyle emretmiştir.”²⁴²

Rivayette geçen bu adamın kim olduğuyla ilgili bir bilgi tespit edilememiştir.

16. Ebû Sâlih es-Semmân’dan şöyle rivayet edilmiştir: “Ebû Saîd el-Hudrî’yi cuma günü cemaatle arasına bir sütre koyarak namaz kılariken gördüm. Ebû Mu’ayt Oğullarından **bir gencin** onun önünden geçmek istediğini gördüm. Ama Ebû Saîd göğsünü iterek ona mâni oldu. Genç etrafına bakındı, fakat geçecek başka yer bulamadı. Tekrar önünden geçmeyi denedi. Bu defa Ebû Saîd öncekinden daha şiddetli bir şekilde onu itti. Bunun üzerine genç, Ebû Saîd’e hakaret etti, sonra Mervân’ın yanına gidip onun yaptıklarını şikâyet etti...”²⁴³

Hadiste zikredilen kişinin kimliği hakkında farklı görüşler mevcuttur. İbn Hacer’in naklettiğine göre Ebû Nu’aym el-İsfahânî (ö. 430/1038), mübhem gencin Velîd b. ‘Ukbe olduğunu söylemiştir. Ancak İbn Hacer, Ebû Nu’aym’ın görüşünü isabetli bulmamış ve şöyle demiştir: “Metinde geçen kişinin Velîd b. ‘Ukbe olduğunu söylemek yanlış olur. Zira hadiste bu gencin Mervân’ın yanına gidip Ebû Saîd’in yaptıklarını şikâyet ettiği geçmektedir. Oysa Mervân’ın Medine valisi olduğu dönemde Velîd Medine’de ikamet etmiyordu. Ayrıca Velîd b. Ukbe o dönemde elli yaşlarındaydı.”²⁴⁴

Bulkînî, *el-İfhâm* adlı eserinde mübhem gençle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) bu gencin Abdurrahmân b. el-Hâris olduğunu söylemiştir. Ancak bu doğru değildir. Zira Abdurrahmân, Mahzûm Oğullarındandır.”²⁴⁵

Nesâî (ö. 303/915) ise konuyla ilgili kaydettiği rivayette Ebû Saîd el-Hudrî’nin önünden geçmek isteyen kişinin Medine valisi Mervân’ın oğlu olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶

²⁴² Buhârî, Salât, 84, c. 1, s. 132.

²⁴³ Buhârî, Salât, 100, c. 1, s. 139.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 165.

²⁴⁵ Bulkînî, s. 67.

²⁴⁶ Nesâî, Kasâme, 47, c. 8, s. 432. Mervân’ın oğlu olan bu gencin, Benû Mu’ayt’tan biriyle arasında süt bağı bulunması veya anne tarafından dedesinin Benû Mu’ayt’tan Velîd b. Ukbe’nin kardeşi olması hasebiyle Mu’ayt Oğullarına nispet edilmiştir (Halebî, *Tavzîh*, s. 58).

Bu rivayetten anlaşıldığına göre rivayette mübhem olarak geçen genç, Mervân'ın oğludur. Ancak Nesâî'nin kaydettiği bu rivayette hangi oğlu olduğu belirtilmemiştir. Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef* adlı eserinde bu gencin ismini zikretmiş ve Dâvûd b. Mervân olduğunu söylemiştir.²⁴⁷

2.9. Mevâkîtu's-Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. İbn Mes'ûd'dan şöyle nakledilmiştir: “**Adamın biri, bir kadını öpmüş**, sonra Resûlullah'a (s.a.s.) gelip bunu haber vermişti. Bunun üzerine, “*Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl, çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir*”²⁴⁸ ayeti nâzil oldu.” Adam, “Ey Allah'ın Elçisi (s.a.s.), bu sadece benim için mi geçerli?” diye sordu. Hz. Peygamber de (s.a.s.) “*Bütün ümmetim için geçerlidir*” buyurdu.”²⁴⁹

İbn Beşkûvâl (ö. 578/1183), bu adamı Ebu'l-Yeser Ka'b b. Amr olarak açıklamıştır. İbn Hacer de Tirmîzî'nin (ö. 279/892) kaydettiği rivayetten hareketle bu adamın Ebu'l-Yeser el-Ensârî olduğunu söylemiştir. Rivayette geçen kadınla ilgili ise şöyle demiştir: “Bu kadının ismine vakıf değilim. Ancak bazı rivayetlerde Ensârdan olduğu belirtilmiştir.”²⁵⁰ Biz de Buhârî şerhleri ve mübhemata dair eserlerde bu kadının kimliğiyle ilgili bir bilgiye rastlamadık.

2. Buhârî → Eyyûb b. Süleyman → Ebû Bekr → Süleyman b. Bilâl → Sâlih b. Keysân → el-A'rec Abdurrahmân ve **bir başkası** → Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'in azatlısı Nâfi' → Abdullah b. Ömer.

İbn Ömer'den nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Aşırı derecede sıcak olunca, (öğle namazını) serinlikte kılın. Çünkü havanın aşırı derecede sıcak olması, cehennemden kaynamasından ileri gelir.*”²⁵¹

Mezkûr rivayet isnâd yönünden mübhem olan hadislerden biridir. Buhârî'de metin bakımından mübhem hadisler bulunduğu gibi isnâd yönünden mübhem olan

²⁴⁷ Abdürrezzâk b. Hemâm es-San'ânî, *el-Musannef*, 2. bs. Beyrut, el-Mektebetu'l-islâmî, 1982, c. 2, s. 21.

²⁴⁸ Hûd, 11/114.

²⁴⁹ Buhârî, *Mevâkîtus-salât*, 4, c. 1, s. 144.

²⁵⁰ Beşkûvâl, *Ğavâmiz*, c. 1, s. 294; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 189.

²⁵¹ Buhârî, *Mevâkîtus-salât*, 9, c. 1, s. 146.

rivayetler de mevcuttur. Ancak isnâd açısından mübhem kalan rivayetler metin yönünden mübhem olanlara oranla yok denecek kadar az bulunmaktadır.

İbn Hacer, isnâdda geçen mübhem şahısla ilgili şöyle demiştir: “Bu şahsın Ebû Seleme b. Abdurrahmân olduğunu sanıyorum.”²⁵²

3. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî’nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Benimle beraber gemi ile **Medine’ye gelen arkadaşlarımla** Buthân vadisine yerleştik. O esnada Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine’de idi. Yatsı namazını arkasında kılmak için her gece sıra kime gelmişse o grup Allah Resûlü’nün (s.a.s.) yanına giderdi. Ben ve arkadaşlarım Resûlullah’ın (s.a.s.) namaza geldiği ana rastladık. O gece Nebî’nin (s.a.s.) bir işi vardı. Bu yüzden namazı gece yarısına kadar geciktirmişti. Daha sonra çıkıp cemaate namaz kıldırdı.”²⁵³

Halebî’nin (ö. 884/1480) naklettiğine göre Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ile beraber Medine’ye gelen arkadaşları yetmiş kişidir. Ka‘b b. Âsım, Ebû Mâlik ve Ebû Âmir bu kişilerdendir.²⁵⁴ Diğer şahıslarla ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4. Abdullah b. Ebû Katâde, babasından şöyle rivayet etmiştir: “Bir gece Hz. Peygamber’le (s.a.s.) birlikte seferdeydik. Derken topluluk içinden **birisi**, “Ey Allah’ın Elçisi (s.a.s.)! Bizim için bir mola versen!” dedi. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Ben uyuyakalıp namaza kalkamamanızdan endişe ediyorum*” şeklinde karşılık verdi...”²⁵⁵

İbn Hacer, Hz. Peygamber’den (s.a.s.) mola vermesini isteyen kişinin ismine vakıf olamadığını belirtmiştir. Kastallânî ise şöyle demiştir: “Bu şahsın Hz. Ömer olduğu söylenmiştir.”²⁵⁶

5. Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdurrahmân’dan şöyle nakledilmiştir: “Ashâb-ı suffe, fakir kimselerden oluşuyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*İki kişilik yemeği olan kimse, üçüncü olarak ashâb-ı suffeden birini götürsün, dört kişilik yemeği olan bir kişi veya iki kişi götürsün*” buyurdu. Hz. Ebû Bekir beraberinde **üç kişiyi** götürdü. Resûlullah (s.a.s.) ise **on kişiyi** aldı. Bizim aile, ben, babam ve **annemden** meydana geliyordu. Râvî Ebû Osmân “Abdurrahmân’ın **eşini** sayıp saymadığını hatırlamıyorum”

²⁵² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 198.

²⁵³ Buhârî, *Mevâkîtus-salât*, 22, c. 1, s. 153.

²⁵⁴ Halebî, *Tavzîh*, s. 60.

²⁵⁵ Buhârî, *Mevâkîtu’s-salât*, 35, c. 1, s. 158, 159.

²⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 264; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 237.

demıştır. Bir de Ebû Bekir'in evi ile bizim ev arasında müşterek olarak kullandığımız **hizmetçimiz** vardı...

Bir kavimle bizim aramızda barış sözleşmesi vardı. Antlaşmanın süresi dolmuştu. Bu yüzden Medine'ye gelmişlerdi....²⁵⁷

Hiz. Peygamber'in beraberinde götürdüğü on kişi, Hiz. Ebû Bekir'in misafir etmek için götürdüğü iki kişi, hizmetçi ve kendileriyle sözleşme yapılan kavimle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Kastallânî, Hiz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahmân'ın eşinin Ümeyme bt. 'Adiyy b. Kays es-Sehmî, annesinin ise Ümmü Rûmân Zeyneb bt. Duhmân olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸

2.10. Ezân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Mâlik b. Huveyris'den şöyle nakledilmiştir: "Sefere çıkmak isteyen **iki adam** Hiz. Peygamber'e (s.a.s) geldi. Allah Resûlü (s.a.s.) onlara, "*Yola çıkınca ezân okuyun sonra kâmet getirin ve büyüğünüz imâmlık yapsın*" diye tavsiyede bulundu."²⁵⁹

Bulkînî (ö. 824/1421) bu iki adamdan birinin hadisi rivayet eden Mâlik b. Huveyris, diğer adamın ise onun arkadaşı veya amcaoğlu olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer (ö. 852/1449), Buhârî'nin (ö. 256/869) Cihâd bölümünde kaydettiği rivayete dayanarak birinin Mâlik, diğer adamın onun arkadaşı olduğunu belirtmiş ve kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadığını söylemiştir.²⁶⁰

2. Enes b. Mâlik'ten şöyle rivayet edilmiştir: "Hiz. Peygamber (s.a.s.), kâmet getirildiği zaman mescidin bir köşesinde **adamın biriyle** özel olarak konuşuyordu. Cemaat uyuyuncaya kadar namaza yönelmedi."²⁶¹

İbn Hacer, bu adamın ismini bilmediğini, bazı Buhârî şârihlerinin bu adamın kavminin büyüğü olduğu ve Hiz. Peygamber'in onu İslâm'a ısındırmak istediği

²⁵⁷ Buhârî, *Mevâkîtu's-salât*, 41, c. 1, s. 160, 161.

²⁵⁸ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 2, s. 245.

²⁵⁹ Buhârî, *Ezân*, 18, c. 1, s. 168.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 322; Bulkînî, *İfhâm*, s. 71 (Bulkînî; Tirmizî ve Nesâî'de geçen rivayetten hareketle diğer adamın Mâlik'in amcaoğlu olduğunu söylemiştir.) Bulkînî, *İfhâm*, s. 71.

²⁶¹ Buhârî, *Ezân*, 27, c. 1, s. 170.

yönünde vermiş oldukları bilginin mesnedine vakıf olamadığını belirtmiştir.²⁶² Biz de bakabildiğimiz kadarıyla bu adamın kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık.

3. Abdullah b. Mâlik b. Buhayne şöyle rivayet etmiştir: “Bir gün Resûlullah (s.a.s.), farz namaz için kâmet getirilirken **bir adamın** iki rekât (nâfile) namaz kıldığını gördü. Allah Resûlü (s.a.s.) namazdan çıkınca orada bulunanlar etrafını sardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) o adama (ikaz sadedinde) şöyle buyurdu: “*Sabah namazını da mı dört rekât kılıyorsun, sabah namazını da mı dört rekât kılıyorsun?*!”²⁶³

Bulkînî, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) kaydettiği rivayetten hareketle bu adamın mezkûr hadisi rivayet eden Abdullah b. Mâlik b. Buhayne olduğunu söylemiştir. Ayrıca böyle bir olayın Kays b. Fehd için de cereyan ettiğini ve İmâm Şâfi'î (ö. 204/820), Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Tirmizî (ö. 279/892) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) Kays ile ilgili böyle bir rivayeti kaydettiklerini belirtmektedir. İbn Hacer de, İbn Huzeyme (ö. 311/924), İbn Hibbân (ö. 354/965) ve Hâkim'in (ö. 405/1014) kaydettiği rivayetten hareketle böyle bir olayın İbn Abbâs içinde meydana geldiğini ve bu hâdisenin farklı zamanlarda farklı kişiler için vuku bulmuş olabileceğini söylemiştir.²⁶⁴

4. İbrahim en-Neha'î, Esved b. Yezîd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Biz Hz. Aişe'nin (r.a) yanında, namaza devam etmenin ve namaz ibadetinin öneminden bahsediyorduk. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a) bize şunları aktardı: Allah Resûlü'nün (s.a.s.) vefatına sebep olan hastalığı günlerinde bir namaz vakti girdi ve ezân okundu. Resûlullah (s.a.s.), “*Ebû Bekir'e söyleyin cemaate namazı kıldırın*” buyurdu. **Orada bulunanlardan birisi**, “Ebû Bekir pek yufka yüreklidir, namazda kendisini tutamayıp ağlar” deyince, Hz. Peygamber (s.a.s.) emrini tekrarladı. O kişi aynı şekilde Ebû Bekir'in durumunu ifade edince, Nebî (s.a.s.) üçüncü defa emrini tekrar etti ve şöyle dedi: “*Yûsuf'un başını derde sokan siz kadınlar değil misiniz zaten! Söyleyin Ebû Bekir'e cemaate namazı kıldırın!*” Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) imâmete geçip namazı kıldırılmaya başladı. Bu namazlardan biri kıldırılırken

²⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 337.

²⁶³ Buhârî, *Ezân*, 38, c. 1, s. 174

²⁶⁴ Bulkînî, *İfham*, s. 72; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 370.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kendisini biraz daha iyi hissettiği için cemaate katılmak istedi. **Ashâbtan iki kişinin** kolları arasında mescide girdi....²⁶⁵

Mezkûr metinde Hz. Peygamber'in iki kişinin kolları arasında mescide girdiği belirtilmiştir. Buhârî'nin zikrettiğimiz mübhem hadisten hemen sonra kaydettiği rivayetten, ashâbtan olan bu iki kişinin Hz. Ali ve Peygamberimiz'in (s.a.s.) amcası Hz. Abbâs olduğu, Hz. Ebû Bekir'in cemaate namaz kıldıramayacağını söyleyen kişinin ise Hz. Aişe olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁶

İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) kaydettiği rivayette bu kişilerin Berîre ve Nûbe olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁷

Müslim (ö. 261/875), *Sahîh*'inde konuyla ilgili kaydettiği rivayetlerden birisinde bu iki şahsı Fazl b. Abbâs ve Hz. Ali olarak açıklamaktadır.²⁶⁸

Birbirinden farklı olan bu rivayetler şöyle uzlaştırılabilir: Hz. Peygamber hasta olduğu günlerde mescide gitme hadisesi bir kaç defa cereyan etmiştir. Bunların bir tanesinde Hz. Ali ve Hz. Abbâs'ın kolları arasında gitmiş, diğerlerinde ise farklı kişiler tarafından götürülmüştür. Bu rivayetlerle ilgili yapılan diğer bir yorum ise şöyledir: Hz. Meymûne'nin odasından Hz. Aişe'nin odasına kadar Fazl b. Abbâs ve Hz. Ali'nin kolları arasında, ordan mescid kapısına kadar Berîre ve Nûbe'nin kollarında, mescid kapısından namaz kılınan yere kadar ise Hz. Abbâs ve Hz. Ali'nin kolları arasında gitmiştir.²⁶⁹

5. Enes b. Sîrîn dedi ki: Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini duydum: “Ensâr'dan **iri yapılı olan bir zat**, “(Ey Allah'ın Resûlü!) Ben mescide gelip sizinle birlikte namaz kılamıyorum” diyerek mazeret beyan etmişti. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s.) için evinde yemek hazırladı ve onu evine çağırdı. Onun için hasırın bir köşesine su serpti, ardından Allah Resûlü (s.a.s.) bunun üzerinde iki rekât namaz kıldı. **Cârûd**

²⁶⁵ Buhârî, Ezân, 39, c. 1, s. 174, 175.

²⁶⁶ Buhârî, Ezân, 39,c. 1, s. 175.

²⁶⁷ İbn Hibbân, Muhammed, *es-Sahîh*, 1. bs. Beyrut, Muessesetu'r-risâle, 1988, Thk. Şu'ayb el-Arnâvût, c. 5, s. 485. hadis nr: 2118.

²⁶⁸ Müslim, Salât, 91, c. 1, s. 256.

²⁶⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 373, 375; Mubarekfûrî, Ubeydullah b. Muhammed, *Mir'âtu'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-mesâbîh*, 3. bs. Hint, İdâretu'l-buhûsi'l-ilmîyye, 1984, c. 4, s. 94.

Oğullarından birisi Enes’e şöyle sordu: “Nebî (s.a.s.) kuşluk namazı kılar mıydı?” Enes, “O günden başka kuşluk namazı kıldığını görmedim” dedi.”²⁷⁰

Buhârî bu rivayeti Teheccüd bölümünde “Cârûd’un oğlu **falan oğlu falan** Enes’e şöyle sordu” şeklinde kaydetmiştir.²⁷¹ Bu rivayetten anlaşıldığına göre Enes’e bu soruyu soran kişi Cârûd’un torunudur. Bulkînî’nin naklettiğine göre Cârûd’un oğlu Münzir, soruyu soran torunu ise Abdulhamîd’dir. Ensâr’dan olan bu kişiyi ise İtbân b. Mâlik olarak açıklamıştır.²⁷²

Halebî de bu şahsın İtbân olduğunu aktardıktan sonra Taberânî’nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayetten hareketle bu kişinin Ebû Talha olarak da açıklanabileceğini söylemiştir.²⁷³

6. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî şöyle anlatmıştır: “(Bir gün) Resûlullah (s.a.s.) hastalanmıştı. Hastalığı ilerleyip ızdırabı artınca, “*Ebû Bekir’e söyleyin, cemaate namazı kıldırın*” buyurdu. Hz. Aişe, “O, pek yufka yürekli bir insandır, senin yerine geçerse halka namaz kıldırılmaz” deyince, Allah Resûlü (s.a.s.) aynı emrini tekrarladı: “*Söyleyin Ebû Bekir’e namazı kıldırın.*” Hz. Aişe de aynı şekilde mukabelede bulundu. Nebî (s.a.s.) emrini bizzat ona yönelterek şöyle dedi: “*Ebû Bekir’e söyle, cemaate namazı kıldırın. Yûsuf’un başını derde sokan siz kadınlar değil misiniz zaten!*” Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir’e **haberci** geldi ve o da Resûlullah (s.a.s.) hayattayken halka namaz kıldırıldı.”²⁷⁴

Hz. Ebû Bekir’e cemaate namaz kıldırmasını söylemek için gelen haberci Bilâl’dir (r.a.). Buhârî’nin kaydettiği rivayette Hz. Bilâl’in Peygamberimize gelip namaz vaktinin girdiğini bildirdiği ve Hz. Peygamber’in de “*Ebû Bekir’e söyleyin, cemaate namazı kıldırın*” dediği ifade edilmektedir.²⁷⁵

7. Sehl b. Sa‘d es-Sâ‘idî’den şöyle rivayet edilmiştir: “Bir gün Resûlullah (s.a.s.), Amr b. Avf Oğullarını barıştırmak, aralarını bulmak üzere onların mahallesine teşrif buyurmuşlardı. Namaz vakti yaklaşınca **müezzin**, Hz. Ebû Bekir’e

²⁷⁰ Buhârî, Ezân, 41, c. 1, s. 176.

²⁷¹ Buhârî, Teheccüd, 33, c. 1, s. 300, 301.

²⁷² Bulkînî, *İfham*, s. 73, 108.

²⁷³ Halebî, *Tavzîh*, s. 65.

²⁷⁴ Buhârî, Ezân, 46, c. 1, s. 178.

²⁷⁵ Buhârî, Ezân, 67, c. 1, s. 187.

gelerek, ‘Sen insanlara namazı kıldırır mısın, namaz için kâmet getireyim mi?’ diye sordu. Ebû Bekir bu teklifi kabul edip namazı kıldırılmaya başladı...’’²⁷⁶

Bulkînî; Buhârî ve Ebû Dâvûd’un kaydettiği rivayetten hareketle hadiste geçen müezzinin Hz. Bilâl olduğunu söylemiştir.²⁷⁷

8. Ubeydullah b. ‘Adiyy b. Hıyâr şöyle demiştir: ‘‘Hz. Osmân (r.a.) göz hapsinde tutulup evi kuşatıldığı zaman kendisini ziyarete gittim. Ona şöyle dedim: ‘‘Siz halkın imâmısınız. Ancak başınıza gelenleri görüyoruz. Şu anda (mescidde) namaz kıldırın ise **fitnenin başıdır...**’’²⁷⁸

Hz. Osmân göz hapsinde tutulduğu dönemde fitnenin başını çeken Kinâne b. Bişr ile Abdurrahmân b. ‘Udeys cemaate namaz kıldırmıştır. İbn Hacer, Ubeydullah b. ‘Adiyy’in fitnenin başı olarak nitelendirdiği kişinin Kinâne b. Bişr olduğunu belirtmiştir.²⁷⁹

9. Câbir b. Abdullah’ın şöyle dediği nakledilmiştir: ‘‘Mu‘âz b. Cebel, Resûlullah (s.a.s.) ile birlikte namaz kıldıktan sonra gider ve kabilesine imâmlık yapardı. Bir defasında yatsı namazını kıldırırken Bakara (suresini) okumuştur. Bunun üzerine **cemaatten birisi** namazdan çıkmış ve mescidin bir köşesinde tek başına namazını kılmıştı...’’²⁸⁰

Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu kişi Hazm b. Ubeyy b. Ka‘b’tır.²⁸¹

10. Câbir b. Semure şöyle demiştir: ‘‘Kûfeliler Sa‘d b. Ebû Vakkâs’ı Hz. Ömer’e (r.a.) şikâyet ettiler. Hz. Ömer de onu görevden alıp yerine Ammâr b. Yâsir’i tayin etmişti. Kûfeliler Sa‘d’ı şikâyet ederken işi o kadar ileri götürmüşlerdi ki, onun namazı iyi kıldırmadığını söylüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Ömer, Sa‘d’a **bir elçi** göndererek onu yanına çağırtdı. Sa‘d gelince Hz. Ömer ona şöyle dedi: ‘‘Ey Ebû

²⁷⁶ Buhârî, Ezân, 48, c. 1, s. 179, 180.

²⁷⁷ Bulkînî, *İfham*, s. 73.

²⁷⁸ Buhârî, Ezân, 56, c. 1, s. 183.

²⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 420. O dönemde Hz. Ali, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Umâme b. Sehl, Talha b. Ubeydullah ve Sehl b. Huneyf de namaz kıldırmıştır. Ancak yukarıdaki metinde fitnenin başı olduğu belirtilen bir kişiden bahsedilmektedir. Zikredilen bu zatlar bu tür çirkin bir fitnenin içinde yer almamışlardır. Dolayısıyla fitnenin başı olduğu söylenen kişinin bu şahıslardan biri olduğu söylenemez (Aynî, *Umdetu'l-kârî*, c. 5, s. 337, 338).

²⁸⁰ Buhârî, Ezân, 60, c. 1, s. 184.

²⁸¹ Ebû Dâvûd, Salât, 127, c. 1, s. 352.

İshâk! Halk senin namazı iyi kıldırmadığını iddia ediyor.” Buna karşılık Sa’d şöyle cevap verdi: “Allah’a yemin ederim ki, ben onlara Resûlullah (s.a.s.) nasıl namaz kıldırıyorsa öyle namaz kıldırıyorum. Asla onun kıldırması olduğu namazdan bir şey eksiltmiyorum...”

Sonra Hz. Ömer, Sa’d ile beraber Kûfe’ye gitmesi için bir **adam veya birkaç adam** gönderdi. Bu şahıs veya şahıslar Sa’d ile birlikte Kûfe’deki mescidleri geziyor ve halkın onun hakkındaki düşüncelerini öğrenmeye çalışıyordu...²⁸²

İbn Hacer’in naklettiğine göre Hz. Ömer’in Sa’d’ı Medine’ye çağdırtmak için gönderdiği elçi ve daha sonra Sa’d ile birlikte Kûfe’ye yolladığı adam Muhammed b. Mesleme’dir. Kastallânî (ö. 923/1517), Taberî’nin (ö. 310/923) naklettiğini belirterek Sa’d ile birlikte Kûfe’ye gönderilen adamı Muhammed b. Mesleme b. Hâlid el-Ensârî olarak açıklamıştır. Muhammed b. Mesleme dışında Kûfe’ye gönderilen kişilerin Melîh b. Avf es-Sülemî ve Abdullah b. Erkam olabileceğini söylemiştir. İbn Hacer, Muhammed b. Mesleme ile birlikte Melîh b. Avf es-Sülemî’nin gönderildiğini bildiren İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) kaydettiği rivayeti ve Abdullah b. Erkam’ın gönderildiğini bildiren İbnü’t-Tîn’in (ö. 611/1214) rivayetini zikretmektedir.²⁸³

11. Ebû Hüreyre’nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Bir gün Resûlullah (s.a.s.) mescide girip oturdu. Onun ardından **birisi** gelip namaza durdu. Namazını bitirince Allah Resûlü’ne (s.a.s.) selam verdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) onun selamını aldıktan sonra, “*Git ve namazını tekrar kıl, çünkü sen namaz kılmadın*” buyurdu...²⁸⁴

Kastallânî bu şahsın Hallâd b. Râfi‘ olduğunu söylemiştir. Bulkînî (ö. 824/1421) de İbnü’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *Üsdü’l-ğâbe*’de kaydettiği rivayetten hareketle bu kişinin Hallâd olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵

12. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatır: “**Ensâr’dan bir zat** Kubâ mescidinde bize namaz kıldırıldı. Kırâatin açığtan olduğu her namazda Fâtiha suresinden sonra

²⁸² Buhârî, Ezân, 95, c.1, s.196, 197.

²⁸³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 2, s. 483; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 400.

²⁸⁴ Buhârî, Ezân, 95, c. 1, s. 197. Buhârî aynı rivayeti Ezân bölümünde tekrar zikretmiştir. (Buhârî, Ezân, 122, c. 1, s. 206).

²⁸⁵ Bulkînî, *İfham*, s. 80; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 405.

okuduğu surelerden önce muhakkak İhlâs suresini sonuna kadar okur ve ondan sonra okuyacağı asıl sureyi okurdu. Bunu namazların her rekâtında yapardı.²⁸⁶

Kastallânî, Kubâ mescidinde imamlık yapan kişinin Külsûm b. Hidm olduğunu söylemiştir. Bedruddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de Ebû Mûsâ'nın *Kitâbu's-sahâbe* adlı eserinde naklettiğini belirterek bu şahsın Külsûm olduğunu söylemiştir. Ayrıca rivayetteki mübhem şahsı Katâde b. Nu'mân olarak açıklamanın doğru olmayacağını ifade ederek şöyle demiştir: “Katâde ile ilgili rivayette²⁸⁷ bir topluluğa imâm olduğu bilgisi geçmediği gibi, Hz. Peygamber'in kendisine böyle bir şeyi niye yaptığını sorduktan sonra onu cennetle müjdeleme hâdisesi de geçmemektedir.”²⁸⁸ Dolayısıyla Kubâ mescidinde imâmlık yapan ile İhlâs suresini tekrarlayıp duran birbirinden ayrı ve farklı kişilerdir.

13. Ebû Vâil şöyle demiştir: “**Bir adam** Abdullah b. Mes'ûd'a gelip, “Bu gece ben, mufassal²⁸⁹ surelerin tamamını bir rekâtta okudum” demişti. Bunun üzerine İbn Mes'ûd ona, “Öyleyse şiir okur gibi acele acele okudun! Ben Resûlullah'ın (s.a.s.) birbirine benzer surelerden hangilerini bir araya getirdiğini biliyorum” demiş ve her rekâtta ikisi okunacak yirmi tane mufassal sure ile Hâ-Mîm'le başlayan iki sure saymıştır.”²⁹⁰

İbn Hacer (ö. 852/1449), Müslim'in (ö. 261/875) kaydettiği rivayetten hareketle bu kişinin Nehk b. Sinân el-Becelî olduğunu söylemiştir.²⁹¹

14. İkrime şöyle demiştir: “Mekke'de Makâm-ı İbrâhim'in yanında namaz kılan **birisini** görmüştüm. Namazdaki her hareket değişikliğinde, yatış ve kalkışlarında tekbir getiriyordu. Bunu garipseyerek Abdullah b. Abbâs'a anlattığımda bana şöyle

²⁸⁶ Buhârî, Ezân, 106, c.1, s.201, 202.

²⁸⁷ Katâde ile ilgili rivayet şöyledir: Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre adamın biri, başka birinin İhlâs suresini tekrarlayıp durduğunu işitmiş. Sabah olunca adamın yaptığını biraz hafife alarak Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bu durumu haber vermiş. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuş: “Nefsîm kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu sure Kur'ân'ın üçte birine denktir (Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân, 13, c. 3, s. 415). Bulkînî'nin naklettiğine göre İhlâs suresini tekrarlayan adam Katâde, onu işiten kişi ise Ebû Saîd el-Hudrî'dir (Bulkînî, *İfham*, s. 446, 447).

²⁸⁸ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 2, s. 424; Aynî, *Umdetu'l-kârî*, c. 6, s. 62. Kubâ sakinlerinden biri olan Külsûm, Benû Amr b. Avf'tandır. Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicret ettiği zaman Kubâ'da kaldığı günlerde onun evinde misafir olarak kalmıştır (Aynî, *Umdetu'l-kârî*, c. 6, s. 62).

²⁸⁹ Kâf suresinden Nâs suresine kadar olan surelere mufassal sureler denmektedir. Sureleri birbirinden ayıran besmele bu surelerde çok fazla bulunduğu için bu ismi almıştır (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 508).

²⁹⁰ Buhârî, Ezân, 106, c. 1, s. 202.

²⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 508).

dedi: “Hay anasız kalasın. Sen bunun Resûlullah’ın (s.a.s.) namazı olduğunu bilmiyor musun?!”²⁹²

Kastallânî, Taberânî’nin *el-Mu‘cemu’l-evsat*’ında geçtiğini ileri sürerek namaz kılan şahsın Ebû Hüreyre (r.a.) olduğunu söylemiştir.²⁹³

15. Zeyd b. Vehb şöyle demiştir: “Bir gün Huzeyfe, rukû ve secdeleri âzâları tam olarak sükûn bulacak şekilde yapmayan **birisini** gördü ve ona şöyle dedi: Sen namaz kılmadın! Eğer bu şekilde ölecek olursan Cenâb-ı Hakk’ın Muhammed’i (s.a.s.) yaratmış olduğu fitrat dışında bir ölümle ölersün.”²⁹⁴

Bu adamın kimliğiyle ilgili bir bilgi tespit edilememiştir.

16. Rifâ‘a b. Râfi‘ ez-Zurakî şöyle demiştir: “Biz bir gün Resûlullah’ın (s.a.s.) arkasında namaz kılıyorduk. Zat-ı âlîleri rükûdan başlarını kaldırırlarken سمع الله لمن حمده “Allah kendisine hamd edenleri işitir” deyince, **cemaatte bulunanlardan birisi** ربنا ولك الحمد حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه “Rabbimiz, hamd sana mahsustur; bol, her türlü gösterişten, hâlisane ve hayırlarla dolu bir hamd ile sana hamd ederiz” dedi...”²⁹⁵

İbn Beşkûvâl (ö. 578/1183), *Ğavâmiz*’inde kaydettiği rivayete dayanarak bu şahsın Rifâ‘a b. Râfi‘ ez-Zurakî olduğunu söylemiştir.²⁹⁶

17. Muhammed b. Amr b. Atâ şöyle demiştir: “Bir defasında Resûlullah’ın (s.a.s.) ashabından **birkaç kişiyle** oturuyordum. Bu sırada Nebî’nin (s.a.s.) nasıl namaz kıldığı konusu açıldı ve Ebû Humeyd es-Sâ‘idî şöyle dedi: Aranızda Resûl-i Ekrem’in (s.a.s.) nasıl namaz kıldığını en iyi bilen kişi benim. Onun şu şekilde namaz kıldığını gördüm.”²⁹⁷

Muhammed b. Amr, sahâbeden birkaç kişi ile beraber oturduğunu belirtmektedir. Ancak bunların kimler olduğunu ve kaç kişi olduklarını zikretmemiş ve mübhem bırakmıştır. Hadis kaynaklarında geçtiğine göre bu sahabiler on kişidir.

²⁹² Buhârî, Ezân, 116, c. 1, s. 204.

²⁹³ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 437.

²⁹⁴ Buhârî, Ezân, 119, c.1, s. 205.

²⁹⁵ Buhârî, Ezân, 126, c.1, s.207.

²⁹⁶ İbn Beşkûvâl, *Ğavâmiz*, c. 1, s. 388.

²⁹⁷ Buhârî, Ezân, 145, c. 1, s. 214, 215.

Bunların altısı şunlardır: Ebû Humejd es-Sâ'idî, Ebû Hüreyre, Ebû Üseyd es-Sâ'idî, Muhammed b. Mesleme, Ebû Katâde, Sehl b. Sa'd.²⁹⁸

Kalan dört kişiyle ilgili ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ebû Humejd künyesiyle şöhret bulan sahabinin adı Abdurrahmân b. Saîd, Ebû Katâde'nin Hâris b. Rib'î el-Ensârî, Ebû Üseyd es-Sâ'idî'nin ise Mâlik b. Rabî'a'dır.²⁹⁹

18. Ebû Hüreyre şöyle demiştir: “**Ashâb-ı kirâm'ın fakirleri** Resûlullah'a (s.a.s.) gelerek, “Ey Allah'ın Resûlü, çok mala sahip olan zengin kardeşlerimiz yüksek dereceler ve ebedî nimet yurdunu kazandılar gitti! Onlar bizim kıldığımız gibi namaz kılıyor, bizim gibi oruç tutuyorlar. Fakat malları çok olduğu için bizim yapamayacağımız amelleri de işliyorlar” dediler...”³⁰⁰

Mezkûr rivayette geçen fakir sahabilerin kaç kişi oldukları hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Müslim'in (ö. 261/875) kaydettiği rivayet, bu sahabilerin muhacirlerden olduğunu göstermektedir.³⁰¹

İbn Hacer'in naklettiğine göre Ebû Hüreyre, Ebu'd-Derdâ ve Ebû Zerr el-Ğîfârî, Allah Resûlü'ne gelen kişiler arasında bulunmaktadır.³⁰²

19. Abdurrahmân b. Âbis dedi ki: “**Birisi** gelip Abdullah b. Abbâs'a, “Sen hiç Resûlullah (s.a.s.) ile birlikte bayram namazı için musallaya (namaz kılınan yere) gittin mi?” diye sordu. İbn Abbâs ona şu cevabı verdi: “Evet! Bayram namazı için Hz. Peygamber (s.a.s.) ile birlikte musallada bulundum...”³⁰³

İbn Hacer bu kişiyle ilgili şöyle demiştir: “Bu şahsın kim olduğu açıklanmamıştır. Zannımca bazı rivayetlerde bu adamın mezkûr hadisin râvisi olan Abdurrahmân b. Âbis olduğu geçmektedir.” Kastallânî de benzer bilgiler vermiştir.

²⁹⁸ İbn Mâce, İkâmetu's-salât, 15, c. 1, s. 466, 467; Ebû Dâvûd, Salât, 118, c. 1, s. 235, 236; Tirmîzî, Salât, 227, c. 1, s. 228.

²⁹⁹ Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, *el-Esmâ'u'l-mübheme fi'l-enbâi'l-muhkeme*, Kâhire, Mektebetü'l-hâncî, 1997, c. 3, s. 219; Bulkînî, *İfham*, s. 79; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Mukaddime, s. 377.

³⁰⁰ Buhârî, Ezân, 155, c. 1, s. 218.

³⁰¹ Müslim, Mesâcid, 142, c. 1, s. 338.

³⁰² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 2, s. 594.

³⁰³ Buhârî, Ezân, 161, c. 1, s. 223.

Halebî (ö. 884/1480) ise ismini bilmediğini söylemiştir.³⁰⁴ İbn Abbâs'a soran kişinin hadisin râvîsi olması muhtemeldir.

2.11. Salâtu'l-Cumu'a Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “Hz. Ömer bir cuma günü ayakta hutbe îrâd ederken ilk **hicret edenlerden bir zat** mescide girmişti. Bunun üzerine Hz. Ömer ona seslenerek, “Vakitten haberin var mı senin?” dedi...”³⁰⁵

Cuma namazına hutbe esnasında gelen bu zat, ilk müslüman ve ilk muhâcirlerden olan Osmân b. Affân'dır (r.a.). Mübhem şahsın Hz. Osmân olduğunu Müslim'in Ebû Hüreyre'den naklettiği şu rivayetten anlıyoruz: Bir cuma günü Ömer b. el-Hattâb cemaate hutbe okurken Osmân b. Affân mescide giriverdi. Hz. Ömer ona imâda bulunarak, “Bazı kimselere ne oluyor ki, ezân okunduktan sonraya gecikiyorlar?” dedi. Bunun üzerine Osmân, “Ey Müminlerin Emîri! Ezânı işittikten sonra abdest almaktan daha fazla bir şey yapamadım, sonra buraya geldim!” dedi. Hz. Ömer, “Sadece abdest almakla yetindin öyle mi! Siz Resûlullah'ı (s.a.s.), “*Biriniz cumaya geldiği zaman, boy abdesti alsın!*” buyururken işitmediniz mi?” dedi.”³⁰⁶

2. İbn Ömer'den nakledildiğine göre bir gün Hz. Ömer mescidin kapısında (Utârid b. Hâcib tarafından) satılığa çıkarılmış ipek bir elbise gördü ve Resûlullah'a (s.a.s.), “Ey Allah'ın Resûlü! Keşke şu ipek elbiseyi satın alsanız ve cuma günleri ile heyetleri kabul ettiğiniz günlerde giyseniz!” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Bu elbiseyi ancak ahirette bundan hiçbir nasibi olmayan kimseler giyer.*” Daha sonraki günlerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ipek elbise getirildi ve Nebî (s.a.s.) bunlardan birini Hz. Ömer'e verdi. Hz. Ömer, “Ey Allah'ın Resûlü! Utârid'in sattığı ipek hakkında o sözü sarf etmişsiniz ama bana giymem için bu ipeği veriyorsunuz” deyince Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Ben bu ipeği sana giyesin diye vermiyorum ki...*” Bunun üzerine Hz. Ömer, Resûlullah'tan (s.a.s.) aldığı

³⁰⁴ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 404; Halebî, *Tavzîh*, s. 73; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 2, s. 529.

³⁰⁵ Buhârî, Cuma, 2, c. 1, s. 226.

³⁰⁶ Müslim, Cuma, 4, c. 2, s. 3.

elbiseyi Mekke’de bulunan ve henüz müslüman olmayan **müşrik kardeşine** hediye etti.³⁰⁷

İbn Beşkuvâl (ö. 578/1183) ve Halebî’nin belirttiğine göre zikredilen mübhem şahıs, Mekke’de ikamet eden Hz. Ömer’in anne tarafından kardeşi Osmân b. Hakîm’dir.³⁰⁸

3. İbn Ömer şöyle demiştir: “**Hz. Ömer’in eşi** sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmak üzere mescide gelirdi. Kendisine, “Ömer’in hoşuna gitmediği ve kıskanç bir erkek olduğunu bildiğin halde niçin mescide gelmek üzere dışarı çıkıyorsun?” diye soruldu. O da şöyle mukabelede bulundu: “Ömer (r.a.) niçin benim mescide gelmeme engel olmuyormuş?” **Adam** şu cevabı verdi: “Onu engelleyen, Resûl-i Ekrem’in (s.a.s.) şu sözüdür: “*Allah’ın kadın kullarının mescidlere gelmelerine engel olmayın.*”³⁰⁹

İbn Hacer, Zührî’den naklederek rivayette mübhem bırakılan Hz. Ömer’in eşini Saîd b. Zeyd’in kızkardeşi olan Âtike bt. Zeyd olarak açıklamış ve Abdurrezzâk’ın Ma’mer’den naklettiği rivayetten hareketle metinde geçen diyalogun Hz. Ömer ile eşi arasında geçtiğini ve bu adamın Hz. Ömer olduğunu söylemiştir. Ayrıca Humeydî’den naklederek bu diyalogun İbn Ömer ile aralarında geçmiş olabileceği ihtimalini de zikretmektedir. Kastallânî; Ahmed b. Hanbel ve Abdurrezzâk’ın kaydettiği rivayetten hareketle bu adamın Hz. Ömer olduğunu söylemiştir.³¹⁰

4. Hz. Aişe’den (r.a.) şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) zamanında insanlar gerek evlerinden, gerekse Medine’ye dört mil mesafedeki veya daha uzak bölgelerdeki yerleşim yerlerinden nöbet usulüyle cuma namazına üstleri başları toz içinde gelirlerdi. Terledikleri için toz toprak vücutlarına iyice yapıştırdı ve bedenlerinden ter kokusu yayılırdı. Bir defasında **birisi** Hz. Peygamber’in (s.a.s.)

³⁰⁷ Buhârî, Cuma, 7, c. 1, s. 228.

³⁰⁸ İbn Beşkuvâl, *Gavâmiz*, c. 1, s. 179; Halebî, *Tavzîh*, s. 73.

³⁰⁹ Buhârî, Cuma, 13, c. 1, s. 231.

³¹⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 41; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 570. İbn Hacer, Hz. Ömer’in eşine ‘benim’ diyeceği yerde ‘Ömer’in hoşuna gitmediğini bildiğin halde’ şeklinde hitab etmesinin iltifat (Bir üsluptan başka bir üsluba intikal etmek veya bir üslubu bırakıp başka bir üsluba geçmek) veya tecrîd (Birinin kendini mücerred bir şahıs, yâni ayrı bir adam farzederek ona hitabetmesi) kabilinden olduğunu belirtmektedir (İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 41).

yanına geldi. Ben de orada bulunuyordum. Resûlullah (s.a.s.) o şahsa şöyle dedi: “*Bari bugün için iyice temizlensen, ne kadar iyi olur!*”³¹¹

Bu kişinin kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

5. Bişr b. Sâbit’in naklettiğine göre Ebû Halde şöyle demiştir: “Bir defasında **cuma imâmı** bize namazı kıldırması ve sonra Enes b. Mâlik’e, Resûlullah’ın (s.a.s.) öğle namazını nasıl kıldırıldığını sormuştu.”³¹²

Kastallânî (ö. 923/1517), cuma namazını kıldırın imâmın Haccâc b. Yûsuf’un amcaoğlu el-Hakem b. Ebû ‘Ukayl es-Sakafî olduğunu söylemiştir.³¹³

6. Sâib b. Yezîd’in şöyle dediği nakledilmiştir: “Cuma günü ek olarak ikinci ezân uygulamasını başlatan Hz. Osmân’dır. O dönemde Medine’de nüfus arttığı için Hz. Osmân böyle bir uygulamayı başlatmak zorunda kalmıştı. Daha önceleri Resûlullah’ın (s.a.s.) sadece **bir müezzini** vardı ve cuma ezânı imâm minbere çıkıp oturunca okunurdu.”³¹⁴

İbn Hacer, Hz. Peygamber’in müezzinlerinden olan İbn Ümmü Mektûm’un sadece sabah namazı için ezân okuduğunu ve rivayetteki müezzinin Hz. Bilâl olduğunu belirtmiştir. Halebî de Bilâl, İbn Ümmü Mektûm, Sa’d el-Karaz, Ebû Mahzûre, Abdulazîz b. el-Asamm ve Ziyâd b. el-Hâris’in Allah Resûlüne (s.a.s.) müezzinlik yaptığını nakletmiş ve rivayette geçen müezzinin Hz. Bilâl olduğunu söylemiştir.³¹⁵

7. Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: “Bir cuma günü Resûl-i Ekrem (s.a.s.) hutbe okurken mescide **birisi** girdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona namaz kılıp kılmadığını sordu. Adam kılmadığını söyleyince Resûlullah (s.a.s.) ona, “*Haydi kalk ve namaz kıl*” buyurdu.³¹⁶

Müslim’in (ö. 261/875) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu şahıs Süleyk el-Ğatafânî’dir.³¹⁷

³¹¹ Buhârî, Cuma, 15, c. 1, s. 231.

³¹² Buhârî, Cuma, 17, c. 1, s. 232.

³¹³ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 2, s. 577.

³¹⁴ Buhârî, Cuma, 22, c. 1, s. 234.

³¹⁵ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 56; Halebî, *Tavzîh*, s. 74.

³¹⁶ Buhârî, Cuma, 32, c. 1, s. 238.

³¹⁷ Müslim, Cuma, 58, c. 2, s. 17.

8. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s.) bir cuma günü hutbe okurken **bir adam** kalkıp şunları söyledi: “Ey Allah’ın Resûlü (s.a.s.)! At sürüleri mahvoldu, davarlar susuzluktan kırıldı. Cenâb-ı Hakk’a dua et de bize yardım göndersin.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) ellerini açıp dua etti.³¹⁸

İbn Hacer (ö. 852/1449); Murre b. Ka‘b, Ebû Süfyân Sahr b. Harb ve Abbâs b. Abdulmuttalib ile ilgili anlatılan olayın Enes b. Mâlik’in metinde anlattığı olaydan farklı olduğunu ileri sürerek bu adamı Murre veya Ebû Süfyân yahut Hz. Abbâs olarak açıklamanın doğru olmayacağını belirtmiştir. Beyhakî’nin (ö. 458/1066) *Delâilü’n-Nübüvve*’sinde geçtiğini ileri sürerek bu kişinin Hârice b. Hısn b. Huzeyfe el-Fezârî olduğunu söylemiştir.³¹⁹

9. Câbir b. Abdullah’ın şöyle dediği nakledilmiştir: “Biz Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ile birlikte namaz kılarken gıda maddesi getiren **bir kervan** geldi. Bunun üzerine cemaat (namazı terk edip) kervana doğru gitti. O gün geriye Resûlullah (s.a.s.) ile birlikte sadece **on iki kişi** kalmıştı. Bunun üzerine, “*Onlar bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona doğru giderler ve seni ayakta bırakırlar*”³²⁰ ayeti indi.³²¹

Kastallânî, rivayette zikredilen kervanın Dihyetü’l-Kelbî veya Abdurrahmân b. Avf yahut ikisine ait bir kervan olduğunu nakletmektedir.³²² Bunun dışında kervanın kaç kişiden oluştuğu ve bunların kim olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

İbn Hacer, Süheylî’nin naklettiği rivayette on iki kişinin cennetle müjdelenen on sahabe, Bilâl ve İbn Mes‘ûd olarak açıklandığını söylemiştir. Başka bir rivayette İbn Mes‘ûd yerine Ammâr b. Yâsir’in zikredildiğini belirtmektedir. Ancak İbn Mes‘ûd olduğunu bildiren rivayetin daha güçlü ve doğru olduğunu beyan etmiştir.³²³

10. Sehl b. Sa‘d şöyle demiştir: “Bizim aramızda **bir kadın** vardı. Küçük bir dere kenarında ziraatle meşgul olur ve pazı yetiştirirdi. Cuma günleri olduğunda

³¹⁸ Buhârî, Cuma, 34, c. 1, s.238. Buhârî bu rivayeti İstiskâ bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, İstiskâ, 6, c. 1, s. 259).

³¹⁹ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 404.

³²⁰ Cuma, 62/11.

³²¹ Buhârî, Cuma, 38, c.1, s.240.

³²² Kastallânî, *İrşadu’s-sârî*, c. 2, s. 615.

³²³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 93.

pazıları ayıklar ve saplarını yapraklarından ayırarak bir tencereye atardı. Sonra üzerine bir tutam arpa atıp pişirirdi...’’³²⁴

Rivayette geçen kadının kimliğiyle ilgili bir bilgi tesbit edilememiştir.

2.12. ‘İdeyn Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: “Bir gün Resûl-i Ekrem (s.a.s.) odama gelmişti. O sırada yanımda **iki kız çocuk** vardı ve Bu‘âs savaşlarını anlatan şarkılar/marşlar söylüyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s.) döşeğe uzandı ve yüzünü diğer tarafa çevirdi. Bir süre sonra Ebû Bekir geldi ve bana, “Resûlullah’ın (s.a.s.) yanında şeytan işi çalgılarla eğleniyorsunuz, öyle mi?” diye azarlamaya başladı. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) ona yönelerek, “*Rahat bırak çocukları!*” dedi. Ben de Ebû Bekir’in boş bir anından faydalanıp çocuklara gözümle işaret ettim ve çıktılar.³²⁵

Buhârî’nin (ö. 256/869) mezkûr hadisten bir bab sonra kaydettiği rivayette iki kız çocuğun Ensâr’dan oldukları belirtilmiştir.³²⁶

İbn Hacer şöyle demiştir: “Taberânî (ö. 360/971), bu iki kızdan birinin Hassân b. Sâbit’in kızı olduğunu söylemiştir. Sülemî’nin *el-Erba’in*’inde Abdullah b. Selâm’ın kızları olarak geçmektedir. İbn Ebu’d-Dünyâ’nın *el-İdeyn* kitabında kaydettiği rivayette iki çocuktan birisi Hamâme olarak açıklanmıştır. Diğer çocuğun ismine ise vakıf değilim. Ancak adının Zeyneb olması muhtemeldir.”³²⁷

2. Enes b. Mâlik’ten nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.s.), “*Kurban bayramı namazından önce kurbanları kesenler yeniden kurban kessinler.*” buyurunca, **bir adam** kalkıp Hz. Peygamber’e (s.a.s.), “Bugün insanların canlarının et çektiği bir gündür!” dedi ve yoksul olan komşularından bahsetti. Galiba Allah Resûlü onu tasdik etti. Sonra bu şahıs, “Benim henüz bir yaşımı doldurmamış ve iki tane besili koyundan daha çok sevdiğim bir keçim var, (Bunu kurban edebilir miyim?)” diye sordu. Nebî (s.a.s.) ona müsaade etti.”³²⁸

³²⁴ Buhârî, Cuma, 40, c. 1, s. 240.

³²⁵ Buhârî, Salâtu’l-İdeyn, 2, c. 1, s. 244.

³²⁶ Buhârî, Salâtu’l-İdeyn, 3, c. 1, s. 245.

³²⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 114.

³²⁸ Buhârî, Salâtu’l-İdeyn, 5, c. 1, s. 245.

Buhârî'nin mezkûr hadisın bulunduğu babda kaydettiği ikinci rivayetten anlaşıldığına göre bu şahıs el-Berâ b. 'Âzib'in dayısı Ebû Bürde b. Niyâr'dır.³²⁹

3. İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Ben Resûl-i Ekrem (s.a.s.), Ebu Bekir (r.a.), Ömer (r.a.) ve Osmân (r.a.) ile birlikte Ramazan Bayramı namazlarında bulundum. Hepsi de bayram namazını hutbeden önce kıldırır ve ardından hutbeye geçerdı. Resûlullah (s.a.s.) hutbe için çıkmıştı. Eliyle insanlara oturun diye işaret edişi hâlâ gözlerimin önünde capcanlı duruyor. Hutbeden sonra cemaatin arasından ilerleyerek kadınların bulunduğu yere kadar vardı. O sırada yanında Bilâl de bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) kadınların yanına ulaşınca, "Ey Peygamber! Eğer mümin kadınlar sana gelip bey'at etmek isterse..."³³⁰ ayetini okudu. Ayeti bitirdikten sonra kadınlara, "Siz bu ayette zikredilen bey'ata bağlı mısınız?" diye sordu. **Kadınlardan sadece birisi**, "Evet!" diyerek cevap verdi..."³³¹

Kastallânî, Beyhaki'nin (ö. 458/1066) kaydettiği rivayetten hareketle bu bayanın Esmâ bt. Yezîd olarak açıklanabileceğini söylemiştir.³³²

2.13. Vitir Bölümünde Geçen Mübhem şahsiyetler

1. Abdullah b. Ömer'den şöyle nakledilmiştir: "**Birisi** Resûlullah'a (s.a.s.) gelip gece namazının nasıl kılınacağını sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) şöyle cevap verdi: "Gece namazı ikişer rekât halinde kılınır. Fakat sizden biri sabah namazının vaktinin gireceğinden endişe ederse bir rekât kılar. Böylece bu bir rekâtlık namaz onun daha önce kıldığı rekâtları tekleştirir."³³³

Bulkînî (ö. 824/1421), Taberânî'nin *el-Mu'cemu's-sağır*'inde kaydettiği rivayette soruyu soran kişinin Abdullah b. Ömer olarak geçtiğini ve bu rivayetin Müslim'in kaydettiği, "Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a.s.) soru sordu. Ben Resûlullah ile soruyu soran kişinin arasında duruyordum" şekindeki rivayetle

³²⁹ Buhârî, Salâtu'l-İdeyn, 5, c. 1, s. 246.

³³⁰ Mumtehine, 60/12.

³³¹ Buhârî, Salâtu'l-İdeyn, 19, c.1, s.251.

³³² Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 2, s. 676.

³³³ Buhârî, Vitir, 1, c. 1, s. 254. Buhârî aynı rivayeti Teheccud bölümünde de kaydetmiştir (Buhârî, Teheccüd, 10, c. 1, s. 291).

çeliştiğini belirtmiştir. Zira bu rivayet soru soran kişinin İbn Ömer olmadığını göstermektedir.³³⁴

Kastallânî her iki ihtimali zikrettikten sonra bu hâdisenin farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından gerçekleşmiş olabileceğine dikkat çekerek Taberânî'nin rivayetinden hareketle mezkûr hadiste geçen şahsı İbn Ömer olarak açıklamanın yanlış olmayacağını belirtmektedir.³³⁵

2. 'Âsım şöyle demiştir: "Enes b. Mâlik'e kunut duasının okunup okunmadığını sordum ve aramızda şöyle bir konuşma geçti: "Kunut meşrû kılındı. Peki rükûdan önce mi sonra mı okunur?" diye sorduğumda, "Rükûdan önce" diyerek cevap verdi. "**Falanca kişi** bana senin, "kunut rükûdan sonra okunur" dediğini nakletti" dediğimde, "Yalan söylemiş veya yanılmış" dedi..."³³⁶

İbn Hacer, rivayetteki kişinin açık bir şekilde isminin beyan edildiğini görmediğini, Buhârî'nin bu babda mezkûr hadisten önce kaydettiği rivayetten hareketle bu şahsın Muhammed b. Sîrîn olabileceğini söylemiştir.³³⁷

2.14. Kusûf Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Hz. Aişe'den nakledildiğine göre **bir yahûdî kadın** Hz. Aişe'ye bir şey istemeye/dilenmeye gelmiş ve ona, "Allah seni kabir azabından korusun!" demiştir. Hz. Aişe, Resûl-i Ekrem'e (s.a.s.), "İnsanlar kabirlerinde azap görecekler mi?" diye sorduğunu ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kabir azabından Allah'a sığındığını söylemiştir."³³⁸

Rivayette geçen Yahûdî kadının kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

2. Buhârî → Muhammed b. Mihrân → el-Velîd b. Müslim → Evzâî ve **başka biri** → 'Urve → Hz. Aişe.

Hz. Aişe'den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) zamanında güneş tutulmuştu. Hz. Peygamber (s.a.s.) **bir kişiyi** görevlendirerek, "Cemaatle namaz

³³⁴ Bulkînî, *İfham*, s. 100.

³³⁵ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 4.

³³⁶ Buhârî, *Vitir*, 7, c. 1, s. 256.

³³⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 177.

³³⁸ Buhârî, *Kusûf*, 7, c. 1, s. 269.

kılmaya hazır olun!” diye bağırmasını emretti. Daha sonra öne geçti ve ikişer rekât halinde toplam dört rekât namaz kıldırdı.”³³⁹

Mezkûr rivayetin hem metninde hem de isnâdında mübhem şahsiyet bulunmaktadır. Halebî, Müslim’in isnâdda geçen mübhem kişiyi Abdurrahmân b. Nemir olarak açıkladığını söylemiştir.³⁴⁰

Bakabildiğimiz kadarıyla metinde geçen kişiyle ilgili bir bilgiye rastlayamadık.

2.15. Sucûdu’l-Kur’ân Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

Abdullah b. Mes‘ûd’dan şöyle nakledilmiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.), Necm suresini Mekke’de iken okuyup secde edince orada bulunanlar da onunla birlikte secde etti. Fakat sadece **yaşlı bir adam** secdeye varmadı. Bu adam yerden bir avuç çakıl veya toprak alıp alınca kadar kaldırdı ve “Böyle yapmak bana yeter” dedi. Ben o adamı daha sonra gördüm; o inkârcı bir kâfir olarak öldürüldü.”³⁴¹

Buhârî’nin Tefsîr bölümünde kaydettiği rivayette bu adamın Ümeyye b. Halef olduğu belirtilmiştir.³⁴²

2.16. Teheccüd Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Cündeb b. Abdullah’ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Cibril (a.s.) uzun bir süre Resûl-i Ekrem’e (s.a.s.) vahiy getirmedi. Bunu fırsat bilen **Kureyşli bir kadın**, “Artık şeytani ona uğramaz oldu” diye alay etti. Bunun üzerine, “*Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki, Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı*”³⁴³ ayetleri nâzil oldu.”³⁴⁴

Halebî, Peygamberimiz ile alay eden bu kadının, Allah Resûlü’nün amcası Ebû Leheb’in karısı el-‘Avrâ’ Ümmü Cemîl olduğunu söylemiştir.³⁴⁵

2. Muğîre b. Şu‘be’nin şöyle dediği nakledilmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) geceleri o kadar çok namaz kılardı ki, bu yüzden ayakları/baldırları şişerdi. Ona (niye bu

³³⁹ Buhârî, Kusûf, 19, c. 1, s. 273.

³⁴⁰ Halebî, *Tavzîh*, s. 78.

³⁴¹ Buhârî, Sucûdu’l-Kur’ân, 1, c. 1, s. 274.

³⁴² Buhârî, Tefsîr, 53, c. 3, s. 363.

³⁴³ Duhâ, 93/1-3.

³⁴⁴ Buhârî, Teheccüd, 4, c. 1, s. 288.

³⁴⁵ Halebî, *Tavzîh*, s. 78.

kadar kendini yoruyorsun) **dendiğinde**, “*Ben Allah’a çokça şükreden bir kul olmayayım mı?*” buyurdu.³⁴⁶

Buhârî’nin kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber’e bunu diyen Hz. Aişe’dir.³⁴⁷

3. Abdullah b. Mes’ûd (r.a) şöyle demiştir: Hz. Peygamber’e (s.a.s.) **bir adamdan** bahsedildi ve “Sabaha kadar uyudu, namaza kalkmadı” denildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Şeytan onun kulağına bevletmiştir*” buyurdu.³⁴⁸

İbn Hacer bu kişinin ismine vakıf olamadığını, Saîd b. Mansûr’un naklettiği rivayetten İbn Mes’ûd olduğunun anlaşılabilirliğini söylemiştir.³⁴⁹

4. Abdullah b. Amr b. el-‘Âs (r.a.) Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kendisine şöyle dediğini bildirmiştir: “*Ey Abdullah! **Falanca** gibi olma. O, geceleri namaza kalkardı, daha sonra bunu terk etti.*”³⁵⁰

İbn Hacer, rivayetlerde bu kişinin kim olduğuna dair bir bilgiye rastlamadığını, Hz. Peygamber’in, “Ey Abdullah! Falanca gibi olma” sözü ile belli bir şahsı kasdetmeksizin sadece Abdullah b. Amr’ı böyle bir işten sakındırmak istemiş olabileceğini söylemektedir.³⁵¹

2.17. el-‘Amel fi’s-Salât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Hüreyre (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şu sözünü rivayet etmiştir: “**Bir kadın**, “Ey Cüreyc!” diyerek mabedde ibadetle meşgul olan oğluna seslendi. Adam içinden, “Allah’ım, annem (bana sesleniyor oysa benim) namazım (devam ediyor)” dedi. Kadın tekrar, “Ey Cüreyc!” diye seslendi. Adam yine içinden, “Allah’ım, annem (bana sesleniyor oysa benim) namazım (devam ediyor)” dedi. Kadın “Allah’ım! Cüreyc fahişelerin yüzüne bakmadıkça ölmesin!” diye beddua etti. Cüreyc’in ibadethanesine **koyun güden bir kadın** sığıncıydı. Bir gün bu kadın doğum yaptı. Ona, “Bu çocuk kimden?” diye sorulunca kadın, “Cüreyc’den” dedi. Cüreyc

³⁴⁶ Buhârî, Teheccüd, 6, c.1, s.289.

³⁴⁷ Buhârî, Tefsîr, 48, c. 3, s. 355.

³⁴⁸ Buhârî, Teheccüd, 13, c. 1, s.292.

³⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 337.

³⁵⁰ Buhârî, Teheccüd, 19, c.1, s. 294, 295.

³⁵¹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 349.

ibadethaneden çıkararak, “Çocuğun benden olduğunu iddia eden kadın nerede?” diye sordu. Daha sonra çocuğa, “Ey çocuk, senin baban kim?” diye sordu. Çocuk, “**Koyun çobanı falanca**” diye cevap verdi.³⁵²

Cüreyc’in mübhem bırakılan annesi ve koyun güden kadının kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Halebi’nin (ö. 884/1480) naklettiğine göre çocuğun babasının adı Suheyb’dur.³⁵³

2. el-Ezrak b. Kays şöyle demiştir: Ahvâz’da Harûrîlerle (Hâricîlerle) savaşıyorduk. Bir de baktım ki, nehrin kenarında atının gemini elinde tutarak namaz kılan bir adam duruyor (Şu’be bu adamın Ebû Berze el-Eslemî olduğunu söylemiştir). Hayvan, adamın elinden kurtulmaya çalışıyor, adam da hayvan ile birlikte gidiyordu. **Hâricîlerden bir adam**, “Ya Rab! Şu ihtiyara cezasını ver” diye beddua etti...³⁵⁴

Hâricîlerden olan bu adamın kimliğiyle ilgili bir bilgi tesbit edilememiştir.

3. Saîd el-Makburî, Ebû Hüreyre’den şöyle dediğini rivayet etmiştir: İnsanlar, Ebû Hüreyre için “Çok hadis rivayet ediyor” diyorlar. Ben **bir adama** rastladım da ona, “Resûlullah (s.a.s.) bu gece yatsıda ne okudu?” diye sordum. “Bilmiyorum” dedi. Ben, “Namazda yok muydun?” diye sordum. Adam, “Vardım” dedi. Bunun üzerine ben, “Onun (s.a.s.) ne okuduğunu biliyorum, falanca sureyi okudu” dedim.³⁵⁵

Bakabildiğimiz kadarıyla rivayette geçen adamın kim olduğu hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

2.18. Cenâiz Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Zerr’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Bana rabbimden **bir elçi** gelerek şunu bildirdi (veya müjdeledi): Ümmetimden Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayarak ölen kişi cennete girer.*” Dedim ki: “Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?” Allah Resûlü (s.a.s.), “*Zina etse ve hırsızlık yapsa da*” buyurdu.³⁵⁶

³⁵² Buhârî, el-‘Amel fi’s-salât, 7, c. 1, s. 308.

³⁵³ Halebî, *Tavzîh*, s. 80.

³⁵⁴ Buhârî, el-‘Amel fi’s-salât, 11, c. 1, s. 309, 310.

³⁵⁵ Buhârî, el-‘Amel fi’s-salât, 18, c. 1, s. 313.

³⁵⁶ Buhârî, Cenâiz, 1, c. 1, s. 319.

Buhârî'nin (ö. 256/869) Tevhîd bölümünde kaydettiği rivayette, gelen elçinin Hz. Cibrîl olduğu geçmektedir.³⁵⁷

2. Câbir (r.a.) şöyle demiştir: **Babam** (Uhud savaşında) öldürüldüğünde ben onun yüzünü açıp ağlıyordum. Müslümanlar benim böyle yapmamı engelledikleri halde, Hz. Peygamber (s.a.s.) beni engellemiyordu. Halam Fâtıma ağlıyordu. Nebî (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Ağlasan da ağlamasan da, siz cenazeyi kaldırmıncaya kadar melekler onu kanatlarıyla gölgelemeye devam ederler.*”³⁵⁸

Kastallânî (ö. 923/1517) ve Halebî, Câbir'in babasının Abdullah b. Amr olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁹

3. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Hastalığı sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ziyaret ettiği **bir hasta kişi** öldü. Bu kişi geceleyin ölmüş, (yakınları da) onu geceleyin defnetmişlerdi. Sabah olunca vefatı duyurdular. Resûlullah (s.a.s.), “*Bana niçin bildirmediniz?*” dedi. Ölünün yakınları, “Gece olduğundan sana zorluk çıkarmak istemedik.” dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.), o kişinin kabrine gelerek onun için cenaze namazı kıldı.”³⁶⁰

Kastallânî, Taberânî'nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayete dayanarak bu kişinin Talha b. el-Berâ olduğunu söylemiştir.³⁶¹

4. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.s.) **bir kabrin** başında ağlayan **bir kadının** yanına uğradı ve ona, “*Allah'tan kork ve sabret*” dedi.³⁶²

Müslim'in (ö. 261/875) kaydettiği rivayette kabirde medfûn olan kişinin kabrin başında ağlayan kadının oğlu olduğu geçmektedir.³⁶³ Ancak bakabildiğimiz kadarıyla Buhârî şerhleri ve mübhemâta dair eserlerde bu çocuk ve kabrin başında ağlayan kadının kimliği ile ilgili bir bilgiye rastlayamadık.

³⁵⁷ Buhârî, Tevhîd, 33, c. 4, s. 474.

³⁵⁸ Buhârî, Cenâiz, 3, c. 1, s. 321.

³⁵⁹ Halebî *Tavzîh*, s. 82; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 313.

³⁶⁰ Buhârî, Cenâiz, 5, c. 1, s. 321, 322.

³⁶¹ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 317.

³⁶² Buhârî, Cenâiz, 7, c. 1, s. 322. Buhârî bu rivayeti Cenâiz bölümünde tekrar kaydetmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 31, c.1, s.329).

³⁶³ Müslim, Cenâiz, 15, c. 2, s. 46.

5. İbn Ömer (r.a.), Saîd b. Zeyd'in (ölen) **çocuğuna** hanut (bir çeşit koku) sürdü ve taşıdı. Namazını kıldı, (yeniden) abdest almadı.³⁶⁴

İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Halebî, Ebu'l-Cehm el-'Alâ' b. Mûsâ'nın kaydettiği rivayete dayanarak bu çocuğun Abdurrahmân b. Saîd olduğunu söylemişlerdir.³⁶⁵

6. Ümmü Atiyye el-Ensâriyye (r.a.) şöyle demiştir: **Resûlullah'ın (s.a.s.) kızı** vefat ettiğinde bizim yanımıza gelip şöyle buyurdu: “*Onu üç, beş veya gerekirse daha fazla su ve sidr (sabun yerine kullanılan kokusu güzel bir ot) ile yıkayın. Sonuncu yıkamaya kâfûr (okaliptüs) veya kâfûrdan bir miktar katın. Yıkamayı bitirdiğinizde bana haber verin.*” Yıkamayı bitirdiğimizde ona haber verdik. Bize gömleğini verdi ve “*Bunu vücuduna sarın*” buyurdu.³⁶⁶

Müslim'in kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamberin vefat eden kızı Zeyneb'tir.³⁶⁷

İbn Hacer, Müslim'in kaydettiği bu rivayete değindikten sonra Tirmîzî'de Ümmü Atiyye'nin Hz. Peygamber'in kızı Ümmü Külsûm'un vefat ettiği sırada orda bulunduğu dair bir rivayetin yer aldığını nakletmiştir. Ümmü Atiyye'nin Hz. Peygamber'in her iki kızının da cenâzesinde hazır bulunduğunu söylemekle iki rivayetin uzlaştırılabileceğini belirtmiştir.³⁶⁸

7. Eyyûb (şöyle demiştir: İbn Sîrîn'in şöyle dediğini duydum: Hz. Peygamber'e (s.a.s.) beyat eden Ensâr kadınlarından biri olan Ümmü Atiyye, **Basra'daki oğlunu** görmek üzere aniden Basra'ya geldi ancak oğluna yetişemedi.(Oğlu ölmüştü veya Basra'dan ayrılmıştı).³⁶⁹

Rivayette geçen çocuğun kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgi tesbit edilememiştir.

8. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: **Bir adam** Arafât'ta vakfede iken bineğinden düştü. Deve de adamın boynunu kırdı (adam derhal öldü). Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Onu su ve sidr ile yıkayın ve iki kat ihramı içinde*

³⁶⁴ Buhârî, Cenâiz, 8, c. 1, s. 322.

³⁶⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 465; Halebî, *Tavzîh*, s. 83.

³⁶⁶ Buhârî, Cenâiz, 8, c. 1, s. 323. Buhârî bu rivayeti Cenâiz bölümünde tekrarlamıştır (Buhârî, Cenâiz, 15, c. 1, s. 324, 325).

³⁶⁷ Müslim, Cenâiz, 40, c. 2, s. 53.

³⁶⁸ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 408.

³⁶⁹ Buhârî, Cenâiz, 15, c. 1, s. 324, 325.

*kefenleyin. Ona koku sürmeyin, başını da örtmeyin. Çünkü o kıyamet gününde telbiye getirdiği halde diriltilecektir.*³⁷⁰

İbn Hacer bu adamın ismine vakıf olamadığını ve onu Vâkıd b. Abdullah olarak açıklayanın yanlış olduğunu belirtmektedir.³⁷¹ Aktardığımız dışında bu şahısla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

9. İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: (Medine'deki münafıkların reisi) Abdullah b. Übeyy öldüğünde **oğlu**, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Gömleğinizi bana verin de babamı onunla kefenleyeyim. Onun namazını kılın ve onun için istiğfâr edin" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) gömleğini ona verdi ve "(Kefenlendiğinde) bana haber ver de namazını kılalım" dedi.³⁷²

Bulkînî (ö. 824/1421) bu kişinin Hubâb olduğunu ve Hz. Peygamber tarafından adının Abdullah olarak değiştirildiğini söylemiştir.³⁷³

10. Sehl b. Sa'd es-Sâ'idî (r.a.) şöyle demiştir: "**Bir kadın** elinde örülmüş yeni bir kaftanla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna girdi. (Sehl), "Bilir misiniz bürde nedir? Şemle'dir (bütün bedeni örten bir elbisedir)" dediler. Sehl, "Evet" dedi. (Sehl, olayı anlatmaya devam ederek şöyle dedi): Kadın, Resûlullah'a (s.a.s.), "Bunu kendi elimle dokudum ve senin giymen için getirdim" dedi. Allah Resûlü (s.a.s.) de onu aldı. O sıra o elbiseye ihtiyacı vardı. Sonra Nebî (s.a.s.) bunu giyerek yanımıza çıktı. **Sahâbeden biri** bunu beğenerek şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Bu ne güzelmüş. Lütfen bunu bana veriniz." (Hz. Peygamber (s.a.s.) evine girerek o elbiseyi çıkardı ve onu isteyen kişiye gönderdi). **Orada hazır bulunanlar**, "İyi etmedin. Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) bu elbiseye ihtiyacı vardı. Sen ise onun geri çevirmeyeceğini bilerek ondan bunu istedin" dediler. Adam "Vallahi ben bunu giymek için istemedim. Ben bu elbise kefenim olsun diye istedim" dedi. Sehl der ki: "Gerçekten de bu elbise onun kefeni oldu."³⁷⁴

Bakabildiğimiz kadarıyla rivayette geçen kadın ve orada hazır bulunanların kim olduğuna dair bir bilgiye ulaşamadık.

³⁷⁰ Buhârî, Cenâiz, 19, c. 1, s. 325.

³⁷¹ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 408.

³⁷² Buhârî, Cenâiz, 22, c. 1, s. 326.

³⁷³ Bulkînî, *İfham*, s. 114.

³⁷⁴ Buhârî, Cenâiz, 28, c. 1, s. 328.

Hız. Peygamber'den (s.a.s.) kaftanı isteyen kişiyle ilgili İbn Hacer, Muhib et-Taberî'nin (ö. 694/1295) *el-Ahkâm* adlı eserinde Taberânî'ye (ö. 360/971) nispet ederek bu kişinin Abdurrahmân b. 'Avf olarak açıkladığını ve *el-Mu'cemu'l-kebîr*'de böyle bir bilgiye rastlamadığını belirtmektedir.³⁷⁵ Ancak Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebîr*'inde bu kişinin Sa'd b. Ebû Vakkâs olduğu belirtilmiştir.³⁷⁶

11. Muhammed b. Sîrîn şöyle demiştir: "Ümmü Atiyye'nin **bir oğlu** öldü. Üçüncü gün olunca sufre (sarı renkli güzel koku) getirilmesini istedi ve bunu kendisine sürerek şöyle dedi: "Koca dışında başka bir kimse için üç günden fazla yas tutmamız (süslenmeyi terk etmemiz) yasaklanmıştır."³⁷⁷

Rivayette geçen mübhem çocuğun adı ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

12. Zeynep bt. Ebû Seleme şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Habîbe'nin yanına girdim. Dedi ki: Resûlullah'tan şöyle buyurduğunu işittim: "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir kadının ölen bir kimse için üç günden fazla yas tutması helal değildir. Ancak kocası için dört ay on gün yas tutar." Zeynep bt. Ebû Seleme dedi ki: Sonra **erkek kardeşi** öldüğünde Zeynep bt. Cahş'ın yanına girdim. Güzel koku getirilmesini istedi ve bu kokuyu süründü..."³⁷⁸

İbn Hacer, metinde geçen Zeynep bt. Cahş'ın ölen kardeşinin kim olduğunu tam olarak tespit edemediğini ve Hz. Zeynep'in Abdullah, 'Abd ve Ubeydullah olmak üzere üç tane kardeşinin olduğunu söylemiştir. Kardeşi Abdullah'ın Uhud savaşında şehit düştüğünü ve mezkûr hadisi rivayet eden Zeynep bt. Ebû Seleme'nin o zaman daha süt emen küçük bir çocuk olduğu için "Sonra **erkek kardeşi** öldüğünde Zeynep bt. Cahş'ın yanına girdim" gibi bir ifade bulanamayacağını belirterek bu kişinin Abdullah olmadığını söylemiştir. Kardeşi 'Abd'ın Hz. Ömer'in halife olduğu döneme kadar yaşadığını ve Zeynep bt. Cahş'tan sonra vefat ettiğini naklederek bu kişinin 'Abd olarak da açıklanamayacağını söyler. Son olarak bu kişinin Ubeydullah b. Cahş olabileceğini, Zeynep bt. Cahş'ın anne tarafından bir kardeşi veya sütkardeşi olma ihtimalini nakletmektedir.³⁷⁹

³⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 487.

³⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, c. 6, s. 200.

³⁷⁷ Buhârî, Cenâiz, 30, c. 1, s. 329.

³⁷⁸ Buhârî, Cenâiz, 30, c. 1, s. 329.

³⁷⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 492.

13. Usâme b. Zeyd (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) **kızı**, “**Oğlum** ölmek üzere, bize geliniz” diye Resûlullah'a (s.a.s.) haber gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) kızına selam gönderip şöyle cevap yolladı, “*Aldığı da verdiği de Allah'a aittir. Her şeyin Allah katında bir eceli vardır. Sabret! Sabrının sevabını Allah'tan bekle.*” Kızı and vererek Allah Resûlü'nün (s.a.s.) gelmesi için bir kez daha haber yolladı. Bunun üzerine Nebî (s.a.s.), yanında Sa'd b. Mu'âz, Mu'âz b. Cebel, Übeyy b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit ve **başka kimseler** bulunduğu halde (kızının yanına) gitti..³⁸⁰

Bulkînî, İbn Beşkuvâl'den (ö. 578/1183) naklederek Hz. Peygamber'in gelmesi için haber yollayan kızının Hz. Zeyneb olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer, hiçbir rivayette açıklanmadığını ileri sürerek bu çocuğun Ali b. Ebu'l-Âs b. Rabî' olduğuna dair Dimyâtî'nin naklettiği ihtimalin doğru olmadığını söylemiştir. Belâzûrî'den naklederek Hz. Rûkiyye'nin oğlu Abdullah b. Osmân b. Affân öldüğünde Hz. Peygamber'in onu kucağına aldığını ve “*Allah (c.c.) kullarından yalnızca merhamet sahibi olanlara merhamet eder*” dediğini belirtmiştir. Ayrıca Bezzâr'ın *Müsned*'inde bu çocuğun Hz. Fâtıma'nın oğlu Muhsin b. Ali b. Ebû Tâlib olarak açıklandığını nakletmiştir.³⁸¹

İbn Hacer, metinde geçen mübhem çocukla ilgili rivayetleri aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Anlatılan bu olayda ölen çocuk kız değil de erkek olsaydı ve Hz. Peygamber'e gelmesi için haber yollayan kişi kız Hz. Zeyneb olmasaydı rivayette geçen çocuğu Hz. Fâtıma'nın oğlu Muhsin b. Ali olarak açıklamak daha doğru olurdu. Ancak Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde kaydettiğine göre haber yollayan kişi Hz. Zeyneb, ölen çocuk ise erkek değil kız çocuktur.” Daha sonra İbn Hacer, *Müsned*'de bu kızın Umâme bt. Zeyneb olarak açıklandığını belirtmiş, ayrıca Taberânî'nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayette Umâme bt. Zeyneb olarak açıklanmasının erkek değil de kız çocuk olduğunu teyid ettiğini söylemiştir. Biz de Buhârî'nin el-Merdâ bölümünde kız çocuk olarak geçtiğine rastladık.³⁸²

³⁸⁰ Buhârî, Cenâiz, 32, c. 1, s. 330.

³⁸¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 502.

³⁸² Buhârî, el-Merdâ, 9, c. 4, s. 27; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 502, 503.

Metinde Hz. Peygamber ile birlikte gelen bazı kimseler mübhem bırakılmıştır. Kastallânî (ö. 923/1517), bazı rivayetlerde geçtiğini ileri sürerek Usâme b. Zeyd ve ‘Ubâde b. es-Sâmit’in bu kimselerden olduğunu söylemiştir.³⁸³

14. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’in (s.a.s.) (vefat eden) **kızının** cenazesine katıldık. Resûlullah (s.a.s.) kabrin bir tarafına oturmuştu. Gözlerinden yaşlar boşaldığını gördüm. “*İçinizden bu gece cinsel ilişkide bulunmayan var mı?*” buyurdu. Ebû Talha, “Ben” dedi. Allah Resûlü (s.a.s.), “*O halde kabre in*” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Talha kabre indi.”³⁸⁴

Bulkînî, Taberî’nin (ö. 310/923) kaydettiği rivayetten hareketle vefat edenin Ümmü Külsûm olduğunu belirtmiştir. İbn Hacer de Vâkîdî (ö. 207/823), İbn Sa’d (ö. 230/845), Taberî ve Tahâvî’nin (ö. 321/933) rivayetlerinde kaydettiklerini belirterek vefat edenin Ümmü Külsûm olduğunu söylemiştir.³⁸⁵

15. Abdullah b. Ubeydullah b. Ebû Müleyke şöyle demiştir: “Mekke’de Hz. Osmân’ın (r.a.) **kızlarından biri** vefat etti. Biz de onun cenazesine katıldık. Cenazeye İbn Ömer ve İbn Abbâs da katıldı...”³⁸⁶

Müslim’in (ö. 261/875) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Osmân’ın vefat eden kızı Ümmü Ebân bt. Osmân’dır.³⁸⁷

16. Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: “Uhud savaşında (şehit olan) babamın (cenazesi), kendisine müsle yapılmış (organları parçalanmış) bir halde getirilip Hz. Peygamber’in (s.a.s.) önüne konuldu. Bir elbise ile örtülmüştü. Ben elbiseyi açmak istedim, oradakiler bana engel oldular. (Aradan bir miktar zaman geçti) tekrar açmak istedim, bana yine engel oldular. Resûlullah (s.a.s.) babamın (cenazesinin) kaldırılmasını emretti, cenaze kaldırıldı. O (s.a.s.), bağırmakta olan bir kadının sesini işiterek, “*Bu nedir?*” diye sordu. Oradakiler, “**Amr’ın kızı yahut kız kardeşi**” dediler. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Niçin ağlıyor? İster ağlasın*

³⁸³ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 362.

³⁸⁴ Buhârî, Cenâiz, 32, c. 1, s. 330. Buhârî aynı rivayeti bu bölümde tekrar kaydetmiştir. (Buhârî, Cenâiz, 71, c. 1, s. 344).

³⁸⁵ Bulkînî, *İfham*, s. 119; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 3, s. 505.

³⁸⁶ Buhârî, Cenâiz, 32, c. 1, s. 330, 331.

³⁸⁷ Müslim, Cenâiz, 22, c. 2, s. 48.

*ister ağlamasın, melekler onun cenazesi kaldırılincaya kadar onu kanatlarıyla gölgelediler.”*³⁸⁸

Buhârî'nin (ö. 256/869) cenâiz bölümünün başlarında kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Amr'ın kızı olan bu kadın Câbir'in halası Fâtıma bt. Amr'dır.³⁸⁹ Kastallânî'nin naklettiğine göre Amr'ın kızı değil de kız kardeşi ihtimaline göre bu kadın, Câbir'in öldürülen babası Abdullah'ın halasıdır.³⁹⁰ Ancak kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İbn Hacer, Amr'ın kız kardeşi olabileceğine dair şüphenin mezkûr hadisin râvîlerinden biri olan Süfyân b. 'Uyeyne'ye ait olduğunu belirtmiş ve Buhârî'nin cenâze bölümünün başlarında kaydettiği rivayete dayanarak bu ihtimalin yanlış olduğunu, Amr'ın kızı olması ihtimalinin doğru olduğunu söylemiştir.³⁹¹

17. Sa'd b. Ebû Vakkâs şunu nakletmiştir: Resûlullah (s.a.s.), veda haccı yaptığı yıl, artan hastalığı sebebiyle beni ziyaret etti. Ben, “Hastalığım artık son sınıra ulaştı. Ben mal sahibi (zengin) bir insanım. Mirasçı olarak da yalnızca **bir kızım** var. Malımın üçte ikisini sadaka olarak vereyim mi?” dedim. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Hayır*” dedi...³⁹²

Halebî (ö. 884/1480), Zehebî'den (ö. 748/1348) naklederek bu kızın adının Aişe olduğunu söylemiş, İbn Hacer ise Ümmü'l-Hakem olduğunu ve Aişe olduğunu söyleyenin yanıldığını belirtmiştir.³⁹³

18. Ebû Mûsâ'nın oğlu Ebû Bürde şöyle demiştir: (Babam) Ebû Mûsâ hastalandı ve bayıldı. Baş, **ailesinden bir kadının** kucağında. (Kadın ağlamaya başladı.) Ebû Mûsâ onu engelleyebilecek bir durumda değildi. Ebû Mûsâ bir müddet sonra ayılınca şöyle dedi: “Ben Resûlullah'ın (s.a.s.) berî olduğu kişiden berîyim. Resûlullah (s.a.s.), feryat ederek ağlayan, bir musibetle karşılaşınca saçını başını yolan, elbisesini yırtan kimseden kendini berî saymıştır.”³⁹⁴

³⁸⁸ Buhârî, Cenâiz, 34, c. 1, s. 332.

³⁸⁹ Buhârî, Cenâiz, 3, c. 1, s. 321.

³⁹⁰ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 370.

³⁹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 512.

³⁹² Buhârî, Cenâiz, 36, c. 1, s. 333.

³⁹³ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 409; Halebî, *Tavzîh*, s. 86.

³⁹⁴ Buhârî, Cenâiz, 37, c. 1, s. 333.

İbn Hacer ve Kastallânî, Nesâî'nin kaydettiği rivayetten hareketle bu kadının Ebû Mûsâ'nın eşi Ümmü Abdullah bt. Ebû Dûme olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁵

19. Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: “Zeyd b. Hârise, Ca‘fer b. Ebû Tâlib ve İbn Revâha'nın (r.a.) şehit edildiklerine dair haber Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaştığında o (s.a.s.), üzüntüsünü belli edecek şekilde bir kenarda mahzun mahzun oturdu. Ben kapı aralığından kendisine bakıyordum. Bu sırada **birisi** Resûlullah'a (s.a.s.) geldi ve “Ca‘fer'in **hanımı** ve Ca‘fer ve eşinin orda hazır bulunan **bazı kadın akrabaları** (feryat ederek) ağlaşıyorlar” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) ondan, kadınların bu şekilde bağırmasını engellemesini istedi...³⁹⁶

Hazır bulunan kadın akrabalar ve Hz. Peygamber'e geldiği belirtilen kişinin kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. İbn Hacer ve Kastallânî, Hz. Ca‘fer'in hanımının adını Esmâ bt. ‘Umeys olarak açıklamışlardır.³⁹⁷ Feryat ederek ağlayan kadın akrabaların ise kim olduğu bilinmemektedir.

20. Enes b. Mâlik (r.a) şöyle demiştir: Ebû Talha'nın hasta **bir oğlu** vardı. Ebû Talha evde yok iken vefat etti. **Hanımı** oğlunun öldüğünü görünce kocası için yemek hazırladı. Oğlunun cenazesini de evin bir köşesine koydu. Ebû Talha gelince, “Çocuk nasıl?” diye sordu. Kadın, “Çocuk sakinleşti, rahata kavuşmuş olmasını umarım” dedi. Ebû Talha karısının doğru söylediğini sandı. Geceleyin Ebû Talha ile hanımı birlikte oldular. Sabah olunca Ebû Talha yıkandı. Evden çıkmak istediğinde hanımı ona çocuğun öldüğünü haber verdi. Ebû Talha, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile namaz kıldıktan sonra aralarında geçen hadiseyi ona anlattı. Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Umarım ki Allah, bu geceni sizin için mübarek kılar.*”

Süfyân şöyle demiştir: Ensâr'dan **bir adam** dedi ki: “Ben, Ebû Talha ile hanımının o gecenin mahsûlü olarak doğan **çocuğunun** tam **dokuz çocuğu** olduğunu gördüm. Hepsi de Kur'ân okurlardı.”³⁹⁸

Bulkînî (ö. 824/1421), Ebû Talha'nın hanımının Ümmü Süleym olduğunu, İbn Hibbân ve Hâkim'in kaydettikleri rivayette vefat eden çocuğun Ebû Umeyr olarak açıklandığını söylemiştir.³⁹⁹

³⁹⁵İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 515; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 375.

³⁹⁶Buhârî, *Cenâiz*, 40, c. 1, s. 334.

³⁹⁷İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 517; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 378.

³⁹⁸Buhârî, *Cenâiz*, 41, c. 1, s. 334.

Kastallânî; Beyhakî ve Saîd b. Mansûr'un kaydettiği rivayetten hareketle Ensâr'dan olan adamı 'Abâye b. Rifâ'a olarak açıklamıştır. Ebû Talha'nın doğan çocuğunun Abdullah olduğunu, İbnü'l-Medînî (ö. 234/848-49) ve İbn Sa'd'dan (ö. 230/845) naklederek mübhem bırakılan dokuz çocuğun İshâk, İsmâil, Yâkûb, Umeyr, Amr, Muhammed, Abdullah, Zeyd ve Kâsım olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁰

21. Ümmü Atiyye (r.a.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.s.), beyat sırasında bizden ölünün arkasından feryat etmeyeceğimize dair söz aldı. Bu söze içimizden şu beş kişiden başkası uymadı: Ümmü Süleym, Ümmü 'Alâ', Mu'âz'ın (İbn Cebel) Ebû Sebre'nin kızı olan hanımı ve başka **iki kadın** yahut Ebû Sebre'nin kızı, Mu'âz'ın hanımı ve diğer **bir kadın**."⁴⁰¹

Hadisi rivayet eden kişi, Ebû Sebre'nin kızı ile Mu'âz b. Cebel'in hanımının aynı kişi olup olmadığına şüpheye düşmüştür. İbn Hacer, İbn Sa'd'dan naklederek Mu'âz'ın hanımını Ümmü Amr bt. Hallâd b. Amr es-Sülemiyye olarak açıklamış ve ikisinin farklı kişi olmasını daha doğru bulmuştur. Ebû Sebre'nin kızının Ümmü Külsûm olabileceğini, Ümmü Atiyye'den nakledilen başka bir rivayete dayanarak mübhem kalan beşinci kadının Ümmü Atiyye olduğunu belirtmiştir.⁴⁰²

22. Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "*Kim cenaze namazı kılınıncaya kadar bir cenazeye katılırsa bir kîrat ecir alır. Kim de cenaze gömülünceye kadar bir cenazede bulunursa iki kîrat ecir alır.*" İki kîrat nedir? diye **soruldu**. Hz. Peygamber (s.a.s.), "*İki büyük dağ gibidir*" buyurdu.⁴⁰³

Rivayette Allah Resûlün'e soruyu soran kişi mübhem bırakılmıştır. Halebî'nin (ö. 884/1480) naklettiğine göre Ebû 'Avâne, *Sahîh*'inde onu Ebû Hüreyre olarak açıklamıştır.⁴⁰⁴

23. Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: Yanımızdan **bir cenaze** geçti. Hz. Peygamber (s.a.s.) cenaze için ayağa kalktı. Biz de ayağa kalktık. Sonra biz, "Ey

³⁹⁹ Bulkînî, *İfham*, s. 121.

⁴⁰⁰ Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 382.

⁴⁰¹ Buhârî, *Cenâiz*, 45, c. 1, s. 336.

⁴⁰² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 3, s. 530.

⁴⁰³ Buhârî, *Cenâiz*, 48, c. 1, s. 340.

⁴⁰⁴ Halebî, *Tavzîh*, s. 89.

Allah'ın Resûlü! Bu bir Yahûdî cenazesi” dedik. Resûlullah (s.a.s.), “*Cenazeyi gördüğünüzde ayağa kalkın*” buyurdu.⁴⁰⁵

Rivayette geçen mübhem şahsın kimliği hakkında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

24. Şa‘bî’den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Hz. Peygamber’i (s.a.s.) gören bir kişi bana şunu haber verdi: “Allah Resûlü (s.a.s.), diğer kabirlerden **ayrı duran bir kabrin** yanına geldi. Ashâbını safa soktu, kendisi dört tekbir getirdi. (Şa‘bî’ye soruldu): “Ey Ebû Amr! Bunu sana kim anlattı?” O, “İbn Abbâs (r.a.)” dedi.⁴⁰⁶

Bulkînî, İbnü’l-Esîr’in (ö. 630/1233) *Üsdü’l-ğâbe*’sinde geçtiğini belirterek mezkûr kabirde medfûn olan kişinin Habîb b. Habâşe veya Talha b. el-Berâ olarak açıklanabileceğini söylemiş, ancak Mescid-i Nebevî’nin temizliği ile uğraşan Ümmü Mihcân olarak açıklanmasını daha doğru bulmuştur.⁴⁰⁷

25. Câbir b. Abdullah (r.a.), Hz. Peygamber’in (s.a.s.) şöyle buyurduğunu söyledi: “*Bugün Habeş’te iyi bir insan vefat etti. Hadi onun namazını kılalım.*” Bunun üzerine biz saf tuttuk. Safılar halinde Resûlullah’ın arkasında dururken Allah Resûlü (s.a.s.) o kişinin namazını kıldırdı. Ebu’z-Zübeyr, Câbir’den şunu rivayet etmiştir: “Ben ikinci safta idim.”⁴⁰⁸

Müslim’in (ö. 261/875) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Habeş’te vefat eden kişi, Habeşlilerin kiralı Ashame’dir.⁴⁰⁹

26. Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Yahûdîler, zina etmiş olan bir yahûdî **erkek ve kadını** Hz. Peygamber’e (s.a.s.) getirdiler. Allah Resûlü (s.a.s.) onların recmedilmesini emretti. Bunun üzerine mescitte cenazelerin bulunduğu yere yakın bir yerde recmedildiler.”⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Buhârî, Cenâiz, 49, c. 1, s. 337.

⁴⁰⁶ Buhârî, Cenâiz, 54, c. 1, s. 339.

⁴⁰⁷ Bulkînî, *İfham*, s. 126, 127.

⁴⁰⁸ Buhârî, Cenâiz, 54, c. 1, s. 339.

⁴⁰⁹ Müslim, Cenâiz, 65, c. 2, s. 61.

⁴¹⁰ Buhârî, Cenâiz, 60, c. 1, s. 341.

Bulkînî ve Halebî'nin naklettiğine göre Süheylî, *Mübhemâtu'l-Kur'ân* adlı eserinde rivayette geçen kadını Bûsre olarak açıklamıştır.⁴¹¹ Adamın kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

27. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.s.) geceleyin defnedilmiş olan **bir adamın** cenaze namazını kıldı. Resûlullah (s.a.s.) ve ashâbı namaza durdular. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Bu kimdir?*” diye sormuştu. Sahâbe, “Falan kişidir. Dün gece defnedildi” demişlerdi. Bunun üzerine namazını kılmışlardı.”⁴¹²

Halebî bu kişinin kim olduğunu bilmediğini, Hz. Peygamber'in Ümmü Mihcân, Habîb b. Habâşe ve Talha b. el-Berâ'nın medfûn oldukları mezara gelerek cenaze namazı kıldığını belirtmektedir.⁴¹³

28. Câbir b. Abdullah (r.a.) şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.s.), birlikte kabre koyacağı Uhud şehitleri hakkında, “*Bunların hangisi Kur'ân'ı daha çok öğrenmiştir?*” diye sorardı, kendisine birisi gösterildiği zaman onu diğerinden önce kabre koydururdu. Câbir (r.a.) şöyle demiştir: “Babam ve **amcam** yünden bir bürde ile birlikte kefenlendiler.”⁴¹⁴

Kastallânî (ö. 923/1517) ve Bulkînî, İbn Sa'd'dan naklederek Câbir'in amcam dediği kişinin Amr b. Cemûh olduğunu ve Câbir'in gerçek amcası olmadığını, saygıdan dolayı babasının dostuna amca dediğini belirtmişlerdir.⁴¹⁵

29. Câbir (r.a.) şöyle demiştir: Uhud savaşına çıkılacağı gün babam beni gecedan çağırdı ve şöyle dedi: “Öyle sanıyorum ki ben, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) ashâbı içinde ilk öldürülecekler arasında olacağım. Benim, Resûlullah'ın (s.a.s.) canı dışında geride bıraktığım en değerli kişi sensin. Benim borcum var, onu öde. **Kız kardeşlerine** iyi davran.” Sabah oldu. (Gerçekten de babam) savaşta ilk öldürülenler arasında idi. Onunla beraber kabre **bir kişi** daha konuldu...⁴¹⁶

⁴¹¹ Bulkînî, *İfhâm*, s. 128; Halebî, *Tavzîh*, s. 89.

⁴¹² Buhârî, *Cenâiz*, 69, c. 1, s. 343.

⁴¹³ Halebî, *Tavzîh*, s. 90.

⁴¹⁴ Buhârî, *Cenâiz*, 75, c. 1, s. 345.

⁴¹⁵ Bulkînî, *İfhâm*, s. 129; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 437.

⁴¹⁶ Buhârî, *Cenâiz*, 77, c. 1, s. 346.

Buhârî'nin Meğâzî bölümünde kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre Câbir'in dokuz kız kardeşi bulunmaktadır.⁴¹⁷ Ancak bakabildiğimiz kaynaklarda kimlikleriyle ilgili bir bilgiye rastlamadık. Bir önceki rivayette belirttiğimiz gibi babası ile birlikte defnedilen kişi Amr b. Cemûh'tur.

30. Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beraber **bir topluluk** içinde İbn Sayyâd'ın yanına gitti. Onu, Benû Meğâle kabilesinin kasrı yanında **çocuklarla** oynarken buldular. İbn Sayyâd o sıra ergenliğe yaklaşmıştı. Allah Resûlü (s.a.s.) onun yanına gelip de kendisine hafifçe vuruncaya kadar onun geldiğini fark etmedi. Resûlullah (s.a.s.) İbn Sayyâd'a, "*Sen benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahitlik ediyor musun?*" diye sordu. İbn Sayyâd ona baktı ve şöyle dedi: "*Şahitlik ederim ki sen, ümmîlerin Resûlüsün.*" ..."⁴¹⁸

Rivayette geçen mübhem şahısların kim oldukları hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

31. Enes (r.a.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hizmet eden **yahûdî bir çocuk** vardı. Bu çocuk hastalandı. Resûlullah (s.a.s.) onu ziyaret etti, başucunda oturdu. Çocuğa, "Müslüman ol" dedi. Çocuk yanında duran babasına baktı. Babası ona, "Ebu'l-Kâsım'a itaat et" dedi. Bunun üzerine çocuk Müslüman oldu. Allah Resûlü (s.a.s.) çocuğun yanından ayrıldı ve şöyle dedi: "*Onu ateşten (cehennemden) kurtaran Allah'a hamdolsun*".⁴¹⁹

İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Bulkînî, İbn Beşkûvâl'den (ö. 578/1183) naklederek bu çocuğu Abdulkuddûs olarak açıklamışlardır.⁴²⁰

32. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: Bakî'ü'l-ğarkad'da (Bakî' mezarlığı) **bir cenazede**ydik. Hz. Peygamber (s.a.s.) yanımıza gelerek oturdu, biz de onun etrafına oturduk. Elinde bir âsâ vardı. Başını eğdi, âsâyı yere vurmaya başladı. Sonra şöyle buyurdu: "*Sizin hepinizin ve can taşıyan tüm insanların cennetteki ve cehennemdeki yeri yazılmıştır (takdir edilmiştir). Kimin saîd (bahtiyar) ve kimin şakî (bedbaht)*

⁴¹⁷ Buhârî, Meğâzî, 18, c. 3, s. 110.

⁴¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 79, c. 1, s. 347.

⁴¹⁹ Buhârî, Cenâiz, 79, c. 1, s. 348.

⁴²⁰ Bulkînî, İfham, s. 131; İbn Hacer, Mukaddime, s. 411.

*olduğu da takdir edilmiştir.” Bir adam, “Ey Allah’ın Resûlü! Allah’ın bizim için takdir ettiği şeye güvenerek ameli bırakamaz mıyız? dedi...”*⁴²¹

Cenazenin kime ait olduğuyula ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Kastallânî, Buhârî’nin (ö. 256/869) Tefsîr bölümündeki rivayetinden hareketle soruyu soran adamın Hz Ali, Müslim’in (ö. 261/875) rivayetinden hareketle Surâka b. Mâlik, Tirmîzî’nin rivayetinden hareketle Hz. Ömer; Ahmed b. Hanbel, Bezzâr (ö. 292/905) ve Taberânî’nin (ö. 360/971) rivayetinden hareketle Hz. Ebû Bekir olduğunun anlaşıldığını nakletmiştir. Soruyu soran kişilerin birden fazla olduğunu söyleyerek birbirinden farklı olan bu rivayetlerin uzlaştırılabileceğini söylemiştir.⁴²²

33. Hasan-ı Basrî şöyle demiştir: “Cüdebe bize bu mescitte Hz. Peygamber’den (s.a.s.) hadis rivayet etti. Ne biz bunu unuttuk, ne de Cüdebe’in Nebî’nin (s.a.s.) ağzından yalan uyduracağından korkarız. Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “(Sizden önceki ümmetlerde) **Bir adamın** yarası vardı. Adam kendini öldürdü. Allah “Kulum acele etti (sabretmedi), ben de cenneti ona haram kıldım” dedi.”⁴²³

Rivayette geçen adamın kimliğiyle ilgili bir bilgiye ulaşamadık.

34. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: **Bir cenazeye** yanından geçtik/ rastladık, onu hayırla yâd ettik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Vâcip (gerekli) oldu*” buyurdu. Daha sonra **başka bir cenazeye** karşılaştık, onun kötülüklerinden bahsedildi. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) yine “*Vâcip oldu*” buyurdu...⁴²⁴

Bakabildiğimiz kadarıyla rivayetdeki cenazelerin kimlere ait olduğu hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

35. Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: “**Bir yahudî kadın** kendisinin yanına gelip kabir azabından bahsetti ve “Allah seni kabir azabından korusun” dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a.), Resûlullah’a (s.a.s.) kabir azabı hakkında sordu. O (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Evet. Kabir azabı vardır.*” (Hz. Aişe (r.a.) der ki): “Allah Resûlü’nü

⁴²¹ Buhârî, Cenâiz, 82, c. 1, s. 350.

⁴²² Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 459, 460.

⁴²³ Buhârî, Cenâiz, 83, c. 1, s. 350.

⁴²⁴ Buhârî, Cenâiz, 85, c. 1, s. 351.

(s.a.s.) bundan sonra ne zaman namaz kılarken görsem, mutlaka kabir azabından Allah'a sığınmıştır."⁴²⁵

Bakabildiğimiz kaynaklarda bu kadının kimliğiyle ilgili bir bilgiye rastlayamadık.

36. Hz. Aişe (r.a.) şöyle dedi: “**Bir adam** Hz. Peygamber’e (s.a.s.), “ **Annem** aniden öldü. Öyle zannediyorum ki, yaşasaydı malını tasadduk ederdi. Ben onun yerine sadaka versem onun için ecir var mıdır?” diye sordu. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Evet*” dedi.⁴²⁶

Kastallânî ve Halebî (ö. 884/1480), rivayette geçen adamın Sa’d b. ‘Ubâde, annesinin ‘Amra bt. Mes‘ûd olduğunu söylemiştir.⁴²⁷

37. Amr b. Meymûn el-Evdî şöyle demiştir: Ömer İbnu’l-Hattâb (r.a.), oğluna şöyle dedi: “Ey Ömer’in oğlu Abdullah! Müminlerin anası Aişe’ye git ve şöyle de: “Ömer İbnu’l-Hattâb sana selam söylüyor.” Sonra ondan iki arkadaşım (Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. Ebûbekir (r.a.) ile birlikte gömülmek istediğimi söyle. Hz. Aişe şöyle dedi: “Ben Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir’in kabirlerinin yanını kendim için istiyordum. Ben bugün onu (Hz. Ömer’i) kendime tercih edeceğim.” Abdullah, babası Ömer’in yanına dönünce Ömer, “Ne oldu?” diye sordu. Abdullah, “Sana izin verdi ey Müminlerin Emîri” dedi. Ömer şöyle dedi: “Benim için oraya gömülmekten daha önemli bir şey yoktu. Ben ölünce cenazemi taşıyıp Aişe’nin yanına götürün. Sonra ona, “Ömer İbnu’l-Hattâb buraya gömülmek için izin istiyor” deyin. Şayet izin verirse beni oraya gömün. İzin vermezse müslümanların kabirlerine gömün. Ben bu iş (halifelik) için, Resûlullah’ın (s.a.s.) kendilerinden razı olarak vefat ettiği kişilerden daha layık kimseler bilmiyorum. Şayet onlar birini halife seçerlerse halife odur. Onun emirlerini dinleyip ona itaat edin. Hz. Ömer (r.a.) halife seçilmek üzere şûrâyâ katılacak kişiler arasında Osmân, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân b. Avf ve Sa’d b. Ebû Vakkâs’ın adını zikretti. **Ensar’dan bir genç** Hz. Ömer’in huzuruna girerek, “Allah’ın müjdesiyle sevin ey Müminlerin Emîri! Senin müslümanlıkta kendince de malum olan bir öncelik ve hayrın vardır. Sen daha

⁴²⁵ Buhârî, Cenâiz, 86, c. 1, s. 353.

⁴²⁶ Buhârî, Cenâiz, 95, c. 1, s. 357.

⁴²⁷ Halebî, *Tavzîh*, s. 93; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 495.

sonra halife tayin edildin ve adaletle hükmettin. Bunların tümünden sonra da sana şehitlik nasip oldu” dedi.”⁴²⁸

Kastallânî, İbn Sa‘d’dan (ö. 230/845) naklederek İbn Abbâs’ın Ömer b. Hattâb’ın yanına gelip bu tür sözlerle Hz. Ömer’i övdüğünü, rivayetteki gencin Ensâr’dan biri olduğu söylenmeseydi İbn Abbâs olarak açıklanabileceğini belirtmiştir.⁴²⁹

2.19. Zekât Bölümünde Geçen Mübhem Şahsiyetler

1. Ebû Eyyûb el-Ensârî’den nakledildiğine göre, **bir adam** Resûlullah’a (s.a.s.) gelerek, “Bana, cennete girmemi sağlayacak bir amel söyle” dedi. “Bu adama ne oluyor?” denilince Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Onun önemli bir ihtiyacı var. Allah’a (c.c.) kulluk edersin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namazı kılarırsın, zekâtı verirsin ve akrabalık bağlarını kesmezsin*” buyurdu.⁴³⁰

Buhârî, zikrettiği bu hadisten hemen sonra “Bir bedevî Resûlullah’a (s.a.s.) gelerek” şeklinde kaydederek bu rivayeti tekrarlamıştır.⁴³¹

Taberânî’nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre bu kişi Kays kabilesinden olan İbnü’l-Müntefik’tir.⁴³²

2. Hâlid b. Eslem şöyle anlatır: “Abdullah b. Ömer ile birlikte (Medine dışına) çıkmıştık. **Bir bedevi** Abdullah b. Ömer’e, “Bana, ‘*Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda infak etmeyenler...*’ ayetini ⁴³³ açıkla” dedi...⁴³⁴

Riavyette geçen bedevî’nin kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

3. Adiyy b. Hâtim şöyle demiştir: “Resûlullah’ın (s.a.s.) yanında bulunuyordum. **İki adam** geldi. Bunlardan biri fakirlikten, diğeri yol kesicilikten şikâyet etti...”⁴³⁵

⁴²⁸ Buhârî, Cenâiz, 96, c. 1, s. 358.

⁴²⁹ Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 501.

⁴³⁰ Buhârî, Zekât, 1, c. 1, s. 360.

⁴³¹ Buhârî, Zekât, 1, c. 1, s. 361.

⁴³² Taberânî, *Mu‘cemu’l-kebîr*, c. 19, s. 209.

⁴³³ Tevbe, 9/34.

⁴³⁴ Buhârî, Zekât, 4, c. 1, s. 362, 363.

⁴³⁵ Buhârî, Zekât, 9, c. 1, s. 365.

İbn Hacer, rivayette geçen bu iki adamı tanımadığını söylemiştir. Halebî ise Ebû Nu‘aym’ın *Delâilü’n-nübüvve*’sinde bu şahısların Suhayb ve Süleyman isimli iki kişi olduğuna dair bir bilgi bulunduğunu nakletmektedir.⁴³⁶

4. İbn Mes‘ûd şöyle demiştir: “Sadakayı emreden ayet nazil olduğu zaman biz (sadaka verebilmek için) hamallık yapardık. Bu arada **bir kişi** geldi ve çok miktarda sadaka verdi. “Bu adam gösterişçidir” **dediler. Başka bir kişi** geldi ve bir sa‘ (Medine âhâlisinin kullandığı bir ölçü birimi) kadar sadaka verdi. Bu sefer de “Allah’ın bir sa‘a ihtiyacı yoktur” dediler...”⁴³⁷

İbn Hacer, Buhârî’nin Tefsîr bölümünde kaydettiği rivayetten hareketle çok miktarda sadaka veren kişiyi Abdurrahmân b. ‘Avf, bir sa‘ kadar veren şahsı Ebû Akîl olarak açıklamıştır. Vâkîdî’den naklederek Mu‘attib b. Kuşeyr ve Abdurrahmân b. Nebtel’in sadaka verenler hakkında konuşan kişilerden olduğunu söylemiştir. Kastallânî de sadaka veren iki kişiyi Abdurrahmân b. ‘Avf ve Ebû Akîl olarak açıklamış ve onlara laf atanların münafıklardan olduğunu söylemiştir.⁴³⁸ Kaç kişi oldukları ile ilgili ise bir bilgi tespit edilememiştir.

5. Hz. Aîşe şöyle anlatır: “Bir şeyler istemek üzere yanıma **iki kızıyla birlikte bir kadın** geldi. Bende bir hurmadan başka bir şey yoktu. Bunu ona verdim. Kadın hurmayı kızlarına paylaştırdı ve kendisi hiçbir şey yemedi. Sonra kalktı ve gitti. Daha sonra Resûlullah (s.a.s.) geldi. Olan biteni ona anlattım. Bunun üzerine o, “*Kim şu kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya maruz kalırsa bu, onun için cehenneme karşı bir perde olur*” buyurdu.⁴³⁹

Rivayette geçen mübhem kişilerin kim olduklarıyla ilgili bir bilgiye ulaşamamıştır.

6. Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatır: “Resûlullah’a (s.a.s.) **bir kimse** geldi ve “Ey Allah’ın Resûlü! Sevabı en büyük sadaka hangisidir?” diye sordu. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), “*Sihhatli ve cimri iken fakirlik korkusu içine düşerek, zengin olma emelleri taşıırken yaptığın sadakadır. Şu mal falana, bu falana deyip, can*

⁴³⁶ İbn Hacer, *Mukaddime*, s. 412; Halebî, *Tavzîh*, s. 95.

⁴³⁷ Buhârî, *Zekât*, 10, c. 1, s. 366.

⁴³⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, c. 4, s. 32; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 532.

⁴³⁹ Buhârî, *Zekât*, 10, c. 1, s. 366.

boğaza gelinceye kadar sadaka vermeyi erteleme. O sırada zaten malın başkalarının olmuştur” buyurdu.⁴⁴⁰

İbn Hacer bu kişiyi tanımadığını, Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin (ö. 360/971) kaydettiği rivayette Ebû Zerr el-Ğıfârî'nin Hz. Peygamber'e böyle bir soru sorduğunu naklettiklerini ve Hz. Peygamber'in Ebû Zerr'e verdiği cevabın mezkûr rivayette aktarılan cevap ile aynı olmadığını belirtmektedir.⁴⁴¹ Metindeki mübhem şahısla ilgili aktardığımız bu bilgi dışında herhangi bir açıklamaya rastlamadık.

7. Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah'ın (s.a.s.) **hanımlarından bazıları** ona, “Size hangimiz daha çabuk ulaşacak” diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Eli en uzun olanınız*” diye cevap verdi...⁴⁴²

İbn Hacer ve Kastallânî (ö. 923/1517), İbn Hibbân'ın kaydettiği rivayetten hareketle Hz. Peygamber'e bu soruyu soran hanımının Hz. Aişe olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴³

8. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “**Bir kimse** sadaka vereceğine dair yemin etti. Sonra (geceleyin) gitti sadakasını (bilmeden) **bir hırsıza** verdi. Sabah olduğunda insanlar, ‘Hırsıza sadaka verilmiş’ diye konuşmaya başladılar. Bu kişi, ‘Allah’ım! Hamd sana mahsustur. Yemin olsun ki, senin için bir sadaka vereceğim’ dedi. Sadakasını götürdü, (bilmeden) **zina eden bir kadına** verdi. Sabah olunca insanlar, ‘Zina eden kadına sadaka verilmiş’ diye konuşmaya başladılar. Adam, ‘Allah’ım! Sana hamd ederim. Yemin ederim ki, bir sadaka vereceğim’ dedi. Sonra gitti, sadakasını (farkına varmadan) **zengin bir kimseye** verdi. Sabah olunca insanlar, ‘Zengin bir kimseye sadaka verilmiş’ diye konuşmaya başladılar. Adam, ‘Allah’ım! Bütün övgüler sana mahsustur. Hırsıza, zina eden kadına ve zengine (sadaka vermiş oldum).’ dedi. Daha sonra ona **biri** geldi ve dedi ki: Hırsıza sadaka verdin. Umulur ki, artık yaptığı hırsızlıktan utanır da vazgeçer. Zina eden kadına sadaka verdin. Belki o da iffetli olur

⁴⁴⁰ Buhârî, Zekât, 11, c. 1, s. 367.

⁴⁴¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 4, s. 34.

⁴⁴² Buhârî, Zekât, 11, c. 1, s. 367.

⁴⁴³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 4, s. 35; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 537

da yaptığı kötü fiili terk eder. Zengine sadaka verdin. Umulur ki, o da bundan ibret alır da Allah'ın ona verdiği nimetlerden infâk eder.”⁴⁴⁴

İbn Hacer (ö. 852/1449), bu adamın ismine vakıf olmadığını, Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği rivayette İsrâil Oğullarından birisi olduğuna dair bir bilginin bulunduğunu söylemiştir.⁴⁴⁵ Baktığımız kaynaklarda rivayette geçen diğer mübhem şahıslarla ilgili herhangi bir malumata ulaşamadık.

9. Ma'n b. Yezîd şöyle demiştir: “Ben, babam ve **dedem**, Resûlullah'a (s.a.s.) beyat etmiştik. Beni o (s.a.s.) nişanladı ve nikâhımı kıydı. Bir gün Peygamberimiz'e (s.a.s.) bir dava arz ettim. Babam kendisi için tasadduk etsin diye mescitteki **bir adama** bir miktar dinâr verdi. Gittim, dağıtılan dinârlardan ben de aldım, babamın yanına geldim. Babam, “Vallahi, ben onları senin için bırakmadım” dedi. Ben de bu olayı Resûlullah'a (s.a.s.) dava ettim. Allah Resûlü (s.a.s.), “*Ey Yezîd! Sana niyetinin karşılığı (olarak sevap) vardır. Ey Ma'n! Aldığın da sana aittir*” buyurdu.⁴⁴⁶

Bulkînî (ö. 824/1421), İbnü'l-Esîr'den (ö. 630/1233) naklederek Ma'n'ın dedesini el-Ahnes b. Habîb es-Sülemî olarak açıklamıştır.⁴⁴⁷ Rivayette mübhem bırakılan adamın kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

10. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle demiştir: “**Bir bedevî** gelerek hicret etme konusunda Resûlullah'a (s.a.s.) danıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona, “*Sana yazık olur. Çünkü hicret çok zor ve meşakkatli bir iştir. Sadakasını (zekâtını) vereceğin deven var mı?*” buyurdu...⁴⁴⁸

Rivayette geçen bedevînin kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

11. Ebû Saîd el-Hudrî şöyle anlatır: “Bir gün Resûlullah (s.a.s.) minbere oturmuştu. Biz de etrafına oturduk. Sonra, “*Benden sonra, sizin için endişe ettiğim şeylerden biri, dünya güzelliklerinin sizin için açılmasıdır*” buyurdu. **Bir sahâbî**, “Ey Allah'ın Resûlü! Hayırlı bir şey şer getirir mi?” diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) bir süre sustu. Soru soran kimseye, “Neden Allah Resûlü ile

⁴⁴⁴ Buhârî, Zekât, 14, c. 1, s. 367, 368.

⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 4, s. 40.

⁴⁴⁶ Buhârî, Zekât, 15, c. 1, s. 368.

⁴⁴⁷ Bulkînî, *İfham*, s. 144.

⁴⁴⁸ Buhârî, Zekât, 36, c. 1, s. 375.

konusuyorsun? O seninle konuşmuyor ki” dedi. Bir de baktık ki Resûlullah’a vahiy iniyor...”⁴⁴⁹

Bakabildiğimiz kaynaklarda rivayette geçen sahabinin kimliği hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

12. Abdullah b. Mes’ûd’un hanımı Zeynep (r.a.) şöyle anlatır: “Mescitte olduğum sırada Resûlullah’ı (s.a.s.) gördüm. Bana, “*Ziynetlerinden bile olsa sadaka ver*” buyurdu. Zeynep, hem kocası Abdullah’a hem de himayesinde bulunan **yetimlere** infâk ediyordu. Zeynep, kocası Abdullah’a, “Resûlullah’a (s.a.s.) bir sorar mısın? Benim sana ve himayemdeki yetimlere yaptığım infâk sadaka yerine geçer mi?” dedi. Abdullah ona, “Sen kendin sorsana” dedi. Bunun üzerine bir gün Zeynep, Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına gitti. Zeynep olayı şöyle anlatır: “Kapıda benim gibi soruları olan **Ensârdan bir kadın** olduğunu gördüm...”⁴⁵⁰

Nesâî’nin kaydettiği rivayetten anlaşıldığına göre “Ensârdan bir kadın” diye bahsedilen kadın sahâbînin adı da Zeynep’tir.⁴⁵¹ Kastallânî, İbnü’l-Esîr’den (ö. 630/1233) naklederek bu kadın sahâbîyi Ukbe b. Amr el-Ensârî’nin eşi Zeynep olarak açıklamıştır.⁴⁵²

Rivayette geçen yetimlerin kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

13. Ümmü Seleme şöyle anlatır: “Resûlullah’a (s.a.s.), “Ey Allah’ın Resûlü! Ebû Seleme’nin **çocuklarına** yaptığım infâktan dolayı bana sevap var mı? Onlar benim de çocuklarım” diye sordum. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*İnfâk et. Onlara harcadığın şeylerin sevâbını alacaksın*” buyurdu.”⁴⁵³

Kastallânî ve Halebî (ö. 884/1480), rivayette geçen çocukların Seleme, Ömer, Muhammed, Zeynep ve Dürre olduklarını söylemişlerdir.⁴⁵⁴

14. Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) zekât verilmesini emretti. Daha sonra ona, İbn Cemîl, Hâlid b. Velîd ve Abbâs’ın zekât vermediği **söylendi**...⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ Buhârî, Zekât, 47, c. 1, s. 379, 380.

⁴⁵⁰ Buhârî, Zekât, 48, c. 1, s. 380.

⁴⁵¹ Nesâî, Zekât, 82, c. 5, s. 97.

⁴⁵² Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 594.

⁴⁵³ Buhârî, Zekât, 48, c. 1, s. 380.

⁴⁵⁴ Halebî, *Tavzîh*, s. 97; Kastallânî, *İrşâdu’s-sârî*, c. 3, s. 596.

Rivayette Hz. Peygamber'e bu şahısların zekât vermediğini söyleyen kişi mübhem bırakılmıştır. Bulkînî'nin naklettiğine göre bu kişi Hz. Ömer'dir.⁴⁵⁶

15. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a) şöyle anlatır: “**Ensâr'dan bazı sahâbîler** Resûlullah'tan (s.a.s.) bir şeyler istedi, Peygamberimiz (s.a.s.) de verdi. Sonra tekrar istediler, tekrar verdi. Daha sonra yeniden istediler, yeniden verdi.”⁴⁵⁷

Rivayette geçen sahâbîlerin kimliğiyle ilgili bir bilgi tespit edilememiştir.

16. Ebû Humejd es-Sâ'idî şöyle anlatır: “Resûlullah (s.a.s.) ile Tebûk gazvesinde bulunmuştuk. Vâdi'l-Kurâ adlı yere geldiğimizde **bahçesinde bulunan bir kadına** rastladık. Hz. Peygamber (s.a.s.) sahâbîlere, “*Ne kadar hurma olduğunu tahmin edin*” buyurdu ve kendisi de on vesk (on deve yükü) olacağı yönünde tahminde bulundu. Kadına da, “*Çıkacak olan mahsulü ölç*” buyurdu. Tebûk'e geldiğimizde, “*Bu gece çok şiddetli bir fırtına olacak. Sakın hiçbir kimse ayağa kalkmasın. Devesi olan da bağlasın*” buyurdu. Biz de develerimizi bağladık. O gece şiddetli bir fırtına oldu. **Bir kişi** ayağa kalktı, fırtına onu Tay dağına attı. **Eyle hükümdarı**, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) beyaz bir katır hediye edip ona bir bürde giydirmişti. Nebî (s.a.s.) de deniz kenarında bulunan (Eyle) halkı için bir mektup yazıp gönderdi. Vâdi'l-Kurâ'ya geldikleri zaman kadına, “*Bahçen ne kadar ürün verdi?*” diye sordu. O, “Resûlullah'ın (s.a.s.) tahmin ettiği gibi on vesk” dedi.”⁴⁵⁸

Rivayette geçen kadının kimliğiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Halebî, fırtınalı gecede ayağa kalkan kişinin ismini bilmediğini, Sâ'ide Oğullarından biri olduğunu belirtmiştir. Biz de kimliğiyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Kastallânî, Eyle hükümdarını Yuhanna b. Rûbe olarak açıklamıştır.⁴⁵⁹

17. Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatır: “Olgunlaşan hurmalar toplandığı sırada Resûlullah'a (s.a.s.) (zekât) hurmaları getirilirdi. Öyle ki, yanında büyük bir yığın meydana gelirdi. Bir defasında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (r.a.) bu hurmalarla oynamaya başlamıştı. **İkisinden biri** bu hurmadan alıp ağzına koyunca Allah Resûlü (s.a.s.) ona baktı ve hemen ağzından çıkardı. Sonra

⁴⁵⁵ Buhârî, Zekât, 49, c. 1, s. 381.

⁴⁵⁶ Bulkînî, *İfham*, s. 147.

⁴⁵⁷ Buhârî, Zekât, 50, c. 1, s. 381.

⁴⁵⁸ Buhârî, Zekât, 54, c. 1, s. 384.

⁴⁵⁹ Halebî, *Tavzîh*, s. 98; Kastallânî, *İrşâdu's-sârî*, c. 3, s. 615.

Nebî (s.a.s.) ona, “*Muhammed ailesinin sadaka (zekât) malından yemediğini sen bilmiyor musun?*” dedi.”⁴⁶⁰

Buhârî'nin (ö. 256/869) Zekât bölümünde kaydettiği başka bir rivayette hurmayı ağzına alan Hz. Hasan olarak açıklanmıştır.⁴⁶¹

18. Zeyd b. Eslem'in naklettiğine göre babası şöyle anlatır: “Ömer'i şöyle söylerken işittim: “Allah için bir atı sadaka olarak vermiştim. **Verdiğim kişi** ata bakamayıp güçsüz bıraktı...”⁴⁶²

Bakabildiğimiz Buhârî şerhleri ve mübhemata dair eserlerde rivayette geçen kişinin kimliğiyle ilgili bir bilgiye rastlamadık.

19. İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.), Meymûne'nin **azatlı kölesine** zekât malından verilmiş bir koyunun murdar bir şekilde ölmüş olduğunu görünce onlara, “*Derisinden faydalansanız ya!*” buyurmuştur. Onlar hayvanın “leş” olduğunu söyleyince ise, “*Onun sadece yenilmesi haram kılınmıştır*” buyurmuştur.”⁴⁶³

Bakabildiğimiz kadarıyla azatlı kölenin kimliği ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık.

20. Leys'in Ebû Hüreyre'den (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “**İsrâil Oğullarından birisi, bir başkasından** kendisine bin dînar borç vermesini istemişti. Adam da ona bin dinârı verdi. Daha sonra borçlu, bir deniz yolculuğuna çıktı. Fakat geri dönecek bir vasıta bulamadı. Hemen bir odun parçası alıp içini oydu, bin dinarı içine koydu ve denize attı. Alacaklı, (borçluyu karşılamak için) çıktığı zaman bir odun parçası buldu. Bunu ailesi için (yakmak amacıyla) aldı. (Eve gidip) onu kırdığı zaman vermiş olduğu parayı bulmuş oldu.”⁴⁶⁴

Mezkûr rivayette borç veren ve borç isteyen iki mübhem şahıs geçmektedir. Borç isteyen ile borç veren şahsın kimliği hakkında Buhârî şerhleri ile mübhemata dair eserlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Borç veren şahısla ilgili İbn Hacer (ö. 852/1449) şunları söylemiştir: “Bu kişinin kim olduğuna vakıf değilim. Ancak

⁴⁶⁰ Buhârî, Zekât, 57, c. 1, s. 386.

⁴⁶¹ Buhârî, Zekât, 60, c. 1, s. 387.

⁴⁶² Buhârî, Zekât, 59, c. 1, s. 387.

⁴⁶³ Buhârî, Zekât, 61, c. 1, s. 387.

⁴⁶⁴ Buhârî, Zekât, 65, c. 1, s. 389.

Muhammed b. Rebî' el-Cîzî'nin Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan naklen "Bir adam Necâşî'ye geldi ve kendisinden bin dinar borç istedi" şeklindeki rivayetten borç veren kişinin Necâşî olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada Habeşlilerin kralı Necâşî'nin İsrâil Oğullarından sayılıp sayılmayacağı hususunda ise ihtilaf bulunmaktadır."⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ İbn Hacer, Necâşî'nin İsrâil Oğullarından sayılabileceğini söylemiş ve durumu şöyle açıklamıştır: "İsrâil Oğulları soyuna mensup olmayan Necâşî'nin Benû İsrâil'e ittiba etmesi, onların yolundan gitmesi hasebiyle İsrâil Oğulları'ndan biri olduğu söylenebilir" (İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, c. 5, s. 236). Bedruddîn el-Aynî, İbn Hacer'e itiraz ederek şöyle demiştir: "Necâşî'nin Benû İsrâil'e ittiba ettiği için İsrâil Oğulları'ndan sayılması kabul edilemez. Zira bu gibi bir nisbe ancak o soydan gelen kişi için kullanılabilir. Muhammed b. Rebî'in kaydettiği rivayet zayıf olduğu için delil olmaya elverişli değildir. Dolayısıyla rivayette İsrâil Oğulları'ndan biri olmakla nitelenen kişi Necâşî değildir." (Aynî, *Umdetu'l-kârî*, c. 12, s. 164). Ayrıca Buhârî'nin zikrettiği bu rivayette adamın denize atılan odunu yakmak için evine götürdüğü belirtilmiştir. Necâşî gibi bir kralın böyle bir şey yapması düşünülemez. Bu da mübhem kişinin o olmadığını gösterir.

SONUÇ

Hadislerin sened veya metinlerinde ismi zikredilmeyen râvîleri veya şahısları ifade etmek üzere kullanılan mübhem, hadisin hükmünü bilmek ve metnini doğru anlamak açısından son derece önemlidir. Nitekim hadis ilminde mübhem şahsiyetlerin kim olduklarını ortaya çıkarmak çok önemli bir iş sayılmıştır. Bu sebeptendir ki hadis âlimleri, mübhemâta dair eserler telif etmiş ve rivayetlerde geçen mübhem şahıs/shahısların kim olduklarını tesbit etmeye çalışmışlardır. Mübhem şahıslar, en sahîh hadis kitabı olarak kabul edilen Buhârî'nin *Sahîh*'inde de yer almıştır.

Genelde bir hadisin sened cihetiyle mübhem bırakılması, o hadisi rivayet eden kişinin hadis aldığı şahsın adını bilmemesi, rivayet ettiği her hadisi güvenilir kişilerden nakletmekte meşhur olması, hadisin reddedilmesinden çekinmesi, hadisi aldığı şahısta belirli za'flarla karşılaşması gibi sebeplere dayanmaktadır. Metin cihetiyle mübhem bırakılmasında ise, râvînin metinde geçen mübhem şahsın kim olduğunu bilmemesi, bildiği halde gizlemesi, adını söylemeye gerek duymaması, adında şüphe etmesi, kişiyi yüceltmeye ve aşağılamaya sebep olma düşüncesi, öğrencileri mübhem şahsı araştırmaya yönlendirme düşüncesi gibi sebepler yer almaktadır.

İsnâd açısından mübhem hadisler, metin yönüyle mübhem hadislere oranla yok denecek kadar azdır. Buhârî'nin *Sahîh*'inde de durum aynıdır. Senedde mübhem bırakılan râvîler başka bir isnâdda belirtilmiş olduğundan veya müfesser bir isnâdla ayrıca rivayet edildiğinden ya da mübhem bırakılan kişi sahâbî olduğundan dolayı Buhârî'de geçen bu tür hadisler sıhhatlerinden herhangi bir şey kaybetmemişlerdir.

Sened ve metinde geçen mübhem şahısların tesbiti ile sahâbe, tâbiin ve sonraki dönemlerde yaşayan bazı kişilerin kimlikleri ortaya çıkmış olmaktadır. Buhârî'de açıklanması arzulan ve merak edilen mübhem şahıs belirlenmiş olmakta ve güzel

hasletleri bulunan mübhem şahsiyeti belirlemenin yanında üstün kişiliği ve meziyeti ortaya konmaktadır.

Buhârî’de geçen şahısların mübhem bırakılması; kim olduğunun bilinmemesi, olayı anlatan kişinin kendisini gizlemesi, ismi anılmayan şahsın meşhur olması, kişiyi aşağılamaya sebep olma düşüncesi gibi muhtelif sebeplere dayanmıştır.

Hadis şârihleri, *Sahîh-i Buhârî*’de geçen mübhem şahısları, farklı kaynak ve rivayetlerden hareketle tespit etmeye çalışmışlardır. Bununla birlikte mübhem şahısların kimlikleri hakkında bazı ihtilâflar meydana gelmiştir. Biz bu nevi ihtilâfları ortaya koyarken aynı zamanda bazı tercihlerde bulunduk.

Çalışmamız *Sahî-i Buhârî*’nin üçte birine denk gelmektedir. Çalışmanın hacmini artırmamak için sınırlandırmak zorunda kaldık. Geriye kalan bölümlerde geçen mübhem şahsiyetlerin araştırılmasına ve kimliklerinin tespit edilmesine ihtiyaç vardır. Bu yapıldığı takdirde bizim başlatmış olduğumuz bu çalışma bir bütünlük arz edecek ve *Sahîh-i Buhârî*’deki mübhem şahsiyetlerin tamamının kimlikleri tespit edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 2. bs. 11 cilt, Beyrut: el-Mektebetu'l-islâmî, 1982.
- Akyüz, Ali, "İbn Yûnus", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1999, 20. Cilt.
- Altıkulaç, Tayyar, "Kisâî", *DİA*, Ankara: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2002, 26. Cilt.
- Aşıkutlu, Emin, "Cerh ve Ta'dîl", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1993, 7. Cilt.
- , "Mübhem", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006, 31. Cilt.
- Algül, Hüseyin, "Ebû Eyyûb el-Ensârî", *DİA*, İstanbul, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1994, 10. Cilt.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetu'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 2. bs. 25 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.
- Beğavî, Abdullah b. Muhammed, *Mu'cemu's-sahâbe*, 1. bs. 5 cilt, Kuveyt: Dâru'l-beyân, 2000.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u'l-musnedu's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillah sallallâhu aleyhi ve sellem ve sunenih ve eyyâmih*, 2. bs. 4 cilt, Kâhire: Dâru'l-fecr li't-turâs, 2009.
- Bulkînî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İfhâm limâ fi'l-Buhârî mine'l-ibhâm*, Lübnân: Dâru'n-nevâdir, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, 2. bs. 3 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, İstanbul, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2008, 35. Cilt.

- Ezdî, Abdulġanî b. Saîd, *el-Ġavâmiz ve'l-mubhemât*, (Thk. Ebu'l-Fettâh b. Hüseyin), 1. bs. Cidde: Dâru'l-menâre, 2000.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed, *Kâmûsu'l-muhît*, 2. bs. 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2007.
- Halebî, Ebû Zer Ahmed b. İbrâhim, *et-Tavzîh li-mubhemâti'l-Câmi'i's-sahîh*, 1. bs. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001.
- Hatîb el-Baġdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *el-Esmâ'u'l-mubheme fi'l-enbâi'l-muhkeme*, 3. bs. Kâhire: Mektebetu'l-hâncî, 1997.
- Hindî, Ali b. Husâmuddîn, *Kenzu'l-ummâl*, 3. bs. 18 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.
- 'Irâkî, Ebû Zür'a Abdurrahîm, *el-Mustefâd min mubhemâti'l-metn ve'l isnâd*, 1. bs. 3 cilt, Cidde: Dâru'l-Endelusi'l-hadrâ, 1994.
- İbn Beşkuvâl, Ebu'l-Kâsım Halef, *Ġavâmizu'l-esmâi'l-mubheme*, (Thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid ve Muhammed Kemâluddîn İzzuddîn), 1. bs. Beyrut, Alemu'l-kütüb, 1987.
- İbn Ebû Hâtim, Abdurrahmân, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2. bs. 10 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010.
- İbnu'l-Esîr, Ali b. Ebu'l-Kerem el-Cezerî, *Üsdü'l-ġâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1989.
- İbn Hâcer, Ebu'l Fadl Şihâbuddîn Ahmed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 15 cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1993.
- , *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, 1. bs. 8 cilt, Beyrut: Dâru'l-cîl, 1992.
- , *Takrîbu't-Tehzîb*, 3. bs. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2001.
- , *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1. bs. 7 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2004.
- , *Nuzhetu'n-nazar fi şerhi Nuhbetil-fiker*, Beyrut: Mektebetu'l-asriyye, 2011.

- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2. bs. 6 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sahîh*, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvut), 1. bs. 18 cilt, Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1988.
- , *Kitâbu's-sikât*, 1. bs. 5 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed el-Kazvînî, *es-Sünen*, 2. bs. 5 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, 1. bs. 10 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2005.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 9 cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1985.
- İbnu'l-Attâr, Ali b. İbrahim, *el-'Udde fî şerhi'l-'Umde fî ahâdîsi'l-ahkâm*, 1. bs. 3 cilt, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 2006.
- İbnu's-Salâh, Osman b. Abdurrahîm eş-Şehrezûrî, *'Ulûmu'l-hadîs*, (Thk. Nûruddîn 'Itr), Beyrut: Dâru'l-fikr, 2010.
- Kallek, Cengiz, "İbn Münzir en-Nisâbü'rî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2000, 21. Cilt.
- Kandemir, M. Yaşar, "Bulkînî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1992, 6. Cilt.
- , "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1997, 16. Cilt.
- , "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, İstanbul, 1999, 19. Cilt.
- , "İbnü'l-İrâkî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2000, 21. Cilt.
- , "Ümmü Seleme", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2012, 42. Cilt.
- el-Kârî, Ali b. Muhammed, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, Beyrut: Dâru'l-Arkam, ty.

- Kastallânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sarî li şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 3. bs. 15 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2012.
- Koçyiğit, Talat, "Abdülganî el-Ezdî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1988, 1. Cilt.
- , *Hadis Usûlü*, 4. bs. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Köse, Saffet, "İbn Vehb", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi 1999, 20. Cilt.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, 2. bs. 8 cilt, Beyrut: Müessesetu'l-risâle, 2014.
- Mubarekfûrî, Ubeydullah b. Muhammed, *Mir'âtu'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, 3. bs. 9 cilt, Hint: İdâretu'l-buhûsi'l-ilmiyye, 1984.
- Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâburî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 3. bs. 5 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2011.
- Naim, Ahmed, *Hadis Usûlü*, 1. bs. İstanbul: Ravza Yayınları, 2009.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed, *es-Sünen*, 7. bs. 8 cilt, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2008.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *et-Takrîb ve't-Teysîr*, (Thk. Muhammed Osman) Beyrut: Dâru'l kütübi'l-ilmiyye, 1985.
- , *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*, 4 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
- Önkâl, Ahmet, "Ebû Ubeyde b. Cerrâh", *DİA*, İstanbul, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1994, 10. Cilt.
- Özen, Şükrü "Müzenî", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2006, 32. Cilt.
- Özkuyumcu, Nadir, "İbn Beşkuvâl" *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1999, 19. Cilt.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahîm, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-'Irâkî*, (Thk. Ali Hüseyin), Mısır: Mektebetu's-sünne, 2003.

- Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, 30 cilt, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1993.
- Siracuddîn, Abdullah, *Şerhu-manzûmeti'l-Beykûnî*, Halep: Dâru'l-felâh, ty.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr, *Tedrîbu'r-râvî fî şerhi't-Takrîbi'n-Nevevî*, (Thk. Muhammed Eymen), Kâhire: Dâru'l-hadîs, 2010.
- Sübki, Tâcuddîn, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye'l-kübrâ*, 2. bs. 6 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2012.
- Şenel, Abdulkadir, "Ümmü'l-Fazl", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2012, 42. Cilt.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, 2. bs. 25 cilt, Kâhire: Dâru'n-neşr, 1994.
- , *el-Mu'cemu'l-evsat*, 10 cilt, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ty.
- Tahhân, Mahmûd, *Teyşîru mustalahi'l-hadîs*, Riyâd: Mektebetu'l-ma'ârif, 2011.
- Tirmîzî, Ebû 'Îsâ Muhammed b. 'Îsâ, *es-Sünen*, 2. bs. 5 cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2007.
- Ulu, Arif, "Tebeu't-tâbiîn", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2011, 40. Cilt.
- , "Tâbiîn", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2010, 39. Cilt.
- Vakıdî, Muhammed b. Amr, *el-Meğâzî*, 3. bs. 3 cilt, Beyrut: Dâru'l-'âlemî, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "İbn Fûrek", *DİA*, İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 1999, 19. Cilt.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru -a'lâmi'n-nubelâ'*, 18 cilt, Kâhire: Dâru'l-hadîs, 2006.